

Izvještaj o praćenju provedbe Preporuka CM/Rec(2010)5 Odbora ministara/ministrica državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu spolne orientacije ili rodnog identiteta

**DOKUMENTACIJSKI IZVJEŠTAJ O
REPUBLICI HRVATSKOJ
10/2018**

Pripremili_e
ZAGREB PRIDE
autori_ce: Marko Jurčić i Jay Poštić

web: www.zagreb-pride.net
email: info@zagreb-pride.net

☎ ++385(0)1 580 65 60

Skype: zagrebpride
Social media: @zagrebpride

SADRŽAJ

UVOD	4
O Zagreb Prideu	4
O izvještaju	4
Politički sustav i demografska obilježja	4
Izvršni sažetak	5
Metodologija	8
Zahvale	8
PREPORUKE	10
Dio 1 – Provedba Preporuke	17
Dio 2 – Provedba posebnih odredbi u dodatku	20
2.1. Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja	20
2.1.A “Zločini iz mržnje” i druga mržnjom motivirana djela	20
2.1.A.1. Zločini iz mržnje – zakonodavstvo	20
2.1.A.2. Neprijavljivanje homofobnih i transfobnih zločina iz mržnje	21
2.1.A.3. Dokumentiranje i izvještavanje o zločinima iz mržnje	23
2.1.A.4. Podaci o zločinima iz mržnje koje je prikupio Zagreb Pride	24
2.1.A.5. Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse	27
2.1.B “Govor mržnje”	31
2.1.B.1. Govor mržnje – primjeri iz prakse	33
2.2. Sloboda udruživanja	38
2.3. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja	41
2.4. Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života	46
2.4.1. Zakonsko priznanje roda	46
2.4.2. Zakonsko priznanje istospolnih parova	47
2.4.3. Institucionalna i politička diskriminacija istospolnih životnih partnera ili partnerica	48
2.4.4. Diskriminacija neformalnih životnih partnera ili partnerica – primjeri iz prakse	50
2.4.5. Istospolno roditeljstvo i planiranje obitelji	51
2.4.6. Roditeljska skrb životnog partnera ili partnerice o djetetu	52
2.4.7. Partnerska skrb o djetetu	52
2.5. Zapošljavanje	54
2.5.1. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području rada – primjeri iz prakse	54
2.5.2. Položaj LGBTIQ osoba na radnom mjestu	56
2.6. Obrazovanje	57

2.6.1. Položaj LGBTIQ osoba u području obrazovanja	59
2.6.2. Školski kurikulum	61
2.6.2.1. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – vjerouauk	61
2.6.2.2. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – zdravstveni odgoj	62
2.6.2.3. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – građanski odgoj i obrazovanje	64
2.7. Zdravlje	66
2.7.1 Zdravstvena skrb za trans osobe	67
2.8. Stanovanje	70
2.9. Sport	71
2.10. Pravo na azil	73
2.11. Nacionalna struktura za ljudska prava	75
2.12. Višestruka diskriminacija	77

UVOD

O Zagreb Prideu

Zagreb Pride je neprofitna, queer feministička i antifašistička udruga koja se zalaže za ostvarenje aktivnog društva solidarnosti i ravnopravnosti, slobodnog od rodnih i spolnih normi i kategorija te bilo koje druge vrste opresije. Kroz osnovna područja rada, a) edukaciju, b) istraživanje, c) javno zagovaranje, d) osnaživanje i e) direktnu akciju Zagreb Pride se od 2002. godine bori za LGBTIQ osobe i zajednicu, nenormativne obitelji i društvo u cjelini te radi na dokidanju svih oblika diskriminacije uz punu promociju, poštivanje i zaštitu ljudskih prava.

O izvještaju

Ovaj Izvještaj služi da bi se ukazalo na cjelokupnu situaciju LGBTIQ osoba u Hrvatskoj. Obuhvaća svih 12 područja navedenih u Dodatku¹, s preporukama za unapređenje koje se odnose na svako područje. Poseban fokus odlučile smo staviti na dva fundamentalna pitanja koja zahtijevaju najviše zalaganja: Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja i Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života.

Ovo je drugi put da LGBTIQ organizacije iz Hrvatske Vijeću Europe podnose izvještaj o Provedbi Preporuke i njezinog Dodatka. Prvi Izvještaj, 2012.² godine, pripremili su LGBT organizacije Iskorak i Kontra. Od njihovog izvještaja djelomično je osigurano zakonsko priznanje roda i unaprijeđena su prava istospolnih parova.

Provedba Preporuke u Hrvatskoj i dalje je nepotpuna i nedosljedna, a u nekoliko područja, kao što su stanovanje, obrazovanje, zdravlje i sport, i nepostojeća. Iako je Preporuka 2012. godine prevedena na hrvatski jezik i objavljena na službenoj stranici Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH ona nije promovirana na učinkovit način i ne postoji opća svijest o njezinom postojanju.

Ovim Izvještajem Zagreb Pride namjerava podići svijest o pokušajima ograničavanja prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj posljednjih godina i osigurati na snažnim dokazima zasnovan zagovarački alat kako bi se postigla zakonodavna i društvena promjena.

Politički sustav i demografska obilježja

Republika Hrvatska je jedinstvena parlamentarna ustavna republika, smještena između Srednje i Jugoistočne Europe. Hrvatska je 1991. godine proglašila neovisnost od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, članica Ujedinjenih naroda postala je 1992. godine, Vijeću Europe pridružila se 1996. godine, a od 1. srpnja 2013. godine je najnovija zemlja članica Europske unije.

Najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske su (članak 3.) *sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirovorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav*. Ljudska prava i temeljne slobode zaštićene su Ustavom Republike Hrvatske (glava III, članci od 14. do 70.), a svi oblici diskriminacije po

¹ 1. Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja; 2. Sloboda udruživanja; 3. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja; 4. Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života; 5. Zapošljavanje; 6. Obrazovanje; 7. Zdravlje; 8. Stanovanje; 9. Sport; 10. Pravo na traženje azila; 11. Nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava; 12. Višestruka diskriminacija.

² NA ENGLESKOM: <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/croatia - monitoring implementation of the coe recommendation.pdf>

osnovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja zabranjena je Zakonom o suzbijanju diskriminacije.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine Hrvatska ima 4,309,899 stanovnika_ca ali se, s obzirom na iseljavanje građanki i građana u druge zemlje Europske unije, prema Eurostatovom izvještaju iz 2017. godine, broj stanovnika smanjio na 4,154,200. Iako je Hrvatska ustavno određena kao sekularna država velika većina stanovništva se izjašnjava pripadnicima i pripadnicama rimokatoličke crkve (86%), u usporedbi s 4.47% stanovništva koje tvrdi da su nevjernici_e, ateisti_kinje, skeptici i ili agnostici_kinje. Druge značajne vjerske skupine zastupljene s više od 1% su: pravoslavni kršćani_ke – uglavnom pripadnici i pripadnice Srpske pravoslavne crkve (4.44%) i muslimani_ke – većinom pripadnici i pripadnice Islamske zajednice u Hrvatskoj (1.47%). Hrvatska je etnički homogeno društvo; oko 90% stanovništva izjašnjava se Hrvatima_cama po etničkoj pripadnosti. Jedina nacionalna manjina koja je zastupljena s više od 1% su Srbi_Srpskinje koji čine 4,5% stanovništva, a čija se populacija znatno smanjila s 12,2% onih koji_e su u Hrvatskoj živjeli_e prije građanskog rata 1991. - 1995. godine.

Od 1990. godine Hrvatska je uvela višestranački politički sustav upravljanja, međutim, samo su dvije političke stranke dobine priliku formirati vladu (u većini slučajeva u koaliciji s drugim manjim strankama) - stranka lijevog centra Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP) i stranka desnog centra - stranka desnice Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).

Izvršni sažetak

Iako je Hrvatska postigla donekle zadovoljavajući zakonski okvir zaštite od diskriminacije na temelju spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja kao i reguliranja istospolnih životnih partnerstava, provedba zakona, sudska praksa i kapaciteti različitih javnih tijela i tijela za provedbu zakona u mnogim su aspektima zabrinjavajući.

Svi oblici diskriminacije po osnovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja su zabranjeni. Međutim, interspolne osobe nisu zaštićene od diskriminacija, a spolne karakteristike se ne spominju niti su prepoznate u postojećem zakonodavstvu ili javnoj politici. Do značajnog nazadovanja u pravima LGBTIQ osoba došlo je 2013. godine kada je Ustav Hrvatske izmijenjen putem nacionalnog referendumu definirajući brak kao zajednicu muškarca i žene. Od tada su negativni politički i društveni stavovi prema LGBTIQ osobama postali rastući problem. Slično situaciji u ostatku Središnje i Istočne Europe zadnjih godina, Hrvatska se suočava sa snažnim nastojanjima dokidanja prava i sloboda žena i LGBTIQ osoba koje su, uz snažnu potporu crkvenih vlasti i nekih parlamentarnih političkih stranaka,inicirale organizacije blisko povezane s Katoličkom crkvom. Sve je to doprinijelo porastu govora mržnje, a posljedično i zločina iz mržnje.

Osim antidiskrimacijskog zakonodavstva postoje i tri nacionalne politike za ljudska prava i rodnu ravnopravnost, međutim, samo su se dvije provodile u razdoblju od 2013. do 2017. godine: Nacionalna politika za ravnopravnost spolova i Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava. Ove politike sadrže ukupno samo devet mjera koje se izravno odnose na LGBTIQ osobe što nije ni približno dovoljno za značajniji napredak u smanjenju nasilja i diskriminacije ili za povećanje prihvaćenosti LGBTIQ osoba u hrvatskom društvu. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je usvajanje nacionalnih politika, programa i planova za buduće razdoblje odgođeno za više od godine dana budući da se neki vladini ministri i ministrici protive zaštiti prava LGBTIQ osoba.

Iako je zakonodavstvo o zločinima iz mržnje znatno poboljšano, provedba odredbi o zločinu iz mržnje nije bila dosljedna, a policijsko postupanje po većini prijava zločina iz mržnje još je uvijek neadekvatno. Najnepravednija posljedica pogrešne kvalifikacije djela zločina iz mržnje kao

prekršaja od stane policije je činjenica da prekršajni postupak onemogućava pokretanje kaznenog postupka (načelo *ne bis in idem*). Ovakva praksa i nepovjerenje LGBTIQ osoba u rad policije doprinosi iznimno visokom postotku neprijavljivanja zločina iz mržnje od 92%. Stoga postoji očita potreba ulaganja još značajnijih napora za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od nasilja.

Govor mržnje predstavlja rastući problem za sve manjinske skupine u Hrvatskoj, a za LGBTIQ osobe posebno nakon referendumu o zabrani istospolnog braka 2013. godine. Hrvatska vlada dala je ograničeni doprinos podizanju javne svijesti o govoru mržnje protiv LGBTIQ osoba, sudska praksa je nedosljedna i neadekvatna, a većina prijava govora mržnje protiv LGBTIQ osoba policiji i državnom odvjetništvu je odbačena s potpuno neosnovanim obrazloženjima. Napravljeni su opasni presedani za buduće neprimjenjivanje postojećih kaznenih odredbi kao i za toleranciju govora mržnje, osobito govora mržnje u društvenim medijima, što je još jedan rastući problem u hrvatskom društvu.

Posljednjih godina u Hrvatskoj raste broj LGBTIQ organizacija koje slobodno rade na promociji prava LGBTIQ osoba. Međutim, od 2016. došlo je do ograničavanja u pogledu pristupa javnom financiranju i rasta negativnih stavova prema LGBTIQ organizacijama kao i organizacijama za ženska prava koje promoviraju političari i političarke te organizacije koje blisko surađuju s Katoličkom crkvom. Stoga se LGBTIQ organizacije uglavnom oslanjaju na potpore iz EU što značajno utječe na njihov rad u smislu kapaciteta za administrativnu obradu projekata.

Ograničavanja slobode izražavanja i slobode udruživanja također izazivaju veliku zabrinutost. LGBTIQ organizacije, LGBTIQ mediji te branitelji i braniteljice ljudskih prava su u velikoj mjeri izloženi_e zastrašivanju i prijetnjama tužbama, podnošenjem tužbi i donošenjem presuda kojima se nalaže isplata visokih iznosa odšteta i parničnih troškova, kao i pokretanje kaznenih postupaka i drugih pravnih radnji protiv pojedinih novinara i novinarki te aktivista i aktivistica. Sve to ukazuje na posve nov način pritiska na rad branitelja i braniteljica ljudskih prava, kao i neprofitnih medija koji se kritički odnose prema vlastima i Katoličkoj crkvi.

Određene procedure zakonskog priznanja roda postoje od 2015. godine ali nisu dostupne na brz i transparentan način i ne zasnivaju se na samoodređenju. Postojeće zakonodavstvo ne jamči puno zakonsko priznanje roda osobe u svim područjima života budući da se primjenjuje samo na prilagođavanje rodnog lista, osobne iskaznice i putovnice ali ne i na dokumente koji se tiču rada i obrazovanja ili dokumente koje izdaju nedržavna tijela. Trans osobe kontinuirano doživljavaju sustavnu diskriminaciju i nepriznavanje identiteta u većini aspekata njihovih života. Izrazita je potreba za sveobuhvatnijim zakonodavstvom o priznanju roda ali vlada nije iskazala političku volju.

Istospolnim parovima je kroz Zakon o životnom partnerstvu osiguran niz prava i povlastica jednakih onima u braku, osim prava na posvajanje djece, što omogućava reguliranje obiteljskih odnosa osoba istog spola, uključujući tzv. *dugine obitelji*. Istospolni parovi ne mogu legalno posvajati ali postoji institut partnerskog skrbništva s jednakim pravima i obvezama. Usprkos tome istospolni parovi i njihova djeca se i dalje suočavaju s diskriminacionom sudskom praksom, a hrvatska vlada nastavlja s isključivanjem životnih partnera iz novih politika i prijedloga zakona, što stvara sustavnu institucionalnu diskriminaciju životnih partnera i partnerica, neformalnih životnih partnera i partnerica te djece u partnerskoj skribi.

Iako je diskriminacija na području rada po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja zabranjena, LGBT osobe i dalje skrivaju svoj identitet od poslodavaca i poslodavki te kolega i kolegica kako bi se zaštitile od diskriminacije i uznemiravanja. Diskriminatorne prakse protiv LGBT osoba na radnom mjestu postoje, a pred sudovima je pokrenut veliki broj pravnih postupaka. Međutim, to nije imalo odvraćajući učinak na poslodavce i poslodavke te šиру javnost.

LGBTIQ organizacije tek od nedavno primjenjuju sustavniji pristup radi osiguranja boljih radnih uvjeta za LGBTIQ radnike i radnice i njihove zaštite od diskriminacije na radnom mjestu.

Oko pola maturanata i maturantica u Hrvatskoj vjeruje da je homoseksualnost neki oblik bolesti. Zlostavljanje LGBTIQ učenika i učenica u školama je prisutno u velikoj mjeri i ne sankcionira se. Školskom osoblju i nastavnicima i nastavnicama nedostaje znanja i vještina za podučavanje učenika i učenica o spolnoj orientaciji, rodnom identitetu i rodnom izražavanju ili za hvatanje u koštač s nasiljem prema LGBTIQ osobama u školama.. Stoga škole ostaju nesigurno i neprijateljsko okruženje za LGBTIQ učenike i učenice ali i za LGBTIQ nastavnike i nastavnice. Hrvatska vlada u potpunosti je podbacila u provođenju mjera s ciljem smanjivanja homofobije, bifobije i transfobije kroz obrazovni sustav tako da se osnovna znanja i stavovi o LGBTIQ osobama prvenstveno oblikuju kroz nastavu vjeroučnika. Zdravstveni/spolni odgoj uveden 2014. godine dodatno je pogoršao situaciju pružajući obmanjujuće, zastarjele i neznanstvene informacije o LGBT osobama u priručnicima za nastavnike i nastavnice.

Brojna područja života navedena u Preporuci uopće nisu obuhvaćena niti jednom mjerom. To uključuje zdravlje, stanovanje i sport. Javnozdravstveni programi ne spominju LGBTIQ osobe osim u kontekstu HIV/AIDS-a. Čak ni program prevencije samoubojstva djece i mladih ne spominje LGBTIQ mlade. Specifične potrebe koje se odnose na zdravstvenu zaštitu trans osoba nisu regulirane, a neki postupci prilagodbe spola u Hrvatskoj uopće nisu dostupni. Javno stambeno zbrinjavanje u Hrvatskoj općenito je nedostupno i posebno ranjiva skupina LGBTIQ osoba ne predstavlja prioritetu demografsku skupinu. Stanovanje je općenito neregulirano područje, a diskriminacija LGBTIQ osoba, osobito istospolnih parova, na tom području je očita. Samo je mali broj LGBTIQ osoba pokrenulo pravne postupke protiv stanodavaca i stanodavki koji_e su ih diskriminirali_e ili im odbili_e iznajmiti stan na osnovi spolne orientacije i/ili obiteljskog statusa dok je većina LGBTIQ osoba odlučila svoje odnose i/ili spolnu orientaciju i rodni identitet zadržati tajnima. Sport ostaje nepovoljno okruženje za LGBTIQ osobe i očito je da su u sportskim politikama potrebne velike promjene. Naročito nesigurno, pa čak i neprijateljsko okruženje su sportski događaji, osobito nogometne utakmice koje često prati nekažnjeni homofoban i rasistički govor mržnje.

Do sada je samo 481 osobi odobrena međunarodna zaštita, a trenutno je još 1887 izbjeglica koji_e su u Hrvatskoj službeno zatražili_e međunarodnu zaštitu. Podaci o broju azila dodijeljenih na osnovi tražiteljeve i tražiteljičine spolne orientacije i/ili rodnog identiteta, o specifičnim potrebama LGBTIQ tražitelja i tražiteljica azila i izbjeglica, uključujući dostupnost zdravstvene skrbi za trans osobe ili njihovu opću sigurnost, nisu dostupni. Potrebna je dodatna edukacija policijskih službenika i službenica o potrebama i specifičnim iskustvima LGBTIQ izbjeglica. Još jedna zabrinjavajuća činjenica je da je Ministarstvo unutarnjih poslova 2016. godine na „Listu sigurnih zemalja porijekla“ uključilo tri zemlje koje kriminaliziraju istospolne seksualne aktivnosti.

Nacionalne strukture za ljudska prava postoje, a za pitanja diskriminacije po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta nadležna je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. LGBTIQ organizacije blisko surađuju s Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova na pravnim slučajevima pomažući i savjetujući žrtve diskriminacije. Pravobraniteljice su posebne povjerenice Hrvatskog sabora i trebale bi djelovati kao neovisna tijela. Međutim, od 2015. godine izložene su političkim pritiscima i zastrašivanju što je nepovratno narušilo njihovu neovisnost i integritet.

Višestruka diskriminacija se, prema Zakonu o suzbijanju diskriminacije, smatra ozbiljnijim oblikom diskriminacije. Međutim, niti postojeće niti planirane nacionalne politike, programi ili aktivnosti za ljudska prava i rodnu ravnopravnost ne navode niti jednu specifičnu ranjivu skupinu pogodjenu višestrukom diskriminacijom koja bi uključivala spolnu orientaciju, rodni identitet i rodno izražavanja kao jednu od njezinih osnova. Stoga, diskriminacija, nasilje i socijalna isključenost

LGBTIQ seksualnih radnica i radnika, LGBTIQ osobe koje nisu bijelci_bjelkinje, LGBTIQ izbjeglica, LGBTIQ tražitelja i tražiteljica azila i osoba koje žive pod međunarodnom zaštitom, LGBTIQ etničkih manjina, uključujući LGBTIQ pripadnice i pripadnike romske populacije, i LBTIQ žena nisu obuhvaćeni_e niti jednom od mjera koje je predložila hrvatska vlada.

Zaključno, LGBTIQ osobe u Hrvatskoj svakodnevno doživljavaju različite oblike nasilja i diskriminacije. Suzbijanje zločina iz mržnje i govora mržnje ostaje najveći izazov za LGBTIQ osobe što bi, uz donošenje propisa za puno zakonsko priznanja roda osobe u svim područjima života, hrvatskoj vladi treba biti postavljeno kao glavni prioritet. Na kraju, potrebno je značajnije i učinkovitije poboljšanje ljudskih prava LGBTIQ osoba u svim područjima obuhvaćenim ovim Izvještajem, a hrvatska vlada treba poduzeti ozbiljne napore nastavljajući razvijati pravni okvir, promovirati prava LGBTIQ osoba u zemlji i inozemstvu, suzbijati pokrete koji prijete pravima LGBTIQ osoba i reproduktivnim pravima žena i donositi učinkovite mjere u nacionalnim politikama za ljudska prava i rodnu ravnopravnost koje će obuhvatiti sva područja života LGBTIQ osoba, uključujući višestruku diskriminaciju.

Metodologija

Metodologija ovog Izvještaja temelji se na metodologiji Izvještaja iz 2012. i na preporukama i smjernicama ILGA – Europe i TGEU-a.

Procjena provedbe Preporuke temelji se na analizi politika, raspoloživim istraživačkim podacima, ispitivanjima javnog mnjenja, policijskoj statistici, relevantnim akademskim radovima, godišnjim izvještajima Nacionalnih struktura za ljudska prava, godišnjim izvještajima relevantnih organizacija za ljudska prava i informacijama iz drugih objavljenih izvora uključujući članke u medijima. Uz to, intervjuirale smo aktiviste i aktivistice iz organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava LGBTIQ osoba kako bi uključile njihovu perspektivu o provedbi postojećeg zakonodavstva. Poslale smo i 9 dopisa vladinim ministarstvima i agencijama s posebnim pitanjima vezanima uz različita područja njihove nadležnosti³, 47 dopisa javnim i privatnim sveučilištima i veleučilištima s pitanjima koja se tiču priznavanja roda trans studentima i studenticama⁴ te 5 dopisa drugim LGBTIQ organizacijama civilnog društva o različitim primjerima iz prakse. Budući da Zagreb Pride od 2010. godine pruža pravno zastupanje i savjetovanje LGBTIQ osobama upotrijebile smo i vlastite primjere iz prakse. Svi izvori navedeni su u bilješkama ispod teksta dok su primjeri iz prakse istaknute ružičastom pozadinom teksta.

Izvještaj je strukturiran prema Upitniku o provedbi Preporuke CM/Rec (2010)⁵ Odbora ministara/ministrica državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije po osnovi spolne orientacije ili rodnog identiteta kojeg je Odbor za ljudska prava Vijeća Europe dostavio nacionalnim vladama. Sastoji se od dva dijela. Dio 2 – Provedba posebnih odredbi u Dodatku podijeljen je u 12 poglavlja, od Poglavlja 1 – Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja do Poglavlja 12 – Višestruka diskriminacija. Na kraju svakog poglavlja navedene su preporuke donositeljima i donositeljicama politika i/ili zagovarateljima i zagovarateljicama ljudskih prava kako bi unaprijedili_e zakonodavstvo ili provedbu postojeće zakonodavstva.

Zahvale

Zahvaljujemo ILGA-Europi i TGEU-u na njihovoj podršci, metodološkom i praktičnom vodstvu tijekom izrade ovog Izvještaja, kao i na njihovim komentarima i povratnim informacijama, što nam je pomoglo u konačnim prilagodbama. Osim toga, zahvaljujemo i našim partnerskim

³ Sva ministarstva i agencije odgovorila su pravovremeno, osim Središnjeg državnog ureda za sport koji nikada nije odgovorio na pitanja koja se tiču sporta.

⁴ Odgovorila su samo 3 sveučilišta i 2 veleučilišta.

organizacijama iz Europe, organizacijama članicama ILGA-Europe i TGEU koje su podijelile svoja iskustva i najbolje prakse te nas inspirirale svojim izvrsnim radom.

Puno hvala svima koji_e su pridonijeli_e pribavljanju podataka, komentara, preporuka i drugih informacija relevantnih za ovaj Izvještaj - svim odvjetnicama i odvjetnicima, istraživačicama i istraživačima, stručnjakinjama i stručnjacima, javnim službenicama i službenicima, socijalnim radnicama i radnicima, LGBTIQ osobama i aktivisticama i aktivistima koji_e su sudjelovali_e u intervjima i dali_e nam vrijedne uvide.

Posebno zahvaljujemo našim lokalnim partnerima i partnericama, neprofitnim organizacijama u Hrvatskoj s kojima godinama radimo na zaštiti i unapređivanju LGBTIQ prava – Lezbijskoj organizaciji Rijeka Lori, Trans Aid-u, Iskoraku, K-zoni, Centru za mirovne studije i Centru za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) - nastavimo ovo veliko putovanje i nemojmo se nikada predati!

Na kraju, zahvaljujemo LGBTIQ zajednici u Hrvatskoj koja je podržavala naš rad kroz ova teška vremena. Nadamo se da će vam ovaj Izvještaj dati više informacija o dosadašnjim postignućima i izazovima koji su još pred nama.

PREPORUKE

Preporuke za unapređenje općeg antidiskriminacijskog okvira, uključujući višestruku diskriminaciju i Nacionalne strukture za ljudska prava

1. Prepoznati „interspolne karakteristike“ kao osnovu za zabranu od diskriminacije kroz izmjene i dopune Zakona o suzbijanju diskriminacije.
2. Povećati broj mjera svih nacionalnih politika koje se tiču zaštite ljudskih prava i spolne/rodne ravnopravnosti koje se odnose isključivo na LGBTIQ osobe i učiniti sve druge mjere primjenjivima za LGBTIQ osobe.
3. U nacionalne politike koje se odnose na ljudska prava i/ili rodnu ravnopravnost uključiti mјere koje se tiču višestruke diskriminacije, posebno nasilja i socijalne isključenosti LGBTIQ seksualnih radnika i radnika, LGBTIQ osobe koje nisu bijelci_bijelkinje, LGBTIQ izbjeglica, LGBTIQ tražitelja i tražiteljica azila i osoba koje žive pod međunarodnom zaštitom, LGBTIQ osoba s invaliditetom, LGBTIQ etničkih manjina, uključujući LGBTIQ pripadnice i pripadnike romske populacije i LBTIQ žena.
4. Za sve nacionalne politike koje se odnose na ljudska prava i rodnu ravnopravnost predviđjeti i izraditi pripadajuće finansijske i akcijske planove koji sadrže jasne i vremenski određene indikatore po kojima je moguće mjeriti uspješnost provođenja mjera. Jasno odrediti odgovornost tijela za provedbu mjera nacionalnih politika, zajedno sa sankcijama za njihovo ne provođenje.
5. Pojačati suradnju između ministarstava, vladinih ureda i agencija s organizacijama civilnog društva koje imaju iskustva rada s LGBTIQ osobama u planiranju i provođenju mjera nacionalnih politika.
6. Obvezati Vladu RH da za svako naredno razdoblje, bez odgode i u jasno predviđenom roku donosi nacionalne politike koje se odnose na ljudska prava i spolnu/rodnu ravnopravnost na način da o usvajanju tih politika zavisi donošenje državnog proračuna.
7. Kod donošenja zakona i drugih propisa dosljedno i ujednačeno koristiti ispravnu terminologiju koja se odnosi na spolnu orientaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i interspolne karakteristike, kao i na LGBTIQ osobe općenito, uključujući i službene prijevode svih propisa EU na hrvatski jezik, prijevoda međunarodnih dokumenta, kao i prijevode hrvatskih dokumenata na engleski jezik. Terminologija se treba temeljiti na *“Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije”*, *Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Zagreb, 2007.*).
8. Liderima parlamentarnih političkih stranaka onemogućiti nastavak prakse zastrašivanja i potkopavanja neovisnosti i integriteta Nacionalnih struktura za ljudska prava.

Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od zločina iz mržnje

1. Učiniti dodatne napore u istražnom postupku i nastaviti s edukacijom policijskih službenika i službenica za rad na predmetima koji se tiču zločina iz mržnje kao i povećati edukaciju o zločinima iz mržnje u programima za temeljnu obuku policijskih službenika i službenica.
2. Prepoznati i uključiti rodno izražavanje i spolne karakteristike u definiciju zločina iz mržnje (članak 87. stavak 20. Kaznenog zakona).
3. Jasno propisati kriterije za ispitivanje postojanja homofobnih i transfobnih motiva prilikom odlučivanja o načinu procesuiranja fizičkog napada kroz izmjene i dopune Protokola o postupanju u slučaju zločina iz mržnje ili donošenjem posebnog propisa.
4. Dosljedno provoditi Direktivu Europskog parlamenta i Vijeća o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela (2012/29/EU). Posebno je važno žrtvama zločina iz mržnje osigurati davanje iskaza bez prisutnosti počinitelja kaznenog djela, koristiti dostupne metode kako žrtva ne bi bila prisiljena više puta kroz postupak davati iskaz i izlagati se sekundarnoj viktimizaciji, te žrtvi pružiti podršku, uvažavajući osjetljivost stanja u kojem se nalazi.

5. Nastaviti s pohvalnom praksom općinskih državnih odvjetništva o obavještavanju prekršajnih sudova o podnošenju kaznenih prijava s molbom za zastajanjem s prekršajnim postupanjem.
6. Prekršajni sudovi bi se trebali proglašiti nenađežnima za vođenje postupka ako se tokom njega uvjere da prijava za prekršaj protiv javnog reda i mira ima elemente kaznenog djela počinjenog iz mržnje, primjerice kaznenog djela nasilničkog ponašanja (članak 323a Kaznenog zakona) ili kaznenog djela nanošenja tjelesnih ozljeda (članak 117. Kaznenog zakona).
7. Statističku obradu zločina iz mržnje učiniti javno dostupnom i obraditi je na način da jasno bude vidljiva svaka osnova počinjenja kaznenog djela iz mržnje, kao i mjesto, spol te dob počinitelja. U statistiku uključiti i predmete u kojima se obustavlja kazneni progon i izriče odgojna mjera zbog maloljetnosti počinitelja.
8. Oslobođiti plaćanja sudskih pristojbi sve žrtve koje pokreću parnične postupke koji se odnose na naknadu štete i utvrđenje diskriminacije protiv počinitelja zločina iz mržnje, kako bi se osigurao dodatni odvraćajući učinak kod potencijalnih počinitelja, a žrtvi zločina iz mržnje omogućila kompenzacija kao i efikasna pravna zaštita, te vraćanja povjerenja u pravni sustav.

Preporuke za unapređenje zaštite LGBTQ osoba od govora mržnje

1. Dosljedno provoditi postojeće zakonske odredbe za suzbijanje govora mržnje: kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju (članak 325. Kaznenog zakona) i prekršajno djelo diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja (članak 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije). Kroz praksu ili poseban propis, npr. uputu Ministarstva, ustanoviti kriterije za govor mržnje koji se odnosi na kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju te kriterije koji se odnose na prekršajno djelo diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja.
2. Izbjegavati podnošenje prekršajnih prijava za remećenje javnog reda i mira za sve oblike govora mržnje, a posebno ukoliko postoji antidiskriminacijska osnova prepoznata kroz Kazneni zakon ili Zakon o suzbijanju diskriminacije.
3. Osigurati kontinuirano statističko praćenje postupaka u vezi s govorom mržnje (kaznena djela javnog pozivanja na nasilje i mržnju, članak 325., Kazneni zakon, i prekršajna djela diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja, članak 25. i ostali, Zakon o suzbijanju diskriminacije) kroz postojeću ili posebnu Radnu skupinu pri Vladinom uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. U izradu statistike uključiti, uz državna odvjetništva i policiju i prekršajne sudove, organizacije civilnog društva koje se bave suzbijanjem govora mržnje i strateškim sudovanjem. Statistika govora mržnje mora obuhvaćati sve prepoznate osnove diskriminacije, uključujući i spolnu orientaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i spolne karakteristike/obilježja. Takvu statistiku treba učiniti javno dostupnom.
4. S ciljem postizanja odvraćajućih učinaka, izbjegavati donošenje simboličkih ili smanjenih kazni, posebno kada se radi o antidiskriminacijskim postupcima, koja za sobom ionako ne povlače teret unošenja u kaznenu evidenciju.
5. Potaknuti medijske izdavače na poduzimanje odgovarajućih koraka u sprječavanju i sankcioniranju govora mržnje na društvenim mrežama koje administriraju.
6. Potaknuti suradnju organizacija civilnog društva, naročito LGBTQ organizacija i organizacija koje okupljaju romsku i srpsku zajednicu u RH, radi razmjene iskustva u suzbijanju govora mržnje s ciljem jačanja zajedničkih kapaciteta za stvaranje sudske prakse u povodu podnesenih kaznenih prijava za javno poticanje na nasilje i mržnju te prekršajnih prijava za diskriminaciju, kao i drugih oblika strateškog sudovanja.

Preporuke za unapređenje prava na udruživanje LGBTIQ osoba

1. Uvesti posebne mjere pravne zaštite branitelja i braniteljica ljudskih prava i njihovo prepoznavanje kao mogućih žrtvava ciljanog nasilja.
2. Udruge civilnog društva trebale bi međusobno češće razmjenjivati iskustva s osnivanjem i upravljanjem organizacijama radi usvajanja dobre prakse.
3. Tijela lokalne vlasti, privatne i javne zaklade te udruge civilnog društva, a napose postojeće LGBTIQ udruge i inicijative, trebaju osnažiti i podržati LGBTIQ osobe koje žive izvan Zagreba, Rijeke i Splita na udruživanje radi javnog političkog, kulturnog i društvenog djelovanja u svojim zajednicama, uključujući i ostvarenje prava na javno okupljanje i/ili održavanje povorki ponosa u gradovima i mjestima gdje do sada još nisu održavane.
4. Otkloniti sve oblike finansijskog i političkog pritiska na neprofitni i nevladin sektor kroz stvaranje uvjeta za dostupno i stabilno financiranje putem udjela od dobiti igara na sreću i drugih javnih izvora financiranja kao i nepristranu preraspodjelu tih sredstava.

Preporuke za unapređenje pravna na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBTIQ osoba

1. Pojačati svijest građana i građanki RH o ustavnom pravu na javno okupljanje i mirno prosvjedovanja kroz:
  - a. Dopune kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u sklopu srednjoškolskog obrazovanja,
  - b. Javne i edukativne kampanje Ministarstva unutarnjih poslova,
  - c. Javne istupe nositelja i nositeljica javnih dužnosti,
  - d. Javne istupe i edukativne kampanje udrug civilnog društva i sindikata.
2. Učiniti dodatne napore u edukaciji policijskih službenika i službenica, kao i pravnih službi Ministarstva unutarnjih poslova, kako bi se otklonila svaka mogućnost krive primjene zakona prilikom ostvarenja i uživanja ustavnog prava na javni skup.
3. Kroz izmjene ili dopune Kaznenog zakona i Zakona o parničnom postupku osigurati prepostavke za slobodno i neometano javno djelovanje kroz medije te braniteljice i branitelje ljudskih prava u kritici svih javnih osoba, napose javnih djelatnika i djelatnica te dužnosnika i dužnosnica, bez straha od sudskog ili kaznenog progona.

Preporuke za unapređenje i zaštitu prava na poštivanje privatnog i obiteljskog života LGBTIQ osoba

1. Usvojiti sveobuhvatnije zakonodavstvo o priznanju roda koje mora jamčiti puno zakonsko priznanje roda osobe u svim područjima i biti dostupno na brz i transparentan način te se zasnovati na samoodređenju.
2. Definirati brak kao „zakonski uređenu zajednicu obiteljskog života dviju osoba“ kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.
3. Definirati životno partnerstvo kao „zajednicu obiteljskog života dviju osoba“ kroz izmjene i dopune Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola. U skladu s time promijeniti naziv Zakona u – „Zakon o životnom partnerstvu“.
4. Uvesti praksu navođenja svih oblika zajednica obiteljskog života: brak, izvanbračna zajednica, životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo, te djecu pod partnerskom skrbi pri donošenju svih novih propisa.
5. Dokinuti diskriminaciju životnih partnerstava i neformalnih životnih partnerstava kod zajedničkog posvojenja djece bez roditeljske skrbi kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.
6. Dokinuti diskriminaciju životnog_e partnera_ice u slučaju posvojenja djeteta drugog_e partnera_ice koja_i jedini_a formalno naveden_a kao roditelj, kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.

7. Otkloniti svaki oblik neizravne diskriminacije životnih partnerstava u odnosu na izvanbračne drugove u svim postupcima u kojima se utvrđuje postojanje neformalnog životnog partnerstva. Točnije treba osigurati da uvjeti i kriteriji za utvrđivanje neformalnog životnog partnerstva budu identični kao i za izvanbračne drugove budući da životne okolnosti i društveno okruženje bitno utječu na način na koji neformalni životni partneri ili partnerice žive svoje obiteljske životne.
8. Donijeti odgovarajuće zakonske propise koji će osigurati dostupnost medicinski potpomognute oplodnje svim osobama i parovima, nevezano radi li se o potpomognutoj oplodnji radi liječenja neplodnosti ili u svrhu planiranja obitelji te neovisno o obiteljskom statusu, spolnoj orientaciji i rodnom identitetu osoba.
9. Zakonski regulirati postojeću praksu dogovorenih (potpomognutih) oplodnji izvan sustava zdravstvene skrbi na način da se regulira pravo i zaštitni interes osobe ili istospolnih parova u planiranju obitelji, kao i uloga bliskog donora spolnih stanica. Omogućiti besplatnu i dostupnu obiteljsku medijaciju za planiranje roditeljske skrbi i/ili dijelova sadržaja roditeljske skrbi između zakonskih roditelja djeteta i bliskog donora, ukoliko postoji želja za takvim dogовором.
10. Zakonski regulirati upis roditeljstva u matične knjige djece istospolnih parova rođenih, posvojenih ili začetih medicinski potpomognutom oplodnjom u inozemstvu.
11. Dokinuti diferencijaciju istospolnih i raznospolnih parova kroz Ustav RH u članku 62. (63⁵) stavak 2.
12. Poticati životne partnere i partnerice te bračne drugove da u rješavanju sporova i nesuglasica koriste obiteljsku medijaciju koja je dostupna unutar i izvan sustava socijalne skrbi. Posebno je važno poticati životne partnere i partnerice da u slučaju želje za raskidom partnerstva umjesto sudskim putem, postignu dogovor o sporazumnoj raskidu i raskinu životno partnerstvo u matičnom uredu. Obavezati Ministarstvo uprave da vodi statistiku raskida životnih partnerstava koji su raskinuti davanjem sporazumne izjave kod matičara.
13. Prilikom sklapanja životnog partnerstva ili braka, poštovati rodni identitet osoba i, neovisno o spolu upisanom u matične knjige, koristiti gramatički rod u skladu s rodnim identitetom osobe.

Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u području rada

1. Osigurati dodatnu edukaciju sudske i pravosudne djelatnike i djelatnicama ali i žrtvi diskriminacije na radu, a posebno o načelu prebacivanja tereta dokazivanja u postupcima.
2. Uspostaviti suradnju i koordinaciju LGBTIQ organizacija i sindikata javnih službi sa svrhom zajedničkog i efikasnog suzbijanja diskriminacije LGBTIQ djelatnika i djelatnicama javnih i državnih službi.
3. Nastaviti provoditi programe za osvještavanje poslodavaca o antidiskriminacijskim politikama u vezi sa spolnom orientacijom, rodnim identitetom, rodnim izražavanjem i spolnim karakteristikama koristeći dobru praksu i preporuke udrug civilnog društva koje su provodile projekte i istraživanja koji se tiču rada i radnih uvjeta za LGBTIQ osobe.
4. Izmjenama i dopunama zakona koji se tiču radnih odnosa obvezati da svaki poslovni subjekt ima pravne akte i/ili pravilnike kojima se štite prava i zabranjuje diskriminacija, između ostalih, i po osnovama spolne orientacije, rodnog identiteta i/ili izražavanja te spolnih karakteristika da su ti pravilnici i akti dostupni zaposlenim osobama.
5. Obvezati ministarstva da konkretnim mjerama osiguraju LGBTIQ radnicama i radnicima u javnom sektoru sigurno i nediskriminirajuće radno okruženje.

⁵ Ustavni sud koristi drugačiju numeraciju članaka Ustava RH koja ne slijedi pročišćen tekst Ustava RH iz 2010.

6. Povećati kapacitete sindikata za rad na suzbijanju diskriminacije LGBTIQ osoba na radnom mjestu kroz suradnju sindikata i organizacija civilnog društva.

Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u obrazovanju

1. Hitno osigurati obradu svih tema koje se odnose na LGBTIQ osobe na dostojanstven način i s aspekta ljudskih prava. Ovo bi se omogućilo dopunama Nastavnog plana i program za osnovnu i srednju školu, te dopunama i pojašnjenjima teksta Okvira nacionalnog kurikula/kurikuluma i svih kurikularnih dokumenata, ili kroz donošenje posebnog kurikularnog dokumenta koji bi se ticao isključivo spola, roda, spolne orientacije, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i interspolnih karakteristika. Posebno je važno da se LGBTIQ teme uključuju u programe humanističkih i društvenih grupa predmeta, a naročito građanskog odgoja i obrazovanja, sociologije, filozofije, etike, povijesti, književnosti i umjetnosti.
2. Otkloniti sve sadržajne i metodološke propuste u priručnicima zdravstvenog odgoja u skladu s preporukama Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI).⁶ Osim navedenih preporuka, posebno je važno učiniti sljedeće promjene unutar modula „Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje“:
  - a. Osigurati da se sadržaj koji se odnosi na odgovorno spolno ponašanje predaje na neosuđujući, nemoralizirajući te na seksualno pozitivan i znanstveno utemeljen način, stavljajući u njegovo središte princip pristanka i poštovanja između svih seksualnih partnera i partnerica. Takav modul mora uvažavati i potrebu mladih LGBTIQ osoba na dobivanje svih relevantnih informacija koje se tiču odgovornog i sigurnog seksualnog ponašanja prilikom stupanja u seksualne odnose.
  - b. U okviru teme „Brak, roditeljstvo i obitelj“, dodati i obraditi pojam životnog partnerstva te pružiti informaciju i o izvanbračnoj zajednici i neformalnom životnom partnerstvu. Ukloniti pravno neutemeljene, netočne i manipulativne tvrdnje koje dovode do lažnog zaključka kako u Hrvatskoj istospolne obitelji s djecom ne postoje.
  - c. Na posve drugačiji način obraditi sadržaj koji se odnosi na temu „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“ (I i II sat). Dati primjereno ime nazivu teme. Osmisliti posve drugačiju radionicu u sklopu ovog sata koristeći suvremenu literaturu te odgovarajući i primjerenu terminologiju iz područja društvenih znanosti, sociologije i prava, a u suradnji sa stručnjacima i stručnjakinjama koje imaju iskustva rada na suzbijanju homofobije, bifobije i transfobije.
  - d. U obradi LGBTIQ tema treba uvijek imati u vidu da se zaštiti pravo i dostojanstvo LGBTIQ učenika i učenica koji također sudjeluju na satu zdravstvenog odgoja a možda nisu *out*. Isto tako imati na umu da postoje i učenici i učenice istospolnih roditelja koje sadržaj u postojećem priručniku izrazito stigmatizira i diskriminira.
  - e. Ukloniti sve vjerske sadržaje koje se odnose na LGBTIQ teme u sklopu zdravstvenog odgoja.
  - f. Izbjegavati korištenje termina „Parada ponosa“, jer implicira da se radi o slavlju a ne o najvećem političkom prosvjedu koji se održava već 15 godina a zove se „Povorka ponosa“. Također, u korištenju termina koji se odnose na LGBTIQ osobe, koristiti uvijek one nazive koje same LGBTIQ osobe koriste kada opisuju sebe i svoje identitete.
3. Osigurati dodatnu i sveobuhvatnu izobrazbu nastavnika i nastavnica, kao i studentica i studenata koji se još obrazuju za nastavnička zanimanja, o svim temama koje se tiču

⁶ Analiza modula „Spolno/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje“ i „Prevencija nasilničkog ponašanja priručnika za Zdravstveni odgoj“, Nataša Bijelić, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, CESI, Zagreb, 2013.: http://www.cesi.hr/attach/_a/analiza_prirucnika_zo-2.pdf

LGBTIQ osoba a koje trebaju postati dio nacionalnog kurikuluma u skladu s točkama 1. i 2. ovih preporuka.

4. Radi stvaranja pozitivnog okruženja za LGBTIQ učenike i učenice osnovnih i srednjih škola, izraditi sveobuhvatnu i dugoročnu nacionalnu strategiju protiv vršnjačkog nasilja u školama, a koja će se odnositi na suzbijanje homofobije i transfobije sukladno „Smjernicama za suzbijanje homofobije i transfobije te vršnjačkog nasilja na osnovi spolne orijentacije i rodnog identiteta u školama“ Lezbijske organizacije Rijeka LORI⁷.
5. Hitno usvojiti sveobuhvatni zakonski propis koji će urediti zakonsko priznanje roda i samoodređenja spola koji će se u svojim odredbama odnositi i na osiguravanje prava transrodnih osoba na promjenu upisa svih podataka u matičnoj knjizi za učenike i učenice osnovnih i srednjih škola u odgovarajućem rodu i osobnom imenu.
6. Pristupiti promjenama zakona i međunarodnih ugovora kako bi se osiguralo provođenje nastave vjeronauka u vjerskim ustanovama.

Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području zdravstvene zaštite

1. U sklopu Nacionalne strategije za razvoj zdravstva uključiti i izraditi poseban, cijelovit i sveobuhvatan nacionalni program zdravstvene zaštite koja se odnosi na LGBTIQ osobe, s posebnim naglaskom na zdravstvenu zaštitu trans osoba i interspolnih osoba koji će se temeljiti na najnovijem izdanju Standarda skrbi za zdravlje transpolnih, transrodnih i rodno nenormativnih osoba Svjetske strukovne organizacije za zdravlje transrodnih osoba (WPATH)⁸.
2. Osigurati dodatno stručno obrazovanje ili usavršavanje stručnjaka i stručnjakinja kako bi se osigurala odgovarajući standard zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe, s posebnim naglaskom na trans i interspolne osobe.
3. Kroz izmjene i dopune zakona i/ili posebnog zakonskog propisa o poštovanju i zakonskom priznanju rodnog identiteta i samoodređenju spola osigurati transrodnim osobama pravo na dostupnost cijelovite i cjeloživotne zdravstvenu zaštite i svih željenih i neuvjetovanih medicinskih postupaka za prilagodbu spola.
4. Kroz izmjene i dopune zakona i/ili posebnog zakonskog propisa o poštovanju i zakonskom priznanju rodnog identiteta i samoodređenju spola zabraniti svako nečovječno postupanje na štetu drugih osoba i njihovog tjelesnog integriteta zbog njihovih interspolnih karakteristika, uključujući sve oblike nepotrebnih kirurških zahvata bez isključivog pristanka same osobe.
5. Učiniti sredstva i postupke za kontrolu rađanja, kao i sredstva za zaštitu od spolno prenosivih bolesti, uključujući i antiretrovirusnu profilaksu prije izlaganja (PrEP) u prevenciji HIV/AIDS-a, dostupnima za sve osobe. Posebno je važno da su ta sredstva besplatna i dostupna mladima, nezaposlenim i/ili socijalno ugroženim osobama. Sredstva za kontrolu rađanja i zaštitu od spolno prenosivih bolesti moraju biti dostupna svima na način da se teret odgovornosti za kontrolu i zaštitu ne stavlja isključivo na jedan spol.

Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području stanovanja

1. Na liste prioriteta za javno stambeno zbrinjavanje uključiti specifične skupine LGBTIQ osoba, osobito mlade LGBTIQ osobe žrtve obiteljskog nasilja, trans osobe, posebno trans žene, žrtava nasilja u vezama i LGBTIQ beskućnike i beskućnice.

⁷ „Smjernice za suzbijanje homofobije i transfobije te vršnjačkog nasilja na osnovi spolne orijentacije i rodnog identiteta u školama“ Lezbijska organizacija Rijeka LORI, Rijeka, 2016.: <https://www.lori.hr/images/stories/download/Smjernice za suzbijanje homobittransfobije u skolama.pdf>

⁸ http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2014/12/Standardi_skrbi_za_zdravlje%20transpolnih_transrodnih_i_rondno_nenormativnih_osoba.pdf

2. Poduzeti učinkovite mjere za suzbijanje svih oblika diskriminacije LGBTIQ osoba, istospolnih parova ili životnih partnera i partnerica ili partnera i partnerica u svim područjima koja se tiču stanovanja te jačanje zakonodavnog okvira.
3. Poduzeti učinkovite mjere za jačanje svijesti stanodavaca i stanodavki i osoba koje traže stanove o postojećem zakonodavstvu koje zabranjuje diskriminaciju u području stanovanja.

Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u području sporta

1. Donijeti odgovarajuće mjere u sklopu planirane nacionalne strategije za razvoj sporta kako bi se stvorili preduvjeti za veće uključivanje LGBTIQ osoba u profesionalni i amaterski sport kao i za omogućavanje pozitivnog okruženja za *coming out* LGBTIQ sportašica i sportaša.
2. Donijeti sveobuhvatne i sustavne mjere koje se odnose na odgoj, obrazovanje i sport kako bi se eliminirali svi oblici diskriminacije u pristupu sportu, uključujući i zaštitu sportaša i sportašica te navijača i navijačica od nasilja, govora mržnje i svih oblika uzneniranja na sportskim događanjima. To se posebice odnosi na oblike diskriminacije na osnovi etničke pripadnosti, boje kože, nacionalnosti, invaliditeta, spola, spolne orientacije, roda, rodnog identiteta i rodnog izražavanja.
3. Osnovati efikasna i neovisna disciplinska tijela pri sportskim savezima s ovlastima za izricanje finansijskih i drugih disciplinskih mjera protiv osoba koje svojim postupanjem krše načelo nediskriminacije u sportu.

Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ tražiteljica i tražitelja azila

1. Sve države koje kriminaliziraju istospolne seksualne aktivnosti ukloniti sa „Liste si-gurnih zemalja porijekla“.
2. Tražiteljima i tražiteljicama azila osigurati adekvatne usluge prevođenja za svu službenu komunikaciju, a posebno za intervjuje koji se tiču njihovih zahtjeva. Prijevod treba biti dostupan za njihove materinje jezike, a neki jezici, kao što je bengalski, u Hrvatskoj još uvijek nisu dostupni.
3. Osigurati dodatno stručno obrazovanje ili usavršavanje policijskih službenika i službenica koji_e rade na predmetima azila s naglaskom na razumijevanje koncepata spolne orientacije i rodnog identiteta, iskustva LGBTIQ osoba, sigurnosti LGBTIQ izbjegličkih skloništa i njihovih specifičnih potreba.
4. Statistiku odobrenja međunarodne zaštite po osnovama po kojima se ona dodjeljuje, uključujući spolnu orientaciju i rodni identitet, na njihov zahtjev, učiniti dostupnom organizacijama koje rade sa izbjeglicama i tražiteljima i tražiteljicama azila.

Dio 1 – Provedba Preporuke

Zabрана diskriminacije po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja regulirana je nizom zakona, pravilnika i dvjema nacionalnim politikama. Spolne karakteristike nisu prepoznate u hrvatskom zakonodavstvu.

Osnovni antidiskriminacijski propisi kojima su obuhvaćene LGBT osobe su **Zakon o suzbijanju diskriminacije⁹** i **Zakon o ravnopravnosti spolova¹⁰**. Ova dva osnovna antidiskriminacijska zakona utjelovljuju temeljena načela Ustava Republike Hrvatske¹¹, kao što je stipulirano u Glavama 2 i 3. Članci koji se posebno tiču zaštite LGBT osoba su članak 14.: “svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoј rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama” i članak 35. koji svima jamči “poštovanje i pravnu zaštitu njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti”.

Zakon o suzbijanju diskriminacije zabranjuje svaku diskriminaciju u svim područjima života (privatnom i javnom) po različitim osnovama uključujući **rodní identitet, rodno izražavanje i spolnu orientaciju**. **Spolne karakteristike se ne spominju**. Zakon također predviđa prebacivanje tereta dokazivanja u postupcima za naknadu štete u slučaju diskriminacije ili udružnih tužbi. Zakon je stupio na snagu 1. siječnja 2009. godine. Obuhvaća provedbu četiri direktive Europske unije: 1) Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29. lipnja 2000. o provedbi načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko porijeklo; 2) Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja; Direktiva Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga i 4) Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća 2006/54/EZ od 5. srpnja 2006. o provedbi načela jednakih mogućnosti i jednakoga tretiranja muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i obavljanja zanimanja. Zakon o suzbijanju diskriminacije prepoznaje različite pojavne oblike diskriminacije: izravnu i neizravnu diskriminaciju (članak 2.), uz nemiravanje i spolno uz nemiravanje (članak 3.), segregaciju (članak 5.); zabrana propuštanja razumne prilagodbe i zabrana poticanja na diskriminaciju (članak 4.); zaštita od viktimizacije (članak 7.); više struka diskriminacija, ponovljena diskriminacija i produljena diskriminacija (članak 6.). Zakon o suzbijanju diskriminacije primjenjuje se na postupanje svih državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba, osobito u područjima: rada; obrazovanja, znanosti i sporta; socijalne sigurnosti; zdravstvene zaštite; pravosuđa i uprave; stanovanja; javnog informiranja i medija; pristupa dobrima i uslugama; članstva i djelovanja u sindikatima, organizacijama civilnog društva ili političkim strankama; sudjelovanja u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu (članak 8.). Međutim, LGBT osobe su u nekim područjima obiteljskih odnosa i braka isključene od zabrane diskriminacije (članak 9. stavak 2. točka 10. Zakona o suzbijanju diskriminacije).¹²

Uz osnovno antidiskriminacijsko zakonodavstvo i nekoliko posebnih zakona za određena područja uključuju antidiskriminacijske propise na osnovi spolne orientacije i/ili rodnog identiteta

⁹ Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12): https://ombudsman.hr/propisi/zakon_o_diskriminaciji.pdf

¹⁰ Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08, 69/17): <https://bit.ly/2SQLSxi>

¹¹ Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/1990, 135/1997, 113/2000, 28/2001, 76/2010, 05/2014): <https://bit.ly/2Gvopur>

¹² “Stavljanje u nepovoljniji položaj pri uređivanju prava i obveze iz obiteljskog odnosa kada je to određeno zakonom, a osobito u cilju zaštite prava i interesa djece, što mora biti opravданo legitimnom svrhom, zaštitom javnog morala, kao i pogodovanju braka u skladu s odredbama Obiteljskog zakona.” (članak 9. stavak 2. točka 10. Zakona o suzbijanju diskriminacije)

i rodnog izražavanja. Sljedeći zakoni zabranjuju diskriminaciju na osnovi spolne orientacije: Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju¹³; Zakon o medijima¹⁴, Zakon o sportu¹⁵, Zakon o kaznenom postupku¹⁶, Zakon o državnim službenicima¹⁷ i Zakon o policiji¹⁸. Sljedeći zakoni zabranjuju diskriminaciju i po osnovi spolne orientacije i po osnovi rodnog identiteta: Kazneni zakon¹⁹, Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola²⁰, Zakon o elektroničkim medijima²¹, Zakon o volonterstvu²² i Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti²³.

Uz sve navedeno, u izvještajnom razdoblju 2014. – 2017. godine u RH su se provodile dvije nacionalne javne politike. Prva je **Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine**²⁴ koju je usvojio Hrvatski sabor, a druga nacionalna javna politika je **Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava**²⁵ za razdoblje od 2013. do 2016. godine koju je usvojila Vlada RH. U izradi nacrta prethodno navedenih mjera Ured za ravnopravnost spolova te Ured za ljudska prava i nacionalne manjine konzultirali su i Zagreb Pride i druge LGBTIQ organizacije. Ove dvije glavne nacionalne javne politike za ljudska prava i rodnu ravnopravnost u RH zajedno su sadržavale samo 9 mjera koje se izravno odnose na prava LGBTIQ osoba. Smatramo da je tih 9 mjera²⁶ premalo za značajnije pomake u smanjenju nasilja i diskriminacije ili za povećanje prihvaćenosti LGBTIQ osoba u hrvatskom društvu te da se sve

¹³ Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (OG 123/2003, 198/2003, 105/2004, 174/2004, 02/2007, 46/2007, 45/2009, 63/2011, 94/2013, 139/2013, 101/2014, 60/2015, 131/2017)

¹⁴ Zakon o medijima (Narodne novine, br. 59/2004, 84/2011, 81/2013)

¹⁵ Zakon o sportu (Narodne novine, br. 71/2006, 150/2008, 124/2010, 124/2011, 86/2012, 94/2013, 85/2015, 19/2016)

¹⁶ Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017)

¹⁷ Zakon o državnim službenicima (Narodne novine, br. 92/2005, 140/2005, 142/2006, 77/2007, 107/2007, 27/2008, 34/2011, 49/2011, 150/2011, 34/2012, 49/2012, 37/2013, 38/2013, 01/2015, 138/2015, 61/2017)

¹⁸ Zakon o policiji (Narodne novine, br. 34/2011, 130/2012, 89/2014, 151/2014, 33/2015, 121/2016)

¹⁹ Kazneni zakon (Narodne novine br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017)

²⁰ Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola (Narodne novine, br. 92/2014)

²¹ Zakon o elektroničkim medijima (Narodne novine, br. 153/2009, 84/2011, 94/2013, 136/2013)

²² Zakon o volonterstvu (Narodne novine, br. 58/2007, 22/2013)

²³ Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, br. 70/2015, 127/2017)

²⁴ Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine:

<https://ravnopravnost.gov.hr/nacionalna-politika-za-ravnopravnost-spolova-2011-2015/1713>

²⁵ Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016. godine:

<https://pravamanjina.gov.hr/pristup-informacijama/strategije-planovi-i-izvjesca/nacionalni-programi-547/547>

²⁶ Prvih 6 mjera proizlaze iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova a ostale 3 iz Nacionalnog programa za zaštitu i promicanje ljudskih prava: **1.** Praćenje statističkih podataka o sudskim postupcima i postupanju policije kod kaznenih djela motiviranih seksualnom orientacijom oštećenika i oštećenice; **2.** Predstavnike i predstavnice organizacija za ravnopravnost LGBT osoba uključivati u radnu tijela za donošenje zakona, programa i strategija vezanih uz prava seksualnih manjina; **3.** Podizati razinu znanja i osviještenosti o vrstama spolno prenosivih bolesti te prevenciji i učinkovitoj zaštiti; **4.** Provoditi sustavnu edukaciju sudstva, općinskih i županijskih državnih odvjetništva, zdravstvenih djelatnika i djelatnica odgojno-obrazovnih ustanova, obiteljskih centara i policijskih uprava, socijalnih radnika i radnica te stručnjaka i stručnjakinja s područja zaštite mentalnog zdravlja radi unapređenja pružanja pravne zaštite i pomoći žrtvama nasilja, posebice žrtvama seksualnog nasilja kao i žrtvama diskriminacije na temelju spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja; **5.** Organizirati i provoditi kampanje i druge (javne) aktivnosti (...) o problemu rodnog uvjetovanog nasilja, uključujući trgovanje ljudima i prostituciju kao i nasilje nad LGBT osobama (...) radi informiranja i podizanja javne svijesti (...); **6.** Nadležna tijela državne uprave, povjerenstva za ravnopravnost spolova, u suradnji s organizacijama civilnog društva trebaju redovito obilježavati Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije – 17. svibnja; **7.** Organizirati stručne rasprave o diskriminaciji temeljem spolne orientacije; **8.** U okviru zdravstvenog odgoja i obrazovanja uključiti teme o pravima LGBT osoba u osnovnoj i srednjoj školi; **9.** Osnovati radnu skupinu za izradu analize i prijedloga mjera glede unaprjeđenja prava transrodnih osoba.

mjere u nacionalnim politikama za ljudska prava i rodnu ravnopravnost trebaju odnositi i na LGBTIQ osobe. Dok je uspješnost provođenja mjera uključenih u Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava mjerljiva, uspješnost provođenja Nacionalne politike za ravnopravnost spolova teško je ocijeniti budući da je sastavljena na način da ne postoje jasni kriteriji i indikatori za mjerenje njezine uspješnosti²⁷. Osim navedenih nacionalnih politika, postoji još i **Nacionalni plan borbe protiv diskriminacije koji se nije provodio u izvještajnom razdoblju (2014 – 2017)**. Nacionalni plan borbe protiv diskriminacije provodio u razdoblju od 2008. do 2013. međutim tada **nije sadržavao niti jednu mjeru koja bi se odnosila na LGBTIQ osobe**. Novi Nacionalni plan borbe protiv diskriminacije, predviđen je za razdoblje od 2017. do 2022. godine i sadrži više mjera koje se odnose na LGBTIQ osobe, međutim implementacija ovog programa počela je tek 2018. godine budući da je usvajanje plana bilo odgođeno zbog protivljenja tadašnjeg potpredsjednika vlade Davora Ive Stiera mjerama koje se odnose na LGBT osobe²⁸. Plan je konačno usvojen u prosincu 2017. godine²⁹, šest mjeseci nakon što je potpredsjednik vlade Stier podnio ostavku³⁰. Osim toga, iz istih razloga od 2015. godine nije usvojena nova Nacionalna politika za ravnopravnost spolova. Posebno je zabrinjavajuće što je donošenje novih nacionalnih politika, programa i planova za buduće razdoblje odgođeno za godinu dana zbog protivljenja zaštiti prava LGBTIQ osoba.

---

²⁷ Kao što je vidljivo u prethodnoj fuznoti, mjere Nacionalne politike za ravnopravnost spolova napisane su preopćenito, ne navode se rokovi za njihovu provedbu, akcijski plan provedbe nije predviđen niti donesen te nema po jasno postavljenih indikatora mjerjenja uspješnosti. Primjerice, ne navodi se točan broj polaznika ili polaznica edukacija (mjera 4.), ne navodi se broj kampanja kao i njihovi konkretni i mjerljivi ciljevi niti je na bilo koji način uređena odgovornost za ne provođenje mjera (mjera 5.).

²⁸ Preliberalna borba protiv diskriminacije: Nema šanse da Vlada na vrijeme doneše Antidiskriminacijski plan bez kršenja procedure, 7. prosinac, 2017.: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Preliberalna-borba-protiv-diskriminacije-Nema-sanse-da-Vlada-na-vrijeme-donese-Antidiskriminacijski-plan-bez-krsenja-procedure?fbclid=IwAR033cDMwWFajv6TM1VU1er16PMx35A1WoqUvnssrCID1UPM6LFIPVjaEG8>

²⁹ Nacionalni plan za borbu protiv diskriminacije za razdoblje od 2017. do 2022. godine: <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Nacionalni%20plan%20za%20borbu%20protiv%20diskriminacije%20za%20razdoblje%20od%202017.%20do%202022..pdf>

³⁰ Ostavka hrvatskog ministra vanjskih poslova, 12. lipanj, 2017.: <https://www.dw.com/hr/ostavka-hrvatskog-ministra-vanjskih-poslova/a-39213357>

Dio 2 – Provedba posebnih odredbi u dodatku

2.1. Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja

2.1.A “Zločini iz mržnje” i druga mržnjom motivirana djela

Kazneni zakon³¹ je glavni zakonski propis za kažnjavanje svih oblika mržnjom motiviranog nasilja, točnije zločina iz mržnje.

U razdoblju između 2014. i 2017. godine, Hrvatski je sabor kroz izmjene i dopune Kaznenog zakona usvojio dvije važne promjene koje se odnose na zločin iz mržnje. Prva važna promjena je **dopuna definicije zločina iz mržnje te je ponovno uvedena osnova „jezik“³²** kao jedna od osnova za počinjenje zločina iz mržnje. Druga važna promjena je **ponovno uvođenje kaznenog djela „nasilničkog ponašanja“**, kao jednog od najčešćeg oblika zločina iz mržnje protiv LGBT osoba.

Brzo i nepristrano ispitivanje navodnih slučajeva zločina iz mržnje provedeno je s nekim poteškoćama.

Neovisni postupak podnošenja izvještaja o homofobnim/transfobnim zločinima iz mržnje i drugim incidentima navodno počinjenim od strane provoditelja i provoditeljica zakona postoji. Ukoliko postoji pritužba da je zločin iz mržnje počinio_la provoditelj ili provoditeljica zakona, točnije policijski_a službenik ili službenica na dužnosti, žrtva pritužbu može podnijeti Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova koja djeluje kao neovisno javno tijelo za zaštitu od diskriminacije po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova može podnijeti kaznenu prijavu i/ili pratiti kazneni istražni postupak protiv policijskog_e službenika ili službenice. Između 2013. i 2017. godine nije nam prijavljen niti jedan navodni homofobni/transfobni zločin iz mržnje počinjen od strane provoditelja_ica zakona ali nam je prijavljen jedan transfobni incident u kojem je policijski službenik odbio primiti prijavu transfobnog zločina iz mržnje.

Osim toga, svaka osoba može podnijeti pritužbu u vezi postupanja ili rada policijskog_e službenika_ce Službi za unutarnju kontrolu Ministarstva unutarnjih poslova u čijoj je nadležnosti izricanje disciplinskih mjera policijskim službenicima i službenicama.

2.1.A.1. Zločini iz mržnje – zakonodavstvo

Od 2013. godine na snazi je Kazneni zakon koji **prepozna „zločin iz mržnje“ kao kazneno djelo počinjeno, između ostalih osnova, i po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta. Spolne karakteristike nisu prepoznate kao osnova za počinjenje zločina iz mržnje.** Sadašnje zakonodavstvo o zločinima iz mržnje također **obvezuje sud da mržnju uzme kao otegotnu okolnost ako Kaznenim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje.**

---

³¹ Kazneni zakon (Narodne novine br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017)

³² Odnosi se na jezik u govoru i pismu. Proširenjem osnova za motive zločina iz mržnje namjera je doprinijeti snažnijoj borbi protiv diskriminacije, omogućiti sankcioniranje i onih slučajeva koji do sada nisu bili navedeni kao obilježja predmetnih kaznenih djela, kao i boljem uskladišvanju Kaznenog zakona s osnovama diskriminacije sadržanim u članku 14. stavku 1. Ustava RH i članku 1. Zakona o suzbijanju diskriminacije.

**Kazneni zakon
GLAVA OSMA (VIII.)
ZNAČENJE IZRAZA U OVOM ZAKONU**

Članak 87., stavak 20.

Zločin iz mržnje je kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otegotna okolnost ako ovim Zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje.

Kada govorimo o strožem kažnjavanju zločina iz mržnje u odnosu na jednak zločin koji nema element mržnje, Kazneni zakon već propisuje strože kažnjavanje za određena kaznena djela. Obično se radi o posebno teškim kaznenim djelima ili djelima čije posljedice naročito teško pogađaju žrtve. Po važećem zakonu to su: teško ubojstvo, sakaćenje ženskih spolnih organa, tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, osobito teška tjelesna ozljeda, sva teška kaznena djela protiv spolne slobode te izazivanje nereda.

U svim slučajevima kaznenih djela počinjenih iz mržnje kazneni postupak se pokreće po službenoj dužnosti, za razliku od nekih kaznenih djela, poput kaznenih djela prisile i prijetnje, kod kojih kada nema elemenata mržnje žrtva samostalno mora pokrenuti kazneni progon putem privatne tužbe, plaćajući odvjetničke usluge. Od 2013. je dovoljno kazneno djelo prijetnje koja sadrži element mržnje po nekoj od prepoznatih osnova prijaviti policiji koja je tada dužna pokrenuti postupak po službenoj dužnosti. Radi se o znatnom poboljšanju u odnosu na stari Kazneni zakon koji je bio na snazi do 31.12.2012. godine. Naime, do 2013. godine žrtva zločina iz mržnje kojoj se prijetilo morala je protiv počinitelja pokrenuti privatni kazneni progon.

Primjerice, Zagreb Pride je 2012. godine pratio slučaj LGBTQ aktivista koji je sudjelovao u našoj kampanji „Dosta je homofobije“ i koji je putem društvenih mreža dobivao poruke od grupe mlađih muškaraca i članova njihove obitelji koje su sadržavale elemente prijetnji utemeljenih na spolnoj orientaciji oštećenog. S obzirom na to da je 2012. godine na snazi bio stari Kazneni zakon jedina opcija za pokretanje kaznenog progona bila je podnošenje privatne tužbe. U slučaju da se takvo što ponovi sada, policija i/ili državno odvjetništvo bi bili dužni preuzeti progon po službenoj dužnosti.

Provedba ovih kaznenih odredbi bila je **nedosljedna**, a pojedine prijave zločina iz mržnje **policija i dalje neadekvatno obrađuje** što rezultira time da su pogrešno kvalificirane kao prekršaj umjesto kao zločin iz mržnje. **Za više detalja vidjeti Poglavlje 2.1.A.5. Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse.**

2.1.A.2. Neprijavljanje homofobnih i transfobnih zločina iz mržnje

Neprijavljanje homofobnih i transfobnih zločina iz mržnje i dalje je iznimno visoko. Jedna od najvećih prepreka za suzbijanje zločina iz mržnje jest to što **velik broj nasilja protiv LGBTQ osoba, vjerojatnih slučajeva zločina iz mržnje, ostaje neprijavljen policiji, državnom odvjetništvu pa čak i LGBTQ organizacijama**. To potvrđuje i istraživanje Zagreb Prude iz

2013.³³ po kojem je tek nešto manje od 8% ispitanih osoba prijavilo zločin iz mržnje policiji. Kao čest razlog neprijavljanja nasilja ističe se nepovjerenje žrtve u postupanje i rad policije, odnosno u razinu educiranosti i senzibiliziranosti pojedinih policijskih službenika ili službenica, kao i strah od razotkrivanja spolne orientacije žrtve ili rodnog identiteta. LGBT žrtve zločina iz mržnje ipak najčešće same umanjuju značaj događaja, odnosno da je nasilje protiv LGBT osoba uobičajena pojava i uvjerenje kako sama prijava ne može popraviti te okolnosti. To potvrđuje i istraživanje Europske agencije za temeljna prava (FRA) iz 2012. godine³⁴.

Vlasti su poduzele vrlo ograničene mjere kako bi žrtve potaknule na prijavljivanje homofobnih/transfobnih zločina iz mržnje. 2012. godine, Ministarstvo unutarnjih poslova je u partnerstvu s LGBTIQ organizacijama civilnog društva sudjelovalo u provođenju kampanje podizanja svijesti o važnosti prijavljivanja zločina iz mržnje³⁵. Ovu kampanju inicirale su organizacije civilnog društva i stoga joj policija nije bila trajnije posvećena. U gotovo svim policijskim postajama u Hrvatskoj postoji opći nedostatak letaka i drugih informativnih publikacija u vezi s zločinima iz mržnje. Za usporedbu, materijali koji se odnose na zlouporabu droga, krađu, trgovanje ljudima, ilegalno posjedovanje oružja i do određene mjere, rođno uvjetovano nasilje, na raspolaganju su ne samo u policijskim postajama već i u mnogim drugim javnim institucijama.

Ne postoje posebne mjere koje prepoznaju ili utvrđuju specifične LGBT skupine s povećanom ranjivosti, kao što su LBT žene, LGBT osobe koje nisu bjelci_bjelkinje, LGBT osobe pripadnice i pripadnici etničkih manjina (uključujući pripadnice i pripadnike romske populacije), LGBT osobe pripadnike i pripadnice vjerskih manjina, LGBT seksualne radnice i radnike te LGBT osobe s invaliditetom. **Međutim, kroz postojećih devet osnova za počinjenje zločina iz mržnje moglo bi se, ako se primjenjuju ispravno, prepoznati zločin iz mržnje počinjen po višestrukim osnovama.** Ovo se ne bi moglo primijeniti za prepoznavanje posebne zaštite LGBT seksualnih radnica i radnika budući da ne postoje politike ili mјere koje bi se mogle primijeniti za zaštitu seksualnih radnica i radnika općenito. **Za više informacija vidjeti Poglavlje 2.12. - Diskriminacija po višestrukim osnovama.**

U okviru policije postoje posebni odjeli koji se bave istraživanjem zločina iz mržnje. Odjel za terorizam i ekstremno nasilje je nadležan za istraživanje zločina iz mržnje. Ovaj odjel nalazi se unutar Sektora kriminalističke policije u svakoj od 20 policijskih uprava³⁶. **Ne postoje policijski službenici ili službenice koji_e bi bile_e posebno zaduženi_e za kontakte sa LGBT zajednicama.** Na nižoj, lokalnoj policijskoj razini, većina policijskih postaja uvela je "kontakt policijaca ili policajku" čiji je zadatak održavanje kontakta s ljudima koji žive na određenom području, primjerice u pojedinim naseljima, radi zaštite i podrške zajednici, uglavnom u slučaju najčešćih kaznenih djela i prekršaja. Međutim, pružanje podrške u slučajevima zločina iz mržnje ne spominje se kao jedan od njihovih zadataka³⁷. Kontakt policijace i policajke također se ne potiče na rad s LGBT zajednicama i nismo dokumentirale niti jedan pokušaj njihovog obraćanja LGBT zajednici. **Sustav anonimnih i online pritužbi policiji zove se E-dojave. Svaku sumnjivu, kriminalnu i/ili ilegalnu aktivnost** policiji je moguće prijaviti direktno putem mobilne aplikacije

³³ Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj: <http://www.zagreb-pride.net/hr/brutalna-stvarnost-istrazivanje-o-nasilju-diskriminaciji-i-zlocinu-iz-mrznje-protiv-lgbtqiq-osoba-u-republici-hrvatskoj/>

³⁴ NA ENGLESKOM: EU LGBT Survey: <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-lgbt-survey>

³⁵ Projekt suzbijanja zločina iz mržnje predstavljen u LGBT Centru u Zagrebu: <http://www.forenzika.hr/155326/247.aspx>

³⁶ Za hitnu reakciju policijskih dužnosnika postoji 20 Policijskih Uprava podijeljenih u nekoliko kategorija (Generalna policijska Uprava; Kriminalistička policija; Granična policija; 112), koje pokrivaju teritorij Republike Hrvatske podijeljen u 20 županija.

³⁷ Policija u zajednici: <https://gov.hr/moja-uprava/pravna-drzava-i-sigurnost/javni-red-i-mir/policija-u-zajednici/286>

slanjem tekstualne i/ili medijske poruke. Usluga je dostupna na tri najčešće platforme za mobilne aplikacije i na četiri različita jezika: hrvatskom, engleskom, talijanskom i njemačkom³⁸.

2.1.A.3. Dokumentiranje i izvještavanje o zločinima iz mržnje

Prema Protokolu o postupanju u slučaju zločinu iz mržnje³⁹, podaci o zločinu iz mržnje sustavno prikuplja Vladin Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (članak 20.). Podaci se, dva put godišnje, prikupljaju temeljem izvještaja Državnog odvjetništva, Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva pravosuđa. Predstavnici i predstavnice tih institucija čine i (*Nacionalnu*) Radnu skupinu za praćenje zločina iz mržnje u koju se imenuje i predstavnik ili predstavnica organizacija civilnog društva koje se bave zločinom iz mržnje. Zagreb Pride izvještava Nacionalnu radnu skupinu o prikupljenim podacima o zločinima iz mržnje putem izvještaja koje šalje predstavniku ili predstavnici civilnog društva. Ovi se izvještaji uspoređuju i sastavljaju kao "zajedničko nacionalno izvješće o zločinu iz mržnje". Stoga, Vladin Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina posjeduje najopsežnije podatke o zločinima iz mržnje. Sva navedena ministarstva, osim Ministarstva pravosuđa, svoje su izvještaje o zločinima iz mržnje, također, učinili javno dostupnima ali bez klasifikacije zločina prema devet osnova prepoznatih u Kaznenom zakonu. Međutim, na zahtjev se, izravno od Vladinog Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, mogu dobiti podaci o zločinima iz mržnje počinjenim po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta. **Pučka pravobraniteljica⁴⁰ i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova⁴¹ objavljaju podatke o zločinima iz mržnje klasificirane prema osnovama, uključujući i zločine iz mržnje prema LGBT osobama, i javno ih objavljaju u svojim godišnjim izvještajima.** Zagreb Pride također objavljuje kako službene podatke o zločinima iz mržnje protiv LGBT osoba tako i podatke o zločinima iz mržnje prijavljenima Zagreb Prideu⁴². Neki od zločina iz mržnje zabilježeni u Zagreb Prideu nisu uključeni u "zajedničko nacionalno izvješće o zločinu iz mržnje" jer još uvijek postoji tendencija policije ka pogrešnoj kvalifikaciji mržnjom motiviranih kaznenih djela protiv LGBT osoba kao prekršaja, a ne kao zločina iz mržnje. Nakon donošenja pravomoćne presude u prekršajnom postupku počinitelja ili počiniteljicu pogrešno kvalificiranog zločina iz mržnje ne može se teretiti za kazneno djelo.

Metodologiju vođenja evidencije o zločinima iz mržnje utvrdile smo intervjuirajući nekoliko stručnjaka i stručnjakinja koji_e u javnim institucijama rade na prikupljanju službenih podataka o zločinu iz mržnje. U općinskim i županijskim državnim odvjetništvima izvještaje zaprima državnoodvjetnički savjetnik. Ne postoji poseban obrazac za zločine iz mržnje te se stoga koristi opći obrazac za podnošenje kaznene prijave. Osim ako je prijava anonimna, osobni podaci se uzimaju s osobne iskaznice i dostupni su samo zaposlenicima i zaposlenicima državnog odvjetništva. Službene osobe koje rade na određenim predmetima dužne su izvještavati o predmetima na kojima rade kako bi se zajednički izvještaji i statistika mogli objediniti. Kada policija prosljedi predmet izvještava u kojoj se fazi nalazi postupak i istraga. Svi predmeti se prate od trenutka podnošenja kaznene prijave do konačnog završetka kaznenih postupaka i pravomoćne presude. Državno odvjetništvo Republike Hrvatske prikuplja i sabire sve informacije iz općinskih

³⁸ Nove mogućnosti MUP-ove mobilne aplikacije za e-dojave: <https://www.mup.hr/novosti/803/nove-mogucnosti-mup-ove-mobilne-aplikacije-za-e-dojave>

³⁹ Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje:

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/protokoli/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slučaju%20zločina%20iz%20mržnje.pdf>

⁴⁰ Pučka pravobraniteljica – Godišnji izvještaji: <http://ombudsman.hr/hr/izvjesca-hr>

⁴¹ Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova – Godišnji izvještaji: <http://www.prs.hr/index.php/izvjesca>

⁴² Rozi Megafon: Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010. – 2013.: <http://www.zagreb-pride.net/new/wp-content/uploads/2015/02/izvjestaj2014.pdf>

i županijskih ureda kao i podatke o presudama. Državno odvjetništvo uspoređuje svoje podatke s podacima Ministarstva unutarnjih poslova dvaput mjesечно.

Kada se zločin iz mržnje policiji prijavljuje neposredno u policijskim postajama, osobni podaci koji se bilježe su OIB ili osobni identifikacijski broj, datum i mjesto rođenja i imena roditelja. Pristup tim informacijama omogućen je policiji, sudovima i centrima za socijalnu skrb. Podaci se pohranjuju u bazu podataka Ministarstva unutarnjih poslova što omogućuje da se predmeti označeni kao zločin iz mržnje pretražuju po osnovama, postupcima itd. Samo određene službene osobe imaju pristup tim podacima i to na način da se na bazu podataka prijave svojim registriranim korisničkim imenom i lozinkom. Slučajeve povrede privatnosti LGBT žrtava zločina iz mržnje tokom faze istrage nacionalne LGBT organizacije zadnji put su zabilježile 2012. godine.

Jedan_jedna od intervjuiranih stručnjaka_stručnjakinja naglasio_la je da sudovi statistiku ne vode sustavno te da njihovi podaci uključuju samo predmete u kojima je donesena pravomoćna presuda. Zbog načela diobe vlasti, ministarstva ne mogu *prisiliti* sudove na uspostavljanje jedinstvenog sustava prikupljanja podataka sa ministarstvima, a nema ni dosta političke volje za suradnjom između te dvije grane vlasti kako bi javnosti osigurale detaljniju statistiku o zločinu iz mržnje.

Niti jedno državno tijelo nije donijelo niti provodi ikakve posebne mjere kako bi redovito prikupljalo podatke o razinama društvene prihvaćenosti LGBTIQ osoba. Međutim, opći zakonodavni okvir obvezuje Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova i Vladin ured za ravnopravnost spolova na provođenje neovisnih studija i izvještavanje o diskriminaciji i njihovu razmjenu s podudarnim europskim tijelima (članak 18., stavak 5. i članak 19. stavak 6. Zakona o ravnopravnosti spolova). Nijedno od ovih tijela nikada nije podržalo provođenje opsežne studije o društvenoj prihvaćenosti LGBT osoba. Iako, godišnji izvještaji Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova ukazuju da su podaci korišteni u tim izvještajima relevantni i ispravno prikupljeni. **Osim toga, podatke koji proizlaze iz recentnih LGBT studija i istraživanja, uključujući one o društvenoj prihvaćenosti LGBT osoba, prikupljaju i/ili osiguravaju organizacije civilnog društva⁴³.** Ove su studije i istraživanja, kao jedna od redovitih projektnih aktivnosti, podržane u okviru projekata EU i/ili ih potpomažu različita državna tijela. Većina ovih podataka se razmjenjuje sa istraživačima i istraživačicama te sveučilištima koja također, neovisno od aktivnosti organizacija civilnog društva, doprinose prikupljanju tih podataka. Većina dostupnih podataka također je korištena u izradi ovog izvještaja.

2.1.A.4. Podaci o zločinima iz mržnje koje je prikupio Zagreb Pride

Što se tiče slučajeva zločina iz mržnje koji nam jesu prijavljeni, u razdoblju od 2014. do 2017. godine bilježimo blago smanjenje ukupnog broja prijava ozbiljnih homofobnih i transfobnih incidenta u odnosu na razdoblje od 2010. do 2013. godine, posebno kada su u pitanju ozbiljniji oblici nasilja, npr. teške tjelesne ozljede počinjene iz mržnje (Tablica 1.), koji u ovom izvještajnom razdoblju nisu evidentirani. U razdoblju od početka 2014. do kraja 2017., Zagreb Pride je zabilježio sveukupno 8 slučajeva zločina iz mržnje, a svi se odnose na kazneno djelo **nasilničkog ponašanja (za detaljan opis slučajeva vidjeti 2.1.A.5).** Za svaki slučaj zločina iz mržnje koji je prijavljen Zagreb Prideu podnesena je kaznena prijava, od čega je nadležno Državno odvjetništvo odbacilo 3 kaznene prijave zbog toga što je policija djelo pogrešno kvalificirala kao prekršaj pa su počinitelji već kažnjeni u prekršajnom postupku. U slučaju transfobičnog zločina iz mržnje izrečena je odgojna mjera zbog maloljetnosti počinitelja (Tablica 1) stoga se ni taj zločin iz mržnje

---

⁴³ Istraživanja koja za Zagreb Pride 2013., 2014. i 2016. godine provela agencija Ipsos dostupna su u Zagreb Prideu i mogu se dobiti na zahtjev.

ne nalazi u službenoj evidenciji. Od četiri preostala slučaja koje smo zabilježile, pokrenut je samo jedan kazneni postupak dok u ostala tri policija nije pronašla počinitelje.

Isto tako, zabrinjavajuća je činjenica da je većina prijava za zločine iz mržnje Zagreb Prideu došla neposredno nakon parlamentarnih izbora 2015. godine, koji su dodatno pojačali ozračje netrpeljivosti prema LGBTIQ osobama koje je nastalo uoči i za vrijeme referendumu o zabrani istospolnog braka 2013. godine. U tom razdoblju znatno je povećano i prijavljivanje govora mržnje protiv LGBTIQ osoba, kao što je opisano u **Poglavlju 2.1.B.1.**

Tablica 1. Pregled kaznenih prijava u vezi za zločinom iz mržnje, Zagreb Pride (ukupno)

Razdoblje	Ukupni broj evidentiranih kaznenih djela zločina iz mržnje	Kaznena djela iz mržnje na osnovi spolne orientacije	Kaznena djela iz mržnje na osnovi rodnog identiteta
2010. – 2013. godine	10	10	0
2014. – 2017. godine	8	7	1
SVEUKUPNO	18	17	1

Kao i u prethodnom izvještaju o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u RH⁴⁴, broj slučajeva zločina iz mržnje koje je zabilježio Zagreb Pride uglavnom se ne podudara sa službenom evidencijom koja se temelji na broju pokrenutih kaznenih postupaka pred sudovima prema podacima Ministarstva pravosuđa (Tablica 2).

U istom razdoblju, prema službenoj evidenciji Ministarstva pravosuđa, hrvatski sudovi su zaprimili sveukupno 10 predmeta koji se odnose na kaznena djela iz mržnje počinjena zbog spolne orientacije žrtve, dok nije zaprimljen niti jedan predmet koji se odnosi na zločine iz mržnje zbog rodnog identiteta žrtve.

Tablica 2. Pregled kaznenih predmeta u vezi sa zločinom iz mržnje prema skupnim podacima Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, lipanj 2018.

⁴⁴ Rozi Megafon: Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010. – 2013.: <http://www.zagreb-pride.net/new/wp-content/uploads/2015/02/izvjestaj2014.pdf>

Godina	Ukupni broj evidentiranih slučajeva zločina iz mržnje – Ministarstvo unutarnjih poslova	Broj evidentiranih slučajeva zločina iz mržnje po osnovi spolne orijentacije – Ministarstvo unutarnjih poslova	Broj evidentiranih slučajeva zločina iz mržnje po osnovi rodnog identiteta – Ministarstvo unutarnjih poslova	Ukupni broj pokrenutih kaznenih predmeta u vezi sa zločinom iz mržnje – Ministarstvo pravosuđa	Broj pokrenutih kaznenih predmeta za kaznena djela iz mržnje počinjenih zbog spolne orijentacije žrtve – Ministarstvo pravosuđa	Broj pokrenutih kaznenih predmeta za kaznena djela iz mržnje počinjenih zbog rodnog identiteta žrtve – Ministarstvo pravosuđa
<i>Ured za ljudska prava ne raspolaže podacima o kaznenim djelima iz mržnje na osnovi spolne orijentacije za razdoblje prije 2011. godine</i>						
2011	57 ⁴⁵	45 ⁴⁶	<i>Osnova „rodnii identitet“ nije prepoznata u Zakonu</i>	26	18	<i>Osnova „rodnii identitet“ nije prepoznata u Zakonu</i>
2012	26	4	<i>Osnova „rodnii identitet“ nije prepoznata u Zakonu</i>	6	2	<i>Osnova „rodnii identitet“ nije prepoznata u Zakonu</i>
2013	35	2	0	17	0	0
2014	22	2	0	10	3	0
2015	24	5	0	8	0	0
2016	35	3	0	12	4	0
2017	25	7	0	18	3	0
SVEUKUPNO	224	68	0	97	30	0

Iako je RH značajno unaprijedila svoj zakonski okvir za zaštitu žrtava zločina iz mržnje te je uspostavljena i međusektorska suradnja pravosudnih tijela i policije kroz Protokol o postupanju u

⁴⁵ Od ovog broja, 22 prijavljena slučaja zločina iz mržnje na osnovi spolne orientacije povezana su s prvom Splitskom Povorkom Ponosa 11. Lipnja 2001. godine

⁴⁶ Ibid.

slučaju zločina iz mržnje (2011.) **i dalje bilježimo ozbiljne greške u policijskom postupanju i pogrešnoj kvalifikaciji kaznenih djela kao prekršaja ili uopće neprepoznavanja motiva mržnje u kaznenom djelu koje je počinjen iz mržnje.** Kad se u obzir uzme i činjenica da i dalje iznimno visok postotak LGBTIQ žrtava zločina iz mržnje uopće ne prijavljuju te zločine (92%)⁴⁷, a kao jedan od glavnih razloga ističu nepovjerenje u rad policije, postoji evidentna potreba da se ulože još značajniji napor za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od nasilja. Dobar temelj za to svakako je i dosljedna primjena Direktiva Europske Unije o pravima žrtava i svjedoka u kaznenim postupcima⁴⁸ koja za cilj ima da žrtve kaznenih djela dobiju odgovarajuće informacije, podršku i zaštitu za sudjelovanje u kaznenim postupcima. Uz to, Direktiva nalaže da se prema žrtvama mora postupati s poštovanjem, na osjećajan i profesionalan način te bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Dosljedna primjena Direktive, koja je uostalom i obvezujuća, može povećati povjerenje žrtava ne samo u rad policije nego i svih uključenih u kazneni postupak: državnog odvjetništva koje do sada nije imalo obvezu direktnog rada sa žrtvama kaznenih djela i organizacija civilnog društva koje pružaju podršku žrtvi tijekom istražnog ali i kaznenog postupka. Osim toga, Direktiva nalaže uspostavljanje i javnog sustava pomoći žrtvama i svjedocima odnosno svjedokinjama kaznenih postupaka. U RH sedam županijskih sudova ima Odjel za podršku žrtvama i svjedocima, a postoji i Samostalna služba za podršku žrtvama i svjedocima pri Ministarstvu pravosuđa⁴⁹. Svi ovi akteri zajedno rade sa žrtvama zločina iz mržnje i njihova bolja suradnja mogla bi dovesti do povećanja zaštite žrtava zločina iz mržnje, povećanja njihovog povjerenja u rad svih službi i u konačnici sigurnijeg života i ostvarenja njihovih temeljnih prava.

2.1.A.5. Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse

U razdoblju od 2014. do 2017. Zagreb Pride je zabilježio ukupno 8 slučajeva vezanih za kazneno djelo **nasilničkog ponašanja**. Hrvatski je sabor kroz izmjene i dopune Kaznenog zakona 2015. godine ponovno uveo kazneno djelo „nasilničkog ponašanja“. Prije toga, određeni oblik nasilja prema LGBTIQ osobama bio je zakonski nepokriven i nedefiniran, a radi se upravo o nasilju koje se događa na javnom mjestu, a koje nije rezultiralo značajnim tjelesnim ozljedama. To je značilo da je postojala opasnost da se mnogi počinitelji nasilja provuku s blažim, uglavnom prekršajnim kaznama.

Nasilničko ponašanje se odnosi na nasilje koje ne sadrži takav fizički kontakt da bi se, u zakonskom smislu, okarakteriziralo da je došlo do tjelesnih ozljeda. Međutim, takvo nasilje je mnogo intenzivnije od, primjerice homofobnog ili transfobnog verbalnog uznemiravanja i ostavlja dugotrajne psihičke posljedice za žrtve⁵⁰. Ono što je posebno bitno kod prepoznavanja nasilničkog ponašanja jest da se ono događa na javnom mjestu i da je namjera napadača da ponizi svoju žrtvu. Mnogi napadači to čine kako bi ju disciplinirali ili utjecali na njezino ponašanje. To čine na osobito ružan način - verbalnim i/ili fizičkim putem, najčešće uz puno govora mržnje.

⁴⁷ Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj: <http://www.zagreb-pride.net/hr/brutalna-stvarnost-istrazivanje-o-nasilju-diskriminaciji-i-zlocinu-iz-mrznje-protiv-lgbtq-osoba-u-republici-hrvatskoj/>

⁴⁸ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/2-20/PUP: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

⁴⁹ Ministarstvo pravosuđa – Podrška žrtvama i svjedocima: <https://pravosudje.gov.hr/podrska-zrtvama-i-svjedocima/6156>

⁵⁰ U obrazloženju Konačnog prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz ožujka 2015. godine, Vlada RH ističe da je potrebno prepoznati onu vrstu nasilja koje u načinu izvršenja i posljedicama prelazi granicu prekršaja te stoga trebaju biti sankcionirana kao kazneno djelo. To se posebno odnosi na iživljavanje nad drugom osobom na osobito drski način i javnom mjestu, pa navodi primjere: čupanje, gađanje predmetima, udaranje bez ozljeda.

Kazneni zakon

Nasilničko ponašanje

Članak 323a

(1) *Tko nasiljem, zlostavljanjem, iživljavanjem ili drugim osobito drskim ponašanjem na javnom mjestu drugoga dovede u ponižavajući položaj, a time nije počinjeno teže kazneno djelo, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.*

Nasilnička ponašanja iz mržnje najčešće se događaju noću, ispred noćnih klubova koji su ili prepoznati kao LGBTIQ okupljalista ili je žrtva sama prepoznata kao LGBTIQ osoba, na stajalištima javnog prijevoza i na ulicama. Napadači uglavnom djeluju u skupinama od više osoba, najčešće dvije do pet i nanose tjelesne ozljede jednoj ili više LGBTIQ osoba. Gotovo uvijek koriste pogrdne povike na račun njihove spolne orientacije i/ili rodnog identiteta ili izražavanja. Ako policijski službenici ili službenice ne pristupe mjestu događaja na vrijeme, a počinitelji se udalje od mjesta događaja, takvi počinitelji u pravilu ostanu nepoznati. Temeljem samog opisa počinitelja od strane žrtve i svjedoka ili svjedokinja, policija, temeljem dostupne prakse, teško pronalazi počinitelja.

U razdoblju od 2010. do 2017. godine, Zagreb Pride je primio brojne prijave žrtava nasilničkog ponašanja počinjenog iz mržnje na osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja te je podnio ili sudjelovao u podnošenju **12 kaznenih prijava za nasilničko ponašanje**. Tri su okončane donošenjem osuđujućih presuda protiv počinitelja⁵¹, donesena je jedna osuđujuća nepravomoćna presuda⁵², a tri kaznene prijave su odbačene zato što je prethodno proveden prekršajni postupak zbog neprepoznavanja kaznenog djela nasilničkog ponašanja ili zbog toga što to kazneno djelo u tom trenutku nije postojalo u zakonu. Primjenom načela *ne bis in idem* („nitko ne može dvaput biti progonjen za isto djelo“) jedna je kaznena prijava iz ovog razloga djelomično odbačena dok u ostala dva predmeta još nije donesena nikakva odluka.

Kazneni postupci, koji su pak provedeni, okončani su relativno brzo, a počiniteljima su izrečene kazne bezuvjetnog zatvora od 6 do 9 mjeseci, a u jednom slučaju kazna zatvora u trajanju od 7 mjeseci uz primjenu uvjetne osude na 2 godine. Jednom maloljetnom počinitelju kaznenog djela izrečena je odgojna mjera nadležnog centra za socijalnu skrb.

Samo u svibnju i lipnju 2016. godine Zagreb Pride je zabilježio **tri napada**, točnije kaznenih djela nasilničkog ponašanja u vezi sa zločinom iz mržnje na području šireg centra Zagreba. Policija je samo jedan slučaj uspjela kvalificirati kao zločin iz mržnje u samostalnom postupanju dok je u druga dva slučaja počinila ozbiljne pogreške u postupanju.

⁵¹ 2012. godine Županijski sud u Zagrebu je u "Slučaju Sirup" iz 2010. godine osudio dvojicu počinitelja kaznenog djela nasilničkog ponašanja iz mržnje na **bezuvjetne zatvorske kazne** u trajanju od **6 mjeseci**. 2012 Općinski kazneni sud u Zagrebu je u "Slučaju Trešnjevka" iz 2012. godine osudio počinitelja kaznenog djela nasilničkog ponašanja iz mržnje na **bezuvjetnu zatvorskiju kaznu u trajanju od 8 mjeseci uz sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja**.

⁵² 2017. godine Općinski kazneni sud u Zagrebu je u "Slučaju Podvožnjak" iz 2016. godine osudio jednog počinitelja kaznenog djela nasilničkog ponašanja iz mržnje na uvjetnih 7 mjeseci zatvorske kazne, s rokom kušnje u trajanju od 2 godine.

Jedini uspješno prepoznati zločin iz mržnje dogodio se 5. svibnja 2016. godine u Savskoj cesti u Zagrebu, kada je jedan 27-godišnjak u prisustvu prijatelja verbalno i fizički napao lezbijku da bi potom verbalno i fizički nasrnuo na nekoliko drugih žena s kojima je žrtva bila u društvu. U ovom je slučaju donesena osuđujuća presuda te je počinitelj, do tada nekažnjavana osoba, osuđen na uvjetnu zatvorsku kaznu u trajanju od 7 mjeseci, s rokom kušnje od 2 godine, za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u vezi sa zločinom iz mržnje. Zločin je stoga evidentiran u službenoj statistici Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, kako to nalaže Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje.

U drugom slučaju nasilničkog ponašanja kojeg smo evidentirale radi se o zločinu iz mržnje protiv trans žene koji se dogodio u Ilici, kod Britanskog trga, 10. lipnja 2016. godine.

O samom događaju trans žena je telefonom obavijestila policiju koja je odbila doći na mjesto događaja i uputila je da napad sama prijavi u „nadležnu policijsku postaju“. Budući da je nitko ni nakon prijave nije obavijestio o bilo kakvim poduzetim radnjama, žrtva se obratila Zagreb Prideu čije su odvjetnice podigle kaznenu prijavu protiv nepoznatog počinitelja za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u vezi sa zločinom iz mržnje. O svemu smo obavijestile Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova, ističući kako smo mišljenja da policijski službenici ne uzimaju za ozbiljno žrtvinu prijavu. Pravobraniteljica je zatražila očitovanje policije o poduzetim radnjama nakon kojih je policija, više tjedana nakon događaja, ipak razgovarala sa svjedocima. U veljači 2018. godine, godinu i pol nakon napada, Zagreb Pride je zaprimio dopis od Općinskog državnog odvjetnika u Zagrebu u kojemu se navodi da je napadač na transrodnu ženu identificiran te da je u počinjenju kaznenog djela bio maloljetna osoba. Izrečena mu je odgojna mjera.

U trećem pak slučaju nasilničkog ponašanja, **Slučaj Koturaška**, u kojem su žrtve zločina iz mržnje objektivno pretrpjele najviše fizičkih ozljeda, zločin iz mržnje je kvalificiran tek kao prekršaj protiv javnog reda i mira te je počinjeno niz pogrešnih i nezakonitih postupaka, čime su oštećenima povrijeđena njihova prava. Budući da su kažnjeni u prekršajnom postupku, državno odvjetništvo je odbilo kaznenu prijavu protiv napadača. Počinitelji su kažnjeni uvjetnom zatvorskom kaznom od 30 dana s rokom kušnje od godinu dana. Da je policija kojim slučajem podigla kaznenu prijavu, prijetila bi im kazna zatvora do tri godine, a sud bi morao u obzir uzeti i zločin iz mržnje kao otegotnu okolnost za počinitelje. Nažalost, neprepoznavanje kaznenog djela nasilničkog ponašanja čest je slučaj⁵³.

Opis lučaja Koturaška – zločin iz mržnje protiv gej para, Zagreb, 7. svibanj 2016. godine

U kasnim večernjim satima, oko 23 h i 15 min, dva muškarca u ranim 30-im godinama koji su u dugogodišnjoj vezi, su šetali zagrljeni cestom uz željezničku prugu iz pravca Glavnog kolodvora prema stanu u Koturaškoj ulici u kojem su živjeli. Približavajući se svome domu, par je primijetio kako ih tri mlađe osobe, od kojih je jedna djevojka, poprijeko gledaju i prilaze u susret. Iako je jedan od partnera imao i ranije iskustva s homofobnim nasiljem u Zagrebu, ovaj put nisu željeli „korigirati“ svoje ponašanje samo zato što se to od njih očekuje, te su se, približavajući trima nepoznatim osobama, odlučili nastaviti držati za ruke, „pa što god bilo“.

⁵³ Zbog takvih propusta se protiv RH pred Europskim sudom za ljudska prava već vodi postupak (vidi predmet Sabalić protiv Hrvatske⁵³). Slijedi detaljniji opis tog događaja na engleskom jeziku: <https://www.icj.org/submission-in-the-case-of-sabalic-v-croatia/>

Neposredno nakon što su se mimošli, troje homofoba se okrenulo za gej parom i počelo dovikivati: „Pederčine!“, „Odvratni ste!“, „Kako vas nije sram!“, „Zaklat ćemo vas pederčine!“ i „Ubit ćemo vas!“

Nakon što su homofobi primijetili da ni verbalno uznemiravanje nije „korigiralo“ ponašanje gej para u javnosti, odlučili su se za fizički obračun. Sve troje napadača potrčalo je prema gej paru. Jedan od napadača krenuo je udarati jednu žrtvu zatvorenim šakama u predjelu glave, da bi se drugi napadač i napadačica priključili prvom, nakon čega je žrtva pala na pod gdje su je nastavili udarati rukama i nogama po tijelu. Žrtvin partner, koji ranije nije imao iskustva s homofobnim nasiljem, pokušao se umiješati, ali je jedan od nasilnika nasrnuo i na njega vrijedajući ga: „Pička ti materina“, „Odjebi“, te ga je udario desnom nogom u predjelu prsnog koša, a potom nastavio udarati rukama po tijelu. Ubrzo nakon toga napadači su se udaljili trčeći Koturaškom cestom prema Savskoj cesti.

Oštećeni gej par zaustavila je policija, koja je slučajno naišla. Par im je prilikom prijave rekao da su upravo doživjeli homofobni napad zbog svoje spolne orientacije. Dok su s policijom čekali dolazak Hitne pomoći, žrtve su uočile svoje napadače kako se iz smjera Savske ulice vraćaju Koturaškom. Policijski službenici su ih legitimirali i uhitili te oko ponoći odvezli u službenom policijskom vozilu.

Policija je podnijela prekršajnu prijavu za remećenje javnog reda i mira te su napadači i napadačica kažnjeni u prekršajnom postupku, iako su žrtve jasno iskazale policijskim službenicima da se napad dogodio zbog njihove spolne orientacije. Ispravno i zakonito policijsko postupanje je izostalo unatoč tome što je zagrebačka policija imala vrlo slične slučajeve nasilničkog ponašanja protiv LGBTIQ osoba u razdoblju od 2010. – 2013. godine, kao i što se opisan zločin savršeno uklapa u definiciju nasilničkog ponašanja jer su počinitelji „nasiljem, zlostavljanjem, iživljavanjem i drugim osobito drskim ponašanjem na javnom mjestu druge doveli u ponižavajući položaj zbog njihovog spolnog opredjeljenja“.

Žrtve su, ne znajući da je podnesena prekršajna prijava, obavijestile Zagreb Pride o zločinu koji se dogodio. Poznavajući dosadašnju praksu policije i njihove česte propuste, podnijele smo kaznenu prijavu za nasilničko ponašanje u vezi sa zločinom iz mržnje protiv sve troje napadača. Kaznena prijava je podnesena samo tri dana nakon što se zločin dogodio, 10. svibnja 2016. godine. To je, na žalost, ipak bilo prekasno te je naša prijava odbačena. Naime, Općinsko državno odvjetništvo u Zagrebu u svom rješenju od 17. veljače 2017. godine ustanovilo da su počinitelji kažnjeni u prekršajnom postupku još 8. svibnja 2016. godine, svega jedan dan nakon počinjenja djela koje je policija propustila kvalificirati kao zločin iz mržnje. Budući da su kažnjeni u prekršajnom postupku, protiv njih nije mogla biti podnesena kaznena prijava za isto djelo koje su počinili, te je ona odbačena.

Nasilje protiv LGBTIQ osoba u Zagrebu nastavljeno je i u 2017. godini. Početkom 2017. godine, točnije u noći s 11. na 12. veljače, dogodio se i napad sredstvom s nadražujućom tvari, najvjerojatnije suzavcem, na posjetitelje i posjetiteljice LGBTIQ zabave koja se održavala u klub Super Super u Radničkoj cesti. U metežu i panici koja je uslijedila nakon napada, prilikom napuštanja kluba dvije osobe su lakše ozlijeđene. Ovaj događaj posebno je uznemirio LGBTIQ i širu javnost u Zagrebu, budući da u više od 10 godina nije zabilježen napad na LGBTIQ klub ili zabavu u Zagrebu. Nekoliko dana nakon napada Zagreb Pride je organizirao skup potpore

LGBTIQ osobama „Ljubav jest i ostaje jača od mržnje“ na Trgu žrtava fašizma u Zagrebu⁵⁴ na kojem se odazvalo tisuće ljudi i zatražena je brza i efikasna policijska istraga, a prozvani su političari i političarke koji već godinama potiču javnost na netrpeljivost i mržnju protiv LGBTIQ osoba. Do kraja 2017. godine policija nije pronašla počinitelje i stoga nikakav postupak nije pokrenut.

Zaključno, iako je zakonodavstvo o zločinima iz mržnje znatno poboljšano, provedba odredbi o zločinu iz mržnje nije bila konzistentna, a policijsko postupanje po većini prijava zločina iz mržnje još je uvijek neadekvatno. Osim toga spolne karakteristike nisu prepoznate i uključene u definiciju zločina iz mržnje. Najveću prepreku u suzbijanju zločina iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Hrvatskoj i dalje predstavlja **policjsko neprepoznavanje motiva mržnje kao i nepostojanje jasnih kriterija za ispitivanje postojanja homofobnih/transfobnih motiva prilikom odlučivanja o načinu procesuiranja fizičkog napada**. U praksi koju smo pratile između 2014.-2017. godine, baš kao i za razdoblje prije toga, nastavlja se s praksom da policijski službenici i službenice u pravilu pokreću prekršajne postupke protiv počinitelja, ako se ustanovi da tjelesne ozlijede nisu „teške“. **Počinitelji zločina iz mržnje često završe pred prekršajnim sudom, umjesto pred kaznenim sudom, unatoč tome što su žrtva i svjedoci ili svjedokinje potvrđile da je napad motiviran mržnjom** jer je počinitelj tijekom napada uzvikivao homofobne ili transfobne povike.

I dalje je sasvim nejasno na temelju kojih kriterija policijski službenik ili službenica utvrđuje je li djelo počinjeno iz mržnje. Smatramo da bi kroz Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje, donošenjem posebnog propisa ili na drugi primjer način, trebalo propisati okolnosti na koje valja obratiti pažnju prilikom kvalificiranja djela, a koje ukazuju da je napad počinjen iz mržnje (npr. ako se napad odvio u neposrednoj blizini LGBTIQ okupljališta, ako je počinitelj povikivao pogrdne riječi na račun LGBTIQ zajednice itd.). Na taj bi se način sprječilo da počinitelji kaznenih djela iz mržnje budu kažnjeni u prekršajnom postupku, izbjegavajući time kaznenopravne sankcije ali i prepoznavanje zločina iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u službenoj statistici Vlade RH.

Najnepravednija posljedica krive kvalifikacije djela zločina iz mržnje kao prekršaja od strane policije, je činjenica da će prekršajni postupak spriječiti pokretanje kaznenog postupka (načelo *ne bis in idem*). U pravilu, prekršajni postupci su kraći, presude se donose kroz jedan dan i zato se okončaju prije nego što žrtva stigne potražiti pravnu pomoć i podnijeti kaznenu prijavu. U tom slučaju, žrtva je pravno oštećena jer nije dobila pravovaljanu pravnu pomoć. **Pohvalna je međutim praksa državnih odvjetništava da obavještavaju prekršajne sudove o tome da je podnesena kaznena prijava s molbom za zaustavljanjem s prekršajnim postupanjem, čime se u nekim situacijama može ispraviti pogreška u radu policije.**

2.1.B “Govor mržnje”

“Govor mržnje” zabranjen je kroz nekoliko odredaba u različitim zakonima, međutim provedba je loša i nisu usvojene mjere koje bi učinkovito zabranile govor mržnje. Ustav Republike Hrvatske u članku 39. propisuje “zabranjeno je i kažnjivo svako pozivanje ili poticanje na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti”. Ova ustavna odredba utjelovljena je u dva posebna zakona: Kaznenom zakonu (članak 325.) i Zakon o suzbijanju diskriminacije (članak 25.). **Formulacija članka 325. Kaznenog zakona je u skladu s člankom 10. Europske konvencije o ljudskim pravima i sa stavkom 6. Dodatka**

⁵⁴ “Suzavac u noćnom klubu: ‘Ovo je nekad bila realnost u Zagrebu i opet se vraća’”, I.D., dnevnik.hr, veljača 2017. : <https://dnevnik.hr/vijesti/crna-kronika/u-klubu-bacen-suzavac-dvije-osobe-ozlijedjene---466613.html>

Preporuci, međutim, dokumentirale smo **nedosljednu pravnu praksu u provedbi postojećih odredaba**.

Kazneni zakon	Zakon o suzbijanju diskriminacije
Javno poticanje na nasilje i mržnju članak 325. stavak 1.	članak 25. stavak 1.

Tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

Tko s ciljem prouzročenja straha drugome ili stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja na temelju razlike u rasi, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovnom stanju, članstvu u sindikatu, društvenom položaju, bračnom ili obiteljskom statusu, dobi, zdravstvenom stanju, invaliditetu, genetskom naslijeđu, rodnom identitetu ili izražavanju i spolnoj orientaciji povrijedi njegovo dostojanstvo, kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom od 5.000,00 do 30.000,00 kuna.

Govor mržnje protiv LGBTIQ osoba prisutan je u raznim oblicima: na javnom mjestu, u medijima, u elektroničkim medijima te, u zadnjih 10 godina, na društvenim mrežama. Nakon 2013. bilježimo snažan porast govora mržnje protiv LGBTIQ osoba jer je to razdoblje u kojem su se odvili događaji koji podižu tenzije u društvu. Govor mržnje je bio najučestaliji u četiri navrata: prilikom prikupljanja potpisa za referendum o zabrani istospolnog braka (svibanj 2013.), u vrijeme kampanje za redovne parlamentarne izbore (studeni-prosinac 2015.), uoči 15. Povorke ponosa nakon konstituiranja desne Vlade premijera Tihomira Oreškovića (svibanj-lipanj 2016.) te nakon homofobnog napada suzavcem na posjetitelje i posjetiteljice LGBTIQ zabave koja se održala u zagrebačkom klubu Super Super (veljača 2017.).

Mjere podizanja svijesti javnih vlasti/institucija da se suzdrže od govora mržnje prema LGBT osobama u određenom obliku postoje u Zakonu o državnim službenicima⁵⁵. Prema članku 6. državni službenici dužni su osigurati prava, integritet i dostojanstvo svoje profesije bez diskriminacije, uključujući diskriminaciju po osnovi spolne orientacije ili "po bilo kojoj drugoj osnovi". **Međutim, vlasti su uložile minimalne napore u podizanje javne svijesti o govoru mržnje protiv LGBTIQ osoba.** Hrvatska vlada je tijekom 2014. godine provela kampanju „NE govoru mržnje na internetu“. Kampanja je neznatno obuhvatila LGBTIQ osobe budući da su dizajneri i dizajnerice kampanje bili_e osnovnoškolski _e učenici i učenice i samo se jedna grupa učenika i učenica u svojoj video poruci emitiranoj na javnoj televiziji i društvenim medijima dotakla govora mržnje protiv LGBTIQ osoba. Nakon 2014. godine nije provedena niti jedna značajnija

⁵⁵ Zakon o javnim službenicima (Narodne novine, br. 40/2011)

kampanja podizanja svijesti. Govor mržnje posebno je prisutan i raširen u istupima nekih zastupnika Hrvatskog sabora te izrazito na sportskim događajima. **Za govor mržnje na sportskim događajima vidjeti Poglavlje 2.9. – Sport.**

Primjer govora mržnje u Hrvatskom saboru:

"Živimo do neke razine u jednom ubaško-komunističkim kalifatu. Nasljednici tog bivšeg sustava danas su našli novu ideologiju, rodnu ideologiju, zamjenili ju za marksizam i titoizam i samoupravnu anarhiju za rodnu ideologiju. Evo imate, što su to rodno neutralni zahodi? Jedan za muškarce zarobljene u ženskom tijelu, jedan za žene zarobljene u muškom tijelu i tako dalje. Ja bih rekao, nama ne trebaju nametati zemlje koje su ozakonile pedofiliju, zufiliju (zoofilija, op.a.)... Ustvari, pedofilska stranka je ozakonjena u Nizozemskoj... U nekim zemljama ozakonjena je i zufilija. U nekim zemljama koprofagija... U nekim zemljama najveće nagrade dobivaju aborcioniisti, državne nagrade..., aborcioniisti koji su abortirali desetke tisuća djece. Ne trebamo takve uzore i trebamo krojiti svoju sudbinu i ugledati se na zemlje koje nisu satrapije Europske unije i globalnog pokreta, ovog globalizma a la mister Soros i njegovi kompanjoni ovdje u Hrvatskoj."

Željko Glasnović, zastupnik u Hrvatskom saboru, prilikom rasprave o Konvenciji Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, 12. ožujka 2018.

Edukacije i druge aktivnosti radi promocije tolerancije prema LGBT osobama provedena je samo za policijske službenike i službenice u Zagrebu, Rijeci i Splitu te za kadete i kadetkinje Policijske akademije i to kao dio opće obuke o suzbijanju zločina iz mržnje protiv LGBT osoba. Državni_e odvjetnici i odvjetnice, suci i sutkinje i medijatori i medijatorice sudjelovali_e su u sličnoj obuci dobrovoljno putem prijava na poziv Pravosudne akademije. Edukacija je uglavnom bila usmjerena na nasilje i zločine iz mržnje protiv LGBT osoba u Hrvatskoj ali joj je cilj, uz stjecanje vještina za suzbijanje zločina, bio promocija tolerancije i prihvatanja LGBTIQ osoba. **(Za detalje vidjeti Poglavlje 2.1.A - "Zločini iz mržnje").** Nemamo saznanja da je i jedna slična edukacija radi promocije tolerancije prema LGBTIQ osobama provedena za ostale državne predstavnike i predstavnice i službenike i službenice.

2.1.B.1. Govor mržnje – primjeri iz prakse

U razdoblju od svibnja 2013. godine, kada počinje prikupljanje potpisa za referendum o zabrani istospolnog braka, pa sve do 31. prosinca 2017., policiji i/ili državnom odvjetništvu Zagreb Pride podnio je sveukupno 51 prijavu za govor mržnje; 32 kaznene prijave i 17 prekršajnih prijava za diskriminaciju po osnovi spolne orientacije sukladno članku 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije (Tablica 3.). Od toga, samo su tri postupka završila osuđujućom pravomoćnom presudom – dva kaznena i jedan prekršajni postupak. U četiri pak slučaja, zbog maloljetnosti počinitelja, sud je obavijestio nadležni centar za socijalnu skrb, te je donesena odgojna mjera. Neki su se od maloljetnika i pismeno ispričali Zagreb Prideu ili su to u njihovo ime učinili njihovi roditelji. U svim ostalim prijavama došlo je do odbacivanja prijava ili odbačaja tužbe ili se pak još uvijek provode istražne radnje.

I dok za odredbu koja se odnosi na govor mržnje u Kaznenom zakonu (javno poticanje na nasilje i mržnju, članak 325.) možemo reći da je stvorena minimalna, ali i dalje neujednačena sudska praksa, Zakon o suzbijanju diskriminacije i njegova odredba koja se odnosi na govor mržnje

(stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja, članak 25.) gotovo se ne provodi u praksi. Od 2013. donesena je samo jedna pravomočna presuda. Radi se o postupku protiv Slobodana Novaka kojeg je inicirao Zagreb Pride a koji se temeljem prekršajne prijave za diskriminaciju na osnovi diskriminacije zbog spolne orientacije vodio na Prekršajnom sudu u Zagrebu zbog teksta „*Kad dvojica ili dvije tepaju 'dijete moje' – licemjerno lažu*“, objavljenog u Večernjem listu 2013. godine⁵⁶.

Primjer govora mržnje u medijima:

Izjednačavanje u svim pravima svih ekscesnih manjina bez ikakve selekcije, nalikovalo bi izjednačavanju paraolimpijaca s olimpijcima, bez uvažavanja njihovih hendikepa. Ne zaboravimo da zakon ne samo ne štiti samoubojice i njihovo pravo "slobodnog izbora", nego, ako može, kažnjava i sam pokušaj, pa i eutanaziju. A kad je tako, zašto onda ne sankcionirati tisućgodišnji etički krimen, zloglasni protuprirodni blud!? Zar je veći grijeh skratiti voljno vlastiti život, pa i vlastite muke, nego lišiti ljudsku zajednicu jednog ili više budućih ljudi?

<..>

Čovjeku u organiziranoj zajednici ne pripadaju društvena prava na djelatnosti kojih svrhu ne može ispuniti. Može ih do mile volje inokosno pokušavati ostvariti, ali ne i legalizirati. Praktički, nitko ne može spriječiti skakanje bez padobrana. Može nam biti ne znam kako žao ako nemamo pravo biti astronaut, rekordni ronilac na dah, virtuoz na violinu. Ali nemamo pravo natjecanja čak ni sa zviždačima kroz prste, ako nam to ne ide; a puhati u šaku možemo do mile volje... Ne ćemo zbog toga s onima koji dijele našu sudbinu krenuti u povorku gradom i skakutati u tankim trikoima treskajući jalovim grudima, bolje reći nedojkama ili puzdrama, fućkati, udarati činelama, bubnjevima i tamburinima, mahati krpicama, ispisivati svoju uskraćenost na transparente, panoe i zastave u svim duginim bojama... pa onda još svoje egzibicije i svoje tobožnje ogorčenje i želju za promocijom i publicitetom paradoksalno i komično nazivati Paradom ponosa. Ima u ovom našem konzervativnom narodu izreka: Čega se normalni stide... time se oni drugi ponose.

„Esej o homoseksualizmu: Kad dvojica ili dvije tepaju 'dijete moje' – licemjerno lažu“, Večernji list, Slobodan Novak, 11. studenog 2013.

U razdoblju od 1.1.2014. do 31.12.2017. godine, od 12 prekršajnih prijava za diskriminaciju na osnovi spolne orientacije, odnosno za prekršaj stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja, niti jedan postupak nije pokrenut.

U većini kaznenih prijava za govor mržnje policija nije uspjela pronaći počinitelje, u čak 21 od sveukupno 33 kaznene prijave (Tablica 3). U povodu jedne kaznene prijave iz listopada 2015., državno je odvjetništvo prvotno odbacilo našu prijavu s nevjerojatnim obrazloženjem da je počinitelj, pišući na društvenoj mreži neonacistički slogan „*pedere u logore*“, navodno „*bio pod*

⁵⁶ Članak pod naslovom „Esej o homoseksualizmu: Kad dvojica ili dvije tepaju 'dijete moje' – licemjerno lažu“ u kojem akademik Slobodan Novak (1924. – 2016.) u komentaru u povodu referenduma o zabrani istospolnog braka poziva na rekrimalizaciju homoseksualnosti, a lezbijke i žene koje nemaju djecu naziva „nedojkama“. Radi se o jedinoj pravomočnoj presudi za diskriminaciju s ciljem stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja koja je donesena u listopadu 2015., 2 godine nakon što je tekst napisan. Autor je kažnjen simboličnom kaznom od 2/3 iznosa od 1000 kuna, iako je Zakonom o suzbijanju diskriminacije za stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja propisana minimalna kazna od 5000 kuna. Izdavač koji je objavio ovaj tekst, Večernji list, i dalje tekst drži na internetskim stranicama: „Esej o homoseksualizmu: Kad dvojica ili dvije tepaju 'dijete moje' – licemjerno lažu!“, Večernji list, Slobodan Novak, 11. studenog 2013.: <https://www.vecernji.hr/vijesti/nisu-svi-u-stanju-ispluniti-svoju-svrhu-902314>

utjecajem psihologije mase. Tek nakon naše javne reakcije u medijima došlo je do ponovnog pokretanja istražnog postupka (studen 2015.), međutim nikakvog pomaka još nema. Od svih kaznenih prijava podignutih nakon 2014., samo je jedna rezultirala osuđujućom pravomoćnom presudom. Radi se o presudi temeljem kaznene prijave koju je Zagreb Pride podnio u prvoj polovici 2017. godine, zbog govora mržnje na društvenim mrežama nakon napada suzavcem na LGBTIQ zabavu u klubu Super Super u Zagrebu. U presudi Općinskog suda u Splitu⁵⁷ muškarac A.M.Z proglašava se krivim za kazneno djelo javnog pozivana na nasilje i mržnju (članak 325. stavak 1. Kaznenog zakona) i osuđuje na uvjetnu kaznu zatvora u trajanju od 3 mjeseca. On je početkom 2017. godine na Facebook stranici voditelja RTL Direkta, Zorana Šprajca, između ostalog, napisao: „Vi koji ste bacili suzavac. Zasto ? Zasto ? Sto niste usli unutra i bezbol palicama ih prebili da im vise ne padne pamet. Zivotinje su zivotinje i nisu homosexualne. Picka vam materina pederska.“

Tablica 3. Pregled kaznenih i anti-diskriminacijskih prijava u vezi s „govorom mržnje“, Zagreb Pride, siječanj 2018. (ukupno)

Razdoblje	Ukupan broj evidentiranih kaznenih djela govora mržnje	Ukupan broj evidentiranih prekršaja za diskriminaciju po osnovi spolne orientacije	Ukupan broj svih evidentiranih oblika govora mržnje
2010. – 2013. godine	1	5	6
2014. – 2017. godine	33	12	45
SVEUKUPNO			51

Slijedi odabir nekoliko od brojnih online incidenata govora mržnje, koji su zabilježeni u komentarima na stranicama koje administrira Zagreb Pride ili na drugim stranicama pod zajedničkim člancima gdje je ključna riječ "Zagreb Pride" spomenuta.

- 2013: Ubij i zakolji pedera, tako da ga više nema! Oj Hitleru, ustani (iz mrtvih) na samo pet minuta i pobrini se za ovaj goruci problem pedera na ovoj zemlji. Samo ne diraj crnčuge, stavit ćemo ih na drvo i hraniti ih bananama.
- 2014: Tko želi da se ovi pederi pokazuju po gradu, bilo Osijek, Rijeka ili Pula, treba se sam sebe sramiti. Ja sam iz Pule i jednostavno bi okupio svoje prijatelje da ih prebiju. Muške ili ženske, svejedno. To je sve što imam za reći. Ubij pedera!
- 2015: Trebate se jebati u svoja četiri zida. Tako to rade normalni ljudi. A vaša travestija na ulicama otežava život svim normalnim homoseksualnim osobama. Treba ih kazniti, a ne samo zabraniti (da marširaju)!
- 2015: Ubij pedera
- 2015: Jebi si bolesnu majku

⁵⁷ Presuda OS u Splitu, pb. 15 K-682/17-2 od 16. studenoga 2017.

- 2015: Jebeš sve vas smrdiljive, bolesne pedere! Sve vas treba ubiti! Vi ste ljudsko smeće!
- 2016: Strogo zabraniti pederstvo.
- 2016: Bacimo ciglu na njih!
- 2016: Samo bacajte ove peder u rijeku Savu. Tko prepliva na drugu stranu odrežite mu muda!
- 2016: Suzavac je ništa, osim ako ih se ne izudara palicom ili bokserom. Pustite ih da nakon toga cvile! Jebeš ih sve, uključujući ovu kućku koja ih brani! I sve ljudi koji ih podržavaju! Svi ćete imati zabavu na groblju Mirogoj, svinje!
- 2017: Sve vas treba spalti, vi pičke! Vidimo se na sljedećem Prideu! Čeka vas molotovljev koktel i grobnica!

Praćenje prekršaja govora mržnje po antidiskriminacijskim osnovama (članak 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije) ne vodi niti jedno državno tijelo, stoga nismo u mogućnosti usporediti podatke iz naše evidencije s drugima. Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) vodi samo skupne podatke o kaznenim djelima javnog poticanja na nasilje i mržnju koji nisu razvrstani po osnovama. U razdoblju od početka 2013. do kraja 2016. DORH bilježi čak 110 kaznenih prijava, a evidentan je porast kaznenih prijava za „govor mržnje“, točnije kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju iz godine u godinu (Tablica 4.). Iz podataka je također vidljivo da je gotovo polovica prijava odbačena – 59, a samo je 37 optužnica podneseno. Takav trend velikog broja odbačaja usporediv je i s podacima Zagreb Pridea u slučaju govora mržnje protiv LGBTIQ osoba (Tablica 3.).

Tablica 4. Pregled kaznenih prijava za javno poticanje na nasilje i mržnju („govor mržnje“) po svim osnovama, Državno odvjetništvo RH, siječanj 2018.

Godina	Ukupno	Odbačaj	Podignuta optužnica
2013	13	4	9
2014	17	6	9
2015	36	23	5
2016	44	26	14
SVEUKUPNO	110	59	37

Zagreb Pride je ustanovio da se u praksi događa da državna odvjetništva odbacuju kaznene prijave za govor mržnje (počinjenja kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju) uz problematična obrazloženja koja dovode do stvaranja prakse u kojoj govor mržnje u RH nije moguće kazneno-pravno sankcionirati. To potvrđuju i odbačaji u najproblematičnija četiri predmeta iz grupe kaznenih prijava podnijetih 2014. i 2015. godine. U prvom, prethodno već spomenutom, odbačaju kaznene prijave⁵⁸ protiv počinitelja koji je na stranici Zagreb Pridea na društvenoj mreži Facebook napisao dobro poznati neonacistički slogan „pedere u logore“, Državno odvjetništvo obrazlaže da nema kaznenog djela jer je počinitelj bio pod „afektivnim stanjem i psihologijom mase“, zatim činjenicom da „nije cjelokupan tekst usmjeren na pozivanje na nasilje i mržnju“, već samo „jedan dio“. U drugom se odbačaju kaznene prijave⁵⁹ protiv

⁵⁸ Rješenje ODO Zagreb, br. K-DO-2212/2015 od 31. kolovoza 2015.

⁵⁹ Rješenje ODO Zagreb, br. K-DO-2213/2015 od 18. rujna 2015.

počinitelja koji je u komentaru članka na društvenoj mreži Facebook, između ostalog, napisao „*Ubit vas sve treba. Nećete se Zagrebom samo tako šetati. Ubi, zakolji da peder ne postoji*“, obrazlaže se kako djelo „*prema naravi i intenzitetu ne predstavlja javno poticanje na nasilje i mržnju*“ jer se, između ostaloga, radi i „*o jednokratno objavljenom komentaru pošiljatelja*“. U trećem se odbačaju prijave⁶⁰ koja je podnesena protiv više fizičkih osoba koje su odgovorne za objavljivanje članka na desničarskom portalu Dnevno.hr u kojem se, između ostalog, ponovno provlačila teza da se „*iza homoseksualaca se kriju pedofili*“ te „*naši (političari) to negiraju, iza njih krije se 75% pedofila*“ koji se „*po Hrvatskoj slobodno kreću*“, ističe kako u članku „*nije narušena ravnoteža između prava na izražavanja i zabranu diskriminacije*,“ te stoga nema počinjenja kaznenog djela. U četvrtom se odbačaju kaznene prijave⁶¹ protiv više pravnih i fizičkih osoba koje su u priopćenju poslanom javnosti, između ostaloga od Hrvatskog sabora zatražili da „*treba objaviti registar ... homoseksualaca i ostalih nametnika*,“ ističe kako priopćenje nije poslano isključivo u „*cilju da poziva na nasilje i mržnju*“, te da počinitelji nemaju „*osjećaj ekstremne odbojnosti spram osoba homoseksualne orijentacije*“ što je navodno zaključeno kroz obavjesni razgovor s njima(!).

Smatramo da su ovakva obrazloženja potpuno neutemeljena i stvaraju opasan presedan za buduće neprimjenjivanje ove kaznene odredbe kao i za toleranciju govora mržnje, koji postaje sve veći problem u hrvatskome društvu.

Zaključno, iako ne postoji poseban zakon o „govoru mržnje“, niti je taj pojam definiran zakonom, Zagreb Pride smatra da je potrebno dosljedno primijeniti dvije postojeće zakonske odredbe: odredbu kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju (Kazneni zakon, čl. 325.) i odredbu koja se odnosi na prekršajnu odredbu stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja (Zakon o suzbijanju diskriminacije, čl. 25.). To je važno kako bi zakonske odredbe imali odvraćajući učinak i kako bi se smanjila mogućnost stvaranja dodatne pravne konfuzije donošenjem novog propisa vezanog za „govor mržnje“. Na pravosudnim organima i policiji je da kroz dosljednu praksu utvrde koji oblici govora mržnje spadaju u kaznena djela, a koji spadaju u prekršajna dijela diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja.

Također, u potpunosti su nejasni kriteriji na temelju kojih se govor mržnje jednog počinitelja procesuira, a sličan govor mržnje drugog počinitelja opravdava te se odbacuje kaznena prijava. Na taj način šalje se poruka počiniteljima takvih kaznenih djela da je govor mržnje prihvatljiv i nepopravljivo se šteti generalnoj prevenciji kaznenih djela, a žrtve takvih djela ostaju nezaštićene. S obzirom na to da se kaznena djela koja predstavljaju govor mržnje često čine putem interneta, a posebno društvenih mreža, u praksi je iznimno teško pronaći počinitelje ukoliko oni kriju svoj identitet. Čak i u slučajevima u kojima policija pronađe osobu koja imenom, prezimenom i izgledom odgovara profilu korisnika s kojega je poslan komentar koji predstavlja govor mržnje, protiv takvih osoba se ne nastavlja postupanje jer, po mišljenju državnog odvjetništva, nije nedvojbeno utvrđeno da je baš korisnik svog profila počinio djelo s obzirom na čestu tvrdnju osumnjičenih da se druga osoba koristila njihovim profilom.

⁶⁰ Rješenje ODO Split, br. K-DO-1372/2016 od 13. srpnja 2016.

⁶¹ Rješenje ODO Zagreb, br. K-DO-15/2018 od 11. lipnja 2018.

2.2. Sloboda udruživanja

LGBTIQ organizacije za ljudska prava mogu se službeno registrirati. Ne postoje diskriminirajući administrativni postupci niti nametnuta ograničenja za stjecanje službene registracije. LGBTIQ organizacije za ljudska prava mogu slobodno surađivati s drugim institucijama za ljudska prava, medijima i drugim organizacijama za ljudska prava, sudjelovati na konferencijama, edukacijama ili organizirati takve događaje.

Udruživanje građana i građanki u organizacije, grupe i inicijative koje se bave pravima LGBTIQ osoba u RH je slobodno, ne ograničava se, a od 2014. godine osnovane su nove LGBTIQ organizacije i inicijative. Kao najvažniji razlog tomu svakako se može izdvojiti povećanje napada na prava LGBTIQ osoba nakon referendumskih inicijativa za ustavnu zabranu istospolnog braka iz 2013. godine, ali i donošenje Zakona o životnom partnerstvu iz 2014. godine. Oba događaja su snažno mobilizirala veliki broj LGBTIQ osoba na javno i političko djelovanje. U izvještajnom razdoblju bilo aktivno najmanje 13 LGBTIQ organizacija upisanih u Registar udruga RH, od čega su 4 osnovane nakon 1.1.2014. Uz navedene, u registar je upisano još barem 5 LGBTIQ udruga koje ili nisu aktivne ili ne djeluju u sklopu LGBTIQ pokreta, već obavljaju gospodarsku djelatnost u skladu sa Zakonom o udrugama⁶². Povrh svega navedenog, aktivno je bilo najmanje još 5 udruga koje su samostalno ili u suradnji s drugim organizacijama djelovale na promociji, zaštiti ili podizanju svijesti o pravima LGBTIQ osoba. U RH postoje brojne LGBTIQ inicijative i *ad hoc* inicijative, od kojih su neke upisane Registar kao udruge. Osnivanje udruga za prava LGBTIQ osoba je dobrovoljno, slobodno i neometano, a Zakon o udrugama propisuje primjerene uvjete za osnivanje udruga. U izvještajnom razdoblju nismo zabilježile administrativne i političke prepreke i opstrukcije pri osnivanju LGBTIQ organizacija i inicijativa.

LGBTIQ organizacije su uključene ili ih se konzultira prilikom usvajanja ili provedbe politika koje se tiču ili utječu na LGBTIQ osobe. Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. – 2015. uključuje mјere koje propisuju uključivanje ili konzultacije s LGBTIQ organizacijama prilikom izrade nacrta javnih politika koje se tiču LGBTIQ osoba. Predstavnici i predstavnice LGBTIQ organizacija četiri su puta bili_e imenovani_e u radne skupine vladinih tijela/ministarstava za izradu nacrta politika: 1) Radna skupina za izradu nacrtu prijedloga Zakona o životnom partnerstvu, 2) Radna skupina za izradu nacrta prijedloga Zakona i izmjena i dopunama Zakona o državnim maticama i izradu prijedloga nacrtu Zakona o osobnom imenu, 3) Radna skupina za izradu prijedloga nacrtu Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i prepostavki za promjenu spola i/ili života u drugom rodnom identitetu, 4) Radna skupina za izradu nacrtu prijedloga Nacionalne politike za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2016. – 2021. (nije još uvijek usvojena). Osim toga, LGBTIQ organizacije su konzultirane prilikom izrade nacrta i/ili prijedloga mјera Nacionalne politike za ljudska prava za razdoblje od 2017. – 2022.. LGBTIQ organizacije za ljudska prava uspješno surađuju i rade s nacionalnim strukturama za ljudska prava, osobito Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova te vladinim Uredom za ravnopravnost spolova i ljudska prava. Ova tijela pozivaju predstavnike i predstavnice LGBTIQ organizacija na sudjelovanje u edukacijama, konferencijama i drugim javnim događanjima koja organiziraju. Uz navedeno, o javnom radu i projektima koji promiču LGBT ljudska prava redovno se izvještava u medijima. Naposljetku, LGBTIQ organizacije uspješno usko surađuju s drugim organizacijama za ljudska prava, posebno s onima koje se bave ženskim pravima i rodnom ravnopravnošću. LGBTIQ organizacije za ljudska prava također su članice najistaknutijih nacionalnih koalicija i udruženja za ljudska prava.

⁶² Zakon o udrugama (Narodne novine, br. 74/2014 i 70/2017

LGBTIQ organizacijama dostupni su javni izvori financiranja, međutim, od 2016. pristup javnim izvorima financiranja za LGBTIQ organizacije, uključujući Zagreb Pride smanjen je i ograničen posebno zahvaljujući izražavanju negativnih stavova političara i ultra konzervativnih organizacija o javnom financiranju LGBTIQ organizacija. Primjerice, 2016. godine tadašnji potpredsjednik Hrvatskog sabora, Ivan Tepeš tražio je da se izvan snage stavi Zakon o životnom partnerstvu te je nastojao osporiti potrebu postojanja Povorke ponosa jer “homoseksualci nisu ugroženi”⁶³. Nadalje, još jedan od zastupnika Hrvatskog sabora, Ladislav Ilčić, koji je i koalicijski partner vladajuće stranka, zagovarao je potpunu zabranu javnog financiranja “ljevičarskih organizacija” i “Platforme 112” – koalicija za zaštitu ljudskih prava, čija je Zagreb Pride članica, kroz značajno smanjenje proračuna Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva⁶⁴. Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva je vodeća javna institucija za financiranje neprofitnih/nevladinih organizacija civilnog društva. Osim toga, neka državna i javna tijela, kao što su ministarstva i tijela lokalne uprave, financiraju LGBTIQ organizacije kroz raspisivanje natječaja ali su ta sredstva znatno manja i temeljena na projektima.

Ulaskom RH u Europsku Uniju 2013. godine, LGBTIQ organizacije su dobile mogućnost prijavljivanja na natječaje iz Europskog socijalnog fonda⁶⁵, a uz postojeće izvore financiranja, javne i privatne zaklade u Hrvatskoj, na području EU i trećim zemljama, posebno se potiče razvijanje samodohodovne djelatnosti. Također, u posljednjih nekoliko godina ističe se i filantropija kroz individualne donacije i crowdfunding⁶⁶. Ipak, nakon parlamentarnih izbora 2015. godine, započeo je proces kojim političke odluke Vlade RH na više načina financijski otežavaju rad organizacija koje kritički djeluju u hrvatskom društvu. Ovaj proces otežava pristup javnom izvoru financiranja udrugama koje se bave zaštitom ljudskih prava i demokratizacijom, uključujući pravima LGBTIQ osoba i reproduktivnim pravima žena. Posljedice ovog procesa stavljuju ograničenja organizacijama u nezavisnoj kulturi, te organizacijama koje se bave zaštitom prava osoba s invaliditetom, te različitim socijalnim djelatnostima, s obzirom na to da upravo takve udruge najveći dio prihoda ostvaraju upravo kroz javne izvore financiranja.

Samo u 2016. godini bitno su unazađeni glavni stupovi institucionalne podrške civilnom društvu: 1.) Uredbom Vlade RH o raspodjeli prihoda od igra na sreću proračun Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva smanjen je za 30%⁶⁷. Za usporedbu, u 2015. udio ukupnog

⁶³ Provest ćemo lustraciju. Idemo u lov na zločince iz komunističkog režima <https://www.jutarnji.hr/globus/ivan-tepes-provest-cemo-lustraciju.-idemo-u-lov-na-zlocince-iz-komunistickog-rezima/104269/>

⁶⁴ Zašto su ljevičarske udruge dobivale toliko novca, a ne oni kojima treba? <https://direktno.hr/direkt/zasto-su-ljevicarske-udruge-dobivale-toliko-novca-a-ne-oni-kojima-treba-44161/>

⁶⁵ **Europski socijalni fond** (ESF) je glavni instrument Europske Unije usmjeren na poticanje poduzetništva kroz ulaganje u ljudske resurse. Europski socijalni fond godišnje izdvaja 10 milijardi eura kojima se žele poboljšati izgledi milijunima građana i građanki Europske unije za pronaalaženje posla, a naročito onim radnicama i radnicama koje se teško zapošljavaju. Više: <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp?langId=hr>

⁶⁶ **Crowdfunding**, financiranje (putem) gomile: način osiguravanja finansijskih sredstava za projekte ili inicijative koji se sastoje u njihovom javnom predstavljanju, najčešće u početnoj ili idejnoj fazi razvoja, u kojem građani i građanke ulažu novac, putem posebnih online platformi za doniranje ili izravnom donacijom na žiro račun. Sama faza prikupljanja sredstava sastoji se u neposrednoj javnoj komunikaciji nositeljā projekta i što većeg broja osoba koja projekt donira s obično manjim ili srednje visokim iznosima.

⁶⁷ NA ENGLESKOM: GONG: Croatian Government's Triple Attack on Autonomous Media, Civil Society and Culture: <http://civic-forum.eu/civic-space/croatian-governments-triple-attack-on-autonomous-media-civil-society-and-culture>

dohotka od igara na sreću za financiranje razvoja civilnog društva iznosio je 14,21%⁶⁸, da bi Vlada Tihomira Oreškovića u 2016. udio smanjila na samo 6,88%⁶⁹. Prihod je 2017. godine povećala Vlada Andreja Plenkovića na 11,18%⁷⁰, što je i dalje znatno manje u odnosu na 2015. godinu; 2.) Marginaliziran je utjecaj Savjeta za razvoj civilnoga društva koji se u 2016. godini usprotivio smanjivanju udjela financiranja razvoja civilnog društva, budući da Vlada RH nije uvažila mišljenje Savjeta; 3.) Ukinuto je financiranje neprofitnih medija putem Javnog poziva za dodjelu bespovratnih sredstava neprofitnim medijima Ministarstva kulture. 4.) Raspuštena su sva vijeća pri Ministarstvu kulture zadužena za ocjenu projekata javnih interesa u kulturi i imenovana nova, s osobama politički i na druge načine bliska Ministru. 5.) Na savjetnička, ministarska i dominantska mesta u Vladi RH imenovane su osobe koje imaju dugogodišnji staž u djelovanju protiv ravnopravnosti LGBTIQ osoba u RH. Sve ovo upućuje da se od izbora 2015. godine odvija politički pritisak na djelovanje udruga civilnog društva, uključujući i LGBTIQ organizacije kao i udruge koje se bave neprofitnom medijskom djelatnošću.

Braniteljice i branitelji LGBTIQ ljudskih prava nisu zaštićeni nikakvim posebnim mjerama te se u praksi, kada su braniteljice i branitelji ljudskih prava žrtve nasilja i diskriminacije, primjenjuje samo opće zakonodavstvo te zakonodavstvo o zločinu iz mržnje u vezi sa solnom orientacijom i rodnim identitetom. Posebne mjere za zaštitu braniteljica i branitelja ljudskih prava nisu prepoznate niti u jednoj javnoj politici. Netrpeljivost i agresija prema LGBTIQ braniteljima i braniteljicama ljudskih prava mogu se tretirati kao zločin iz mržnje na temelju spola, spolne orientacije ili rodnog identiteta. LGBTIQ branitelji i braniteljice ljudskih prava više su bili mete u prošlosti, a zadnji takav napad je dokumentiran 2014. godine i to na organizatore i organizatorice Split Pridea nakon Povorke ponosa u Splitu⁷¹.

Zaključno, iako se LGBTIQ organizacije mogu slobodno registrirati i slobodno raditi na promicanju prava LGBTIQ osoba, tijekom 2016. godine došlo je do određenih ograničenja u pogledu pristupa javnom financiranju. Osim toga, negativne stavove prema javnom financiranju LGBTIQ organizacija i organizacija za rodnu ravnopravnost promovirali su i neki političari što je detaljnije opisano u **Poglavlju 2.1.B – Govor mržnje**. Prije 2016. godine LGBTIQ organizacije su konzultirane kada su se uvodile neke LGBT politike, međutim, od 2016. LGBTIQ organizacije samo sudjeluju u javnim online savjetovanjima o predloženim politikama i nisu uključene u rad vladinih radnih skupina.

---

⁶⁸ Uredba Vlade RH o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2015. godinu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_02_17_321.html

⁶⁹ Uredba Vlade RH o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2016. godinu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_04_38_1013.html

⁷⁰ Uredba Vlade RH o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2017. godinu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_02_17_395.html

⁷¹ "Napali voditelja Split Pridea: Vikali su da će me ubiti", <https://www.vecernji.hr/vijesti/napali-voditelja-split-pridea-vikali-su-da-ce-me-ubiti-569307> Slavica Vuković, Večernji list, 14. lipnja 2014.

2.3. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja

Javne i državne vlasti nisu postavile nikakva ograničenja koja bi se ticala primanja i širenja informacija o temama koje se bave spolnom orientacijom i rodnim identitetom. Niti jedna politika ili mjera ne ograničava ovu slobodu. U praksi, informacije o spolnoj orientaciji i rodnom identitetu, kroz javne kampanje, projekte te izdavanje i dijeljenje materijala, gotovo isključivo pružaju LGBTIQ organizacije za ljudska prava u partnerstvu s javnim i državnim tijelima. Većina tih aktivnosti financira se kroz EU potpore i sufinanciranje hrvatske vlade.

Ne postoje zakonska ograničenja niti diskriminacija na osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta u vezi s ostvarivanjem prava na okupljanje i mirno prosvjedovanje. Pravo na javno okupljanje i mirni prosvjeda svima je zajamčeno Ustavom RH (članak 42.). Svi oblici mirnog javnog okupljanja, od prosvjeda, preko priredbi do sportskih, humanitarnih, vjerskih, zabavnih i gospodarskih manifestacija uređeni su Zakonom o javnom okupljanju⁷². Javni skup smatra se svako organizirano okupljanje više od 20 osoba na javnom mjestu. Takvo okupljanje organizator ili organizatorica, što može biti i pravna ili privatna osoba, dužna je prijaviti policiji u roku od pet dana, a iznimno u roku od 48 sati. Budući da je javni skup ustavno pravo, Ministarstvo unutarnjih poslova ne izdaje dozvolu za javno okupljanje, već je dovoljno skup samo prijaviti. Javni skup može zabraniti jedino Ministar unutarnjih poslova, a zabranu mora biti utemeljena na Zakonu o javnom okupljanju (članak 14.).

Ne provode se nikakve posebne mjere za sprečavanje zlouporabe zakonskih ili administrativnih odredbi za zaštitu javnog zdravlja, javnog morala ili javnog poretku koja bi dovela do ograničenja u pogledu učinkovitog ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBTIQ osoba ili organizacija za ljudska prava no od 2002. godine nismo naišle niti na jedan primjer da je neko javno tijelo ikada zloupotrijebilo postojeće zakonske odredbe ili zapravo zabranilo javno okupljanje LGBTIQ osoba.

Od 2011. godine nisu se dogodili nasilni napadi ili protuprosvjedi protiv javnih prosvjeda/okupljanja LGBT osoba, uključujući Povorke ponosa. **LGBTIQ organizacije su u više navrata obučavale službenike i službenice koji_e se bave provedbom zakona, točnije policiju, radi zaštite prava LGBT osoba na slobodu izražavanja i javnog okupljanja: 2011., 2013. i 2016. godine.** Za razliku od prethodnog izvještaja podnesenog Vijeću Europe, od 2013. godine, nismo dokumentirale nikakve posebne neprihvatljive komentare vlasti, uključujući lokalne vlasti, protiv ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja. **Povorke ponosa LGBTIQ osoba održavaju se kontinuirano u Zagrebu i Splitu, a u razdoblju od 2014. do 2017. bez protuprosvjeda, nasilnih pokušaja sprječavanja ili napada na LGBTIQ osobe neposredno prije ili nakon održavanja skupa.** **2014. godine Povorka ponosa održana je i u Osijeku.** Unatoč izostanku nasilja u vrijeme održavanja povorki ponosa od 2011. godine, zločini iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u „pride sezoni⁷³“ zabilježeni su između 2014. i 2017. godine i u Splitu⁷⁴⁷⁵ i u Zagrebu⁷⁶. U 2016. godini u samo 30 dana uoči održavanja zagrebačke Povorke ponosa, Zagreb Pride je zabilježio tri zločina iz mržnje na javnom mjestu u području samog centra

⁷² Zakon o javnom okupljanju (Narodne novine, br. 128/1999, 90/2005, 139/2005, 150/2005, 82/2011, 78/2012)

⁷³ Tijekom svibnja i lipnja

⁷⁴ “ Napali voditelja Split Pridea: ‘Vikali su da će me ubiti’ ”, Slavica Vuković, Večernji list, 14. lipnja 2014.: <https://www.vecernji.hr/vijesti/napali-voditelja-split-pridea-vikali-su-da-ce-me-ubiti-569307>

⁷⁵ “Pretučena dvojica aktivista, organizatori Split Pridea” , Slavica Vuković, Večernji list, June 23rd 2014: <https://www.vecernji.hr/vijesti/dvojicu-aktivista-rispeta-lgbt-udruge-split-napala-grupa-muskaraca-946406>

⁷⁶ Molimo vidjeti Poglavlje 2.1.A.5. Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse

Zagreba, dok je 7 dana uoči Povorke ponosa zapaljena zastava Zagreb Pridea na Trgu bana Jelačića⁷⁷, a tri su zastave duginih boja skinute i otuđene s Trga kralja Tomislava.

Iako od 2011. godine nije bilo nasilnih pokušaja onemogućavanja prava na javno okupljanje od strane građana i građanki, većina njih i dalje ima negativno mišljenje o javnim okupljanjima LGBTIQ osoba. Prema istraživanju agencije Ipsos za Zagreb Pride provedenog 2016. godine na reprezentativnom nacionalnom uzorku, čak 57% ispitanih osoba reklo je da ne podržava Povorku ponosa⁷⁸.

Osim Povorki ponosa, održavaju se i druga javna okupljanja LGBTIQ osoba. U Zagrebu, Rijeci i Poreču redovno se održavaju tri LGBTIQ manifestacije. U Zagrebu se od 2003. godine održavaju festivali i druga kulturna događanja. U Poreču se od 2016. održava Homo, fešta! – festival LGBT kulture. Treće događanje je Smoqua - festival queer i feminističke kulture koji se održava u Rijeci od 2017.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova sadrži dvije mjere koje se odnose na slobodu dobivanja javnih informacija o temama koje se bave spolnom orientacijom i rodnim identitetom no ove se mjere spolnom orientacijom i rodnim identitetom bave samo u kontekstu potrebe podizanja svijesti o nasilju protiv LGBT osoba. Nacionalna politika za ljudska prava sadrži mjere o osiguravanju informacija o spolnoj orientaciji i rodnom identitetu u javnim školama kroz zdravstveni odgoj ali je provedba ove mjere vrlo ograničena i u najvećem se dijelu provodi na diskriminatoran način čime se LGBTIQ osobe još više marginalizira. **Detaljnije vidjeti u Poglavlju 2.6. – Obrazovanje.**

Unatoč naizgled nesmetanom javnom i političkom djelovanju LGBTIQ osoba, od 2013. godine, zabilježile smo nekoliko primjera pokušaja ograničavanja prava slobode izražavanja i javnog okupljanja. Primjerice, sloboda izražavanja LGBTIQ osoba ozbiljno je ograničena odlukom Županijskog suda u Osijeku 2015. godine u predmetu protiv Zagreb Pridea, kao i drugim pravnim radnjama s isključivom svrhom zastrašivanja i utišavanja LGBTIQ osoba, LGBTIQ medija i LGBTIQ organizacija.

Predmet Karolina Vidović Krišto protiv Zagreb Pridea, srpanj 2014.

Bilježimo zabrinjavajući trend zastrašivanja sudskim tužbama i sustavnog financijskog iscrpljivanja pravnih i fizičkih osoba koje javno i kritički djeluju iz pozicije zaštite ljudskih i manjinskih prava. To financijsko iscrpljivanje sudskim tužbama očituje se kroz pokretanje tužbi za naknadu nematerijalne štete zbog izgovorene ili napisane riječi na račun javnih osoba povezanih s Katoličkom crkvom i klerikalno-desnim strankama i pokretima koji od 2013. godine posebno aktivno rade na ograničavanju ljudskih prava LGBTIQ osoba i reproduktivnih prava žena.

Primjer toga je i tužba protiv Zagreb Pridea. Naime, uoči svake Povorke ponosa od 2011. do 2015. godine, Zagreb Pride je organizirao izbor za titulu „Homofoba“ i „Homofrenda“.

⁷⁷ "Tisuće na Zagreb Prideu, ovaj put pod geslom 'Još Hrvatska ni' propala!", Matija Mesić, Jutarnji.hr, lipanj 2016.: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/foto-video-tisuce-na-zagreb-prideu-ovaj-put-pod-geslom-jos-hrvatska-ni-propala/4424805/>

⁷⁸ Istraživanje je dostupno kod Zagreb Pridea. Pitanje je glasilo: "Početkom lipnja u Zagrebu održat će se javni skup, 15. po redu Povorka ponosa homoseksualnih osoba. Cilj Povorke je ukazivati na postojanje homoseksualnih, biseksualnih i transrodnih osoba u hrvatskom društvu i zatražiti poštivanje osnovnih ljudskih prava tih osoba. U kojoj mjeri Vi osobno podržavate ili ne podržavate održavanje Povorke?"

Ove titule se dodjeljuju javnim osobama koji su se u prethodnom razdoblju posebno istaknule u promociji prava LGBTIQ osoba (titula „Homofrend“) ili su svojim javnim djelovanjem poticale predrasude, stereotipe, diskriminaciju i mržnju protiv LGBTIQ osoba (titula „Homofob“). Zagreb Pride nominira nekoliko kandidata i kandidatkinja za koje javnost glasuje na online anketi. Svaki kandidat ili kandidatkinja koja je predložena za jednu od nagrada, predstavljena je kratkim tekstom koji objašnjava nominaciju. Tako je 2013. godine za titulu „Homofoba“ predložena i urednica na Hrvatskoj radioteleviziji (HRT), Karolina Vidović Krišto, zbog emisije u kojoj je plasirano niz pseudoznanstvenih teza o povezanosti homoseksualnosti i pedofilijske, uključujući i emisiju „Pedofilija kao temelj spolnog odgoja?“⁷⁹.

„Ova bivša urednica emisije „Slika Hrvatske“ na HRT-u uključila se u histeričnu antihomoseksualnu kampanju tako što je u eter nacionalne TV kuće pustila propagandni prilog 'Pedofilija kao temelj spolnog odgoja?'. Pokazalo se da se zaista radi o propagandnoj i neobjektivnoj emisiji koja nema veze s novinarstvom već se zloupotrebljava za radikalni aktivizam. Naravno, dijelovi tog priloga su sadržavali snimke filma za koje HTV nije imao osigurana autorska prava. A znate kako već ide – tko krade, taj, valjda, i laže.“

Opis kandidature Karoline Vidović Krišto za titulu „Homofob 2013“, Zagreb Pride, lipanj 2013.

Nakon objave nominacije na stranicama Zagreb Pridea, urednica na HRT-u, javno ustanovi za informiranje, Karolina Vidović Krišto, je podnijela 8. srpnja 2014. godine tužbu za naknadu štete protiv Zagreb Pridea tražeći odštetu od 50 000 kuna plus parnične i sudske troškove radi povrede časti, dostojanstva i njenog ugleda. Presudom prvostupanjskog Općinskog građanskog suda u Zagrebu od 23. listopada 2014., Zagreb Pride proglašen je dužnim platiti 30 000 kuna za neimovinsku štetu zbog povrede ugleda, dostojanstva i časti. Županijski je sud u Osijeku 21. svibnja 2015. potvrđio presudu Općinskog suda od 23. listopada 2014. te naložio Zagreb Prideu da plati sveukupno 41.018,91 kuna, što osim 30 000 kuna štete uključuje i zatezne kamate te odvjetničke troškove.

Zagreb Pride je na tu presudu javno reagirao ističući kako ona predstavlja udar sudbene vlasti na slobodu govora u Hrvatskoj jer se njome nastoji onemogućiti rad Zagreb Pridea i cenzurirati njegov glas u borbi za ljudska prava LGBTIQ osoba⁸⁰. Ovakva presuda je predstavljala organizirani napad na ustavno pravo na slobodu govora i izražavanja misli svih osoba u RH. Istaknule smo kako je cilj ove i ovakvih tužbi isključivo stvoriti osjećaj straha od sudskog progona i potaknuti na autocenzuru – prije svega organizacija za zaštitu ljudskih prava i neprofitnih medija.

Kroz 30 dana kampanje u srpnju 2014. godine putem donacija prikupljeno je pola iznosa za pokrivanje troškova tužbe. Zagreb Pride je zatim nastavio s dalnjim pravnim radnjama s ciljem obrane sloboda na javno iznošenja mišljenja pred Ustavnim sudom. Istovremeno, iznos troškova presude je plaćen kako bi se izbjegao daljnji rast kamata.

⁷⁹ Emitirano u prosincu 2012. godine– HRT Slika Hrvatske “Pedofilija kao temelj spolnog odgoja?” :

<https://www.youtube.com/watch?v=TlaCwh2Xtc0>

⁸⁰ “40.000 nijansi homofobije”, T.O, portalnovosti.com, srpanj 2015.: <https://www.portalnovosti.com/40-000-nijansi-homofobije>

Zagreb Pride je 10. srpnja 2015. od Vrhovnog suda zatražio i reviziju presude Županijskog suda u Osijeku, zbog neujednačene sudske praske u vezi s pravom na javno iznošenje mišljenja i ograničenja tog prava u odnosu na povredu časti i dostojanstva osobe o kojoj se iznosi mišljenje. Osim revizije, Zagreb Pride je 4. kolovoza 2015. podnio tužbu Ustavnom судu zbog povrede prava na slobodu mišljenja i izražavanja misli te slobodu govora (čl. 38. Ustava RH i čl. 10. Europske konvencije za zaštitu temeljnih prava i sloboda) kao i povredu prava na jednakost pred zakonom (čl. 14. st. 2. Ustava RH) te kršenje načela ustavnosti i izravne primjenjivosti temeljnih prava zajamčenih Ustavom (čl. 5. Ustava RH). Vrhovni sud je 2015. godine obustavio revizijski postupak do odluke Ustavnog suda u ovom predmetu. Od podnošenja ustawne tužbe do pisanja ovog izještaja presuda nije donesena.

Zagreb Pride nije jedina udruga koja je izložena tužbama od strane javnih osoba bliskih Katoličkoj Crkvi i klerikalno-desnim političkim strankama i pokretima od kojih se u sudskim postupcima potražuju iznimno visoki iznosi naknade štete radi povrede ugleda i časti pojedinog tužitelja. Slična tužba podignuta je protiv suradnice udruge K-zona, zbog teksta objavljenog na portalu Voxfeminae.net, kojeg je K-zona izdavač, a u kojem je pisalo o pravomoćnoj presudi za obiteljsko nasilje novinara bliskog Katoličkoj crkvi. Međutim u ovom slučaju tužbeni zahtjev je na sreću odbačen. Istovremeno, protiv udruge Crol.hr podnijeta je kaznena prijava, kao i protiv novinarke Internet portala Libela.org, čiji je izdavač udruga CESI, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje. No i u ovim postupcima tužbe i prijave su odbačene kao neosnovane.

Nadalje, u 2017. doživjeli smo ograničenje prava na slobodno javno okupljanje na temelju nezakonite upravne odluke Policijske uprave zagrebačke. Zagreb Pride je stoga podnio žalbu Ravnateljstvu policije radi nezakonitog ometanja prava na javno okupljanje. Ravnateljstvo policije je prihvatiло žalbu i u drugostupanjskom upravnom postupku poništilo odluku Policijske uprave zagrebačke.

Slučaj Zagreb Pride protiv Policijske uprave zagrebačke, lipanj 2017.

Kroz 2017. godinu je došlo do pokušaja ograničenja prava na slobodno javno okupljanje prilikom organiziranja skupa „Povorka ponosa LGBTIQ osoba i obitelji Zagreb Pride 2017. – Slobodan život počinje ponosom!“. Skup je ipak održan 10. lipnja 2017. kako je i planirano. Kod donošenja rješenja kojim Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP) daje suglasnost za zatvaranje prometa u centru Zagreba zbog održavanja prosvjednog skupa, Policijska uprava zagrebačka pogrešno je primijenila odredbe Zakona o javnom okupljanju (NN 128/99, 90/05, 139/05, 150/05, 82/11, 78/12), točnije članke 24. – 30., tretirajući prosvjedni skup Povorke ponosa kao „javnu priredbu“, kao i odredbe članka 183. Zakona o sigurnosti prometa na cestama (NN 67/08, 48/10, 74/11, 80/13, 158/13, 92/14, 64/15) koje se odnose na „športske i druge priredbe ili aktivnosti na cestama“. Tako je policija, pogrešno tumačeći zakon, prebacila svoje poslove na Zagreb Pride kao organizatoricu javnog okupljanja i to one koji se tiču osiguravanja nesmetanog odvijanja javnog skupa. Također, to je uključivalo obavezu Zagreb Pridea o sklapanju ugovora s tvrtkama kojima upravlja Grad Zagreb, radi koordinacije niza različitih poslova vezanih za skup, kao što je podmirenje svih troškova policije kroz obavezu sklapanja ugovora o angažiranju policijskih snaga i tehnike, kao i odgovornost za „sve eventualne nesreće na trasi kretanja uslijed nepridržavanja naloženih mjera i obveza“.

Zagreb Pride je odmah po primitku rješenja od 5. lipnja 2017. godine uz pomoć odvjetnice uložio žalbu zbog izdavanja nezakonitog rješenja, pozivajući se na kršenje Europske

konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak 13. i članak 14.), Ustava RH (članak 14., članak 16. i članak 42.) i kršenje Zakona o općem upravnom postupku (članak 5 i članak 6). Žalba na rješenje MUP-a uložena je 8. lipnja, dva dana pred održavanje Povorke. Policijska uprava zagrebačka je odmah po primitku žalbe izdala 9. lipnja 2017. na zakonu utemeljeno rješenje o zaustavljanju prometa za potrebe održavanja Povorke ponosa, dok je prethodno nezakonito rješenje od 5. lipnja poništeno u upravnom postupku 27. srpnja 2017., kada je PU zagrebačkoj naloženo da Zagreb Prideu vrati i prethodno previsoko odmjerenu pristojbu.

Slična postupanja policije u cilju ograničavanja prava na javno okupljanje zabilježile smo u još najmanje dva slučaja – prilikom održavanja skupa inicijative fAKTIV „Noćni marš - 8. mart“ 8. ožujka 2017. godine, te skupa inicijative Hrvatska može bolje i GOOD inicijative “Čekajući tramvaj zvan obrazovna reforma“, 1. lipnja 2017. godine. Iz toga se može zaključiti da je djelovanje Policijske uprave zagrebačke primjer temeljnog nepoznavanja ustavnih odredbi o slobodi okupljanja i prava na prosvjed kojeg je policija dužna osigurati, a ne sprječavati.

Zaključno, ograničavanja slobode izražavanja i okupljanja još uvijek postoje u Hrvatskoj, a posljednjih nekoliko godina to je postalo očito. Iako se gore navedena ograničavanja slobode okupljanja mogu pripisati neadekvatnoj primjeni postojećeg zakonodavstva i nekompetentnosti pravnih odjela u okviru Policijske uprave zagrebačke, ograničavanje slobode izražavanja u Hrvatskoj smatramo jako zabrinjavajućim trendom. Ovakva praksa zastrašivanja i prijetnji tužbama, podnošenjem tužbi i donošenjem presuda kojima se nalaže isplata visokih iznosa odšteta i parničnih troškova, kao i podnošenja kaznenih postupaka protiv pojedinih novinara i aktivista i drugih pravnih radnji nije zabilježena u ovakvoj mjeri prethodnih 10 godina⁸¹. Sve to ukazuje na posve nov način pritiska na rad branitelja i braniteljica ljudskih prava, kao i neprofitnih i medija koji se kritički odnose prema vlastima i Katoličkoj crkvi.

Prema procjeni tjednika Novosti⁸², samo je od 2013. godine do 2018. podignuto najmanje 16 tužbi protiv medija i udruga čija se ukupna potraživanja za nanesenu neimovinsku štetu procjenjuju na pola milijuna kuna. Na ovaj se način sustavno i suptilno financijski pokušavaju uništiti udruge ili nakladnici, a time se istovremeno daje i poruka drugim kritičkim glasovima da se ne isplati slobodno govoriti jer se za posljedicu izlažu sudskim tužbama. Time je stvoreno okruženje cenzure i straha te je opasno ograničeno pravo na javno i političko djelovanje.

⁸¹ Kuća ljudskih prava Zagreb – Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja u 2017. godini

<http://www.kucaljudskihprava.hr/2018/03/26/objavljen-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-u-hrvatskoj/>

⁸² "Željka i tužbe", Novosti, Ana Brakus, May 27, 2018.: <https://www.portalnovosti.com/zeljka-i-tuzbe>

2.4. Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života

Zakonodavstvo ne kriminalizira istospolne **seksualne aktivnosti** od 1977. godine⁸³. Dobna granica pristanka izjednačena je 1998.⁸⁴, a od 2013. propisana dobna granica je 15 godina⁸⁵. **Ne postoje kaznene odredbe koje se, po svom sadržaju ili opsegu, mogu primjenjivati na diskriminoran način u pogledu spolne orijentacije i rodnog identiteta.**

Nemamo spoznaja da bi policija ili neka druga tijela vlasti stvarala ili vodila evidenciju o spolnoj orijentaciji budući da u posljednjih 15 godina nismo našle na ikakve naznake da bi takvi podaci postojali ili da su, ukoliko su ikada postojali, uništeni. Podatak o rodnom identitetu, ili preciznije, o prethodnoj **oznaci spola**, unosi se samo maticu rođenih. Prema članku 42. stavku 4. Zakona o državnim maticama (Narodne novine, br. 96/93 i 76/2013) podatak o promjeni oznake spola ne iskazuje se na izvacima iz državnih matica, kao što su izvadak iz matice rođenih ili izvadak iz matice vjenčanih/registra životnog partnerstva. Za više, vidjeti **Poglavlje 2.4.2. – Zakonsko priznanje istospolnih parova**. Pravo na zaštitu osobnih podataka je također ustavna kategorija i u tom smislu članak 37. stavak 1. Ustava Republike Hrvatske svakome jamči sigurnost i tajnost osobnih podataka.

Ne postoje posebne mjere koje zabranjuju prikupljanje i pohranjivanje podataka o spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu, osobito od strane policije. Policijsko prikupljanje podataka uređeno je Zakonom o policiji⁸⁶ (članak 35.), Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima⁸⁷ te Pravilnikom o načinu postupanja policijskih službenika⁸⁸. Niti jedan od ova tri propisa ne zabranjuje prikupljanje podataka koji se tiču spolne orijentacije i rodnog identiteta. Osim toga, Zakon o zaštiti osobnih podataka⁸⁹ bio je na snazi do svibnja 2018. godine, a nakon čega se izravno provodi Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) (EU) 2016/679. Prema Zakonu o zaštiti osobnih podataka, fizičkim osobama bila je zajamčena zaštita osobnih podataka bez obzira na više navedenih osobina. Zakon nije izričito spominjao spolnu orijentaciju i rojni identitet, međutim, bilo bi ih moguće podvesti pod "ostale osobine".

2.4.1. Zakonsko priznanje roda

Određene procedure zakonskog priznanja roda postoje ali **nisu dostupne na brz i transparentan način i ne zasnivaju se na samoodređenju**. Postojeće zakonodavstvo **ne jamči puno zakonsko priznanje roda u svim područjima života**: provedba postojećih politika odnosi se samo na prilagođavanje službenih dokumenata ali ne i dokumenata koji se tiču obrazovanja i rada ili dokumenta koje izdaju nedržavna tijela. Sveobuhvatno zakonodavstvo o priznanju roda koje bi se primjenjivalo na sva područja života, uključujući rad i zapošljavanje, hitno je potrebno. Priznanje roda trans osobama nije uvjetovano podvrgavanjem operaciji ili tretmanu koji dovodi do nepovratne sterilizacije. Hormonalna terapija nije obavezna već izborna. **Međutim, za podnositelje i podnositeljice zahtjeva obavezna je psihijatrijska dijagnoza i izvještaj socijalnog radnika**. Dokazivanje razdoblja „iskustva stvarnog života“ u samoodređenom rodu **nije zakonski uvjetovano no** u praksi se pokazalo da neki psihijatri i psihijatricе to predlažu ili uvjetuju svojim pacijentima i pacijenticama. **Nismo utvrđile**

⁸³ Dota, Franko. 2017. Javna i politička povijest muške homoseksualnosti u socijalističkoj Hrvatskoj (1945. – 1989.). Doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 286–327. / Krivični zakon Socijalističke Republike Hrvatske (Sl. list SRH, br. 25/1977)

⁸⁴ Ibid str. 308–312. / Kazneni zakon RH, (Narodne novine, br. 110/1997)

⁸⁵ Članak 158. Kaznenog zakona.

⁸⁶ Zakon o policiji (Narodne novine, br. 34/2011, 130/2012, 89/2014, 151/2014, 33/2015 i 121/2016)

⁸⁷ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima (Narodne novine, br. 76/2009 i 92/2014)

⁸⁸ Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika (Narodne novine, br. 89/2010)

⁸⁹ Zakon o zaštiti osobnih podataka (Narodne novine, br. 103/2003, 118/2006, 41/2008, 130/2011 i 106/2012)

ograničenja pristupu zakonskom priznanju roda trans osoba s obzirom na dob (uključujući maloljetne osobe), **medicinski status, financijsku situaciju ili policijsku evidenciju.** Međutim, postojeće zakonodavstvo izričito ne zabranjuje diskriminaciju po spomenutim osnovama pa se u praksi diskriminacija može desiti.

Ne postoje posebne zakonske i druge mjere za zaštitu prava trans osoba na brak. Trans osobu može stupiti u bračnu zajednicu s osobom drugačijeg zakonski priznatog spola/roda ili u životno partnerstvo s osobom istog zakonski priznatog spola/roda. To se utvrđuje prema zakonski priznatoj oznaci spola/roda u rodnom listu obje osobe koje žele stupiti u brak/životno partnerstvo. Ako je oznaka roda već promijenjena trans osoba može stupiti u bračnu zajednicu s osobom drugačijeg zakonski priznatog roda ili u životno partnerstvo s osobom istog zakonski priznatog spola/roda. **Postojeće zakonodavstvo izričito ne zahtjeva da se trans osobe razvedu/zakonski odvoje prije dobivanja zakonskog priznanja roda.** Međutim, kako su i brak i životno partnerstvo određeni prema zakonski priznatom spolu/rodu partnera i/ili partnerica zajednica bi se mogla smatrati ponistenom nakon promjene zakonski priznate spolne/rodne oznake.

Stoga, ovo pitanje ostaje nejasno budući da nije uređeno. Osim toga, podastrijeti su nam proturječni pravni argumenti o tome da li se brak/životno partnerstvo smatra (ne)važećim nakon što jedna osoba zakonski promijeni zakonski priznatu spolnu/rodnu oznaku ili se status automatski mijenja iz braka u životno partnerstvo ili obrnuto. U ovom trenutku znamo da postoji samo jedan slučaj gdje je trans osoba bila u istospolnom životnom partnerstvu prije nego je zakonski promijenila spolnu/rodnu oznaku i ta se osoba nije morala razvesti prije dobivanja zakonskog priznanja svog samoodređenog roda. Ipak, službena osoba državne matice tražila je od te osobe da se izjasni želi li ostati u životnom partnerstvu ili želi životno partnerstvo promijeniti u brak.

2.4.2. Zakonsko priznanje istospolnih parova

Zakon o životnom partnerstvu⁹⁰ Hrvatski sabor usvojio je 15. srpnja 2014 godine. Stupio je na snagu 5. kolovoza iste godine, a prvo vjenčanje životnih partnera održano je u Zagrebu, 5. rujna 2014. godine. Ministarstvo uprave nas je na pismeni zahtjev obavijestilo kako je u RH, u razdoblju između 5. rujna 2014. i 31. prosinca 2017. godine, sklopljeno sveukupno **238 životnih partnerstava**. Na pisani upit Zagreb Pridea o broju sporazurnih raskida životnih partnerstava Ministarstvo uprave je odgovorilo kako te statističke podatke ne vode, iako se životno partnerstvo u pravilu raskida davanjem sporazumne izjave kod matičara.

Nacionalno zakonodavstvo priznaje četiri vrste obiteljskih zajednica: brak, izvanbračnu zajednicu, životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo (de facto partnerstvo). Pravni izraz za čin registracije („sklopiti“) jednak je i kod braka i kod životnog partnerstva. **Dakle, nacionalno zakonodavstvo priznaje prava i obveze nevjenčanim parovima, kako istospolnim tako i raznospolnim.** Životno partnerstvo kod istospolnih parova ekvivalent je braku kod raznospolnih parova dok je neformalno životno partnerstvo ekvivalent izvanbračnoj zajednici raznospolnih parova. U pogledu prava, povlastica i obveza, vjenčani i nevjenčani raznospolni parovi uživaju jednaka prava, jednako kao i životni partneri i partnerice i neformalni životni partneri i partnerice. Jedina bitna razlika između braka i životnog partnerstva postoji u smislu prava koja se tiču posvojenja. Za razliku od raznospolnih parova, bračnih i izvanbračnih, istospolnim parovima u ovom trenutku nije omogućeno pravo na posvojenje. Ova se nemogućnost odnosi i na zajedničko posvojenje djeteta i na posvojenje partnerove ili partenričine djece koja su oba omogućena

---

⁹⁰ Zakon o životnom partnerstvu (NN 92/2014)

vjenčanim i nevjenčanim raznospolnim pravima. **Stoga, istospolni parovi nemaju jednaka prava kao i raznospolni parovi (vjenčani i nevjenčani) u usporedivoj situaciji.**

Istospolni parovi u životnom partnerstvu i u neformalnom životnom partnerstvu mogu dobiti dozvolu boravka iz obiteljskih razloga. Ovo se primjenjuje od kada je, u kolovozu 2014., na snagu stupio Zakon o životnom partnerstvu. Osim toga, u skladu s Presudom europskog suda za ljudska prava u predmetu Pajić v. Hrvatska⁹¹, 5. srpnja 2017., izmijenjen je i dopunjeno Zakon o strancima⁹².

Zakon o životnom partnerstvu sadrži odredbu o zabrani diskriminacije temeljem sklopljenog životnog partnerstva, spolne orijentacije i rodnog identiteta. Zabrana diskriminacije temeljem rodnog identiteta podrazumijeva i poštovanje i prihvatanje rodnog identiteta osobe koja sklapa životno partnerstvo, ukoliko upis spola u matičnoj knjizi odgovara prepostavkama za sklapanje životnog partnerstva. To podrazumijeva i rođno prilagođen jezik prilikom samog sklapanja životnog partnerstva u skladu s gramatičkim rodom i rodnim identitetom kojim se osoba identificira i koji inače koristi, a ne u odnosu na oznaku spola koja je upisana u matičnoj knjizi. U praksi, matičari i matičarke ne razumiju kako primijeniti ovo pravo jer nisu educirane_i o rodnom identitetu i specifičnom LGBTIQ iskustvu.

U jednom slučaju, transrodna osoba je odustala od zahtjeva da joj se matičar_ka prilikom sklapanja životnog partnerstva obraća u rodu kojim se osoba identificira. U drugom slučaju, kod osobe čije osobno ime u matici odgovara rodnom identitetu osobe, prilikom sklapanja partnerstva u dijelu svečanosti matičarka je koristila rođno neutralni jezik.

2.4.3. Institucionalna i politička diskriminacija istospolnih životnih partnera ili partnerica

Stupanjem na snagu Obiteljskog zakona 1. studenog 2015. godine bračni i izvanbračni raznospolni parovi su u potpunosti izjednačeni u pravima i obavezama. Izjednačavanje bračnih i izvanbračnih parova postignuto je kroz amandmane klubova zastupnika u Hrvatskom saboru jer konačni Nacrt prijedloga Obiteljskog zakona koji je izradila Vlada RH nije predviđao jednakana prava bračnih i izvanbračnih parova, kao ni mogućnost da izvanbračni parovi mogu posvojiti djecu.

Nakon parlamentarnih izbora u studenom 2015. godine i formiranja Vlade početkom 2016., pri Ministarstvu socijalne politike i mladih osnovana je radna skupina za obiteljsko zakonodavstvo, predvođena osobama koje su 2013. zagovarale ustavnu zabranu istospolnog braka⁹³. Ta je radna skupina izradila teze⁹⁴ kojima je Ministarstvu predložila donošenje potpuno novog Obiteljskog zakona. Zagreb Pride je javno više puta upozoravao kako postoji realna opasnost da kod izrade novog Obiteljskog zakona dođe do uskraćivanja prava izvanbračnih raznospolnih parova⁹⁵⁹⁶, posebno u dijelu posvojenja djece, a sve s ciljem kako bi se otklonila mogućnost proširenja tog prava i na životne partnere i partnerice.

⁹¹ Pajić protiv Hrvatske: <https://uredzastupnika.gov.hr/vijesti/nova-presuda-pajic-protiv-hrvatske/281>

⁹² Zakon o strancima (Narodne novine, br. 130/2011, 74/2013, 69/2017 i 46/2018)

⁹³ Obitelj joj je "cijl i sredstvo", a ideologija nit vodilja', Ekspres, 7. ožujak, 2018.: <https://www.express.hr/top-news/obitelj-joj-je-cijl-i-sredstvo-a-ideologija-nit-vodilja-15135>

⁹⁴ Nacrt prijedloga iskaza o procjeni učinka propisa za Nacrt prijedloga Obiteljskog zakona:
<https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=4049>.

⁹⁵ Reagiranje Zagreb Prida: Novi prijedlog Nacrta Obiteljskog zakona napada i ugrožava obitelj, Zagreb Pride, 28. rujan, 2017.: <http://www.zagreb-pride.net/hr/reagiranje-novi-prijedlog-obiteljskog-zakona-napada-ugrozava-obitelji/>

⁹⁶ Priopćenje Zagreb Prida: Svaki prijedlog Obiteljskog zakona koji ne sadrži životno partnerstvo u definiciji obitelji je neprihvatljiv, Zagreb Pride, 17. listopad, 2017.: <http://www.zagreb-pride.net/hr/priopcenje-svaki-prijedlog-obiteljskog-zakona-koji-ne-sadrzi-zivotno-partnerstvo-u-definiciji-obitelji-je-neprihvatljiv/>

Nacrt prijedloga novog Obiteljskog zakona predstavlja odlučan napad na sve obitelji u Hrvatskoj, a u njegovom pisanju sudjelovale su pripadnice i pripadnici desno-klerikalnih glasova koji već pet godina sustavno djeluju protiv ljudskih prava u Hrvatskoj. Isti ljudi koji su 2013. navodno željeli zaštititi brak, pa su referendumom i uz pomoć HDZ-a unijeli definiciju braka u Ustav, sad u novom Obiteljskom zakonu tvrde da čak ni suprug i supruga bez djece nisu obitelj!

Zagreb Pride stoga čvrsto poručuje kako i brak, izvanbračna zajednica, životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo predstavljaju obiteljski život. Sve su te zajednice obitelj, kao i jednoroditeljske obitelji, obitelji bez djece te obitelji djeda, bake i unučadi. Obiteljski život životnih partnerica i partnera, s djecom ili bez njih, činjenica je našeg društva, a tu činjenicu nikakvi zakoni, referendumi niti manipulacije ne mogu promijeniti. Obiteljski život životnih partnera i partnerica štiti Ustav Republike Hrvatske, Ustavni sud i Europska konvencija o ljudskim pravima. To potvrđuje niz presuda, uključujući i presudu Pajić protiv Republike Hrvatske.

Priopćenje Zagreb Pridea od 28. rujna 2017.

Prvi nacrt Obiteljskog zakona izrađenog prema tezama radne skupine iz 2016. godine objavljen je krajem rujna 2017. godine i povučen je istoga dana zbog velikog nezadovoljstva javnosti⁹⁷. Već kod same objave spornog nacrtta, bilo je vidljivo da nisu samo znatno dokinuta stečena prava izvanbračnih zajednica, koje po mišljenju Ministarstva i radne skupine nikako ne bi trebale biti izjednačene s bračnim zajednicama, već je po prvi puta u hrvatskom zakonodavstvu definirana obitelj. Obitelj je bila definirana kao bračna zajednica muškarca i žene i njihove djece. Posebno je uočljivo bilo dokidanje prava na posvajanje djece⁹⁸ pojedincima i pojedinkama (u nacrtu prijedlogu zakona - „samcima“), te izvanbračnim partnerima.

Uz to, želimo naglasiti još **jednu diskriminatornu praksu hrvatske vlade**. Od 2015., mnogi prijedlozi posebnih zakona i propisa u kojima se navode članovi i članice obitelji obuhvaćaju samo bračne i izvanbračne parove i njihovu djecu dok su istospolni životni partneri i partnerice i djeca pod partnerskom skrbi izostavljeni_e. To nije samo važno zbog usuglašavanja novih propisa sa Zakonom o životnom partnerstvu, već i zbog uklanjanja dvojbi oko svih pravnih i drugih nedoumica koje mogu imati sami_e provoditelji_ce zakona. Zakon o životnom partnerstvu je organski zakon i svi posebni propisi moraju biti usuglašeni s njime. Glavnu odgovornost u stvaranju pravnih nedoumica zbog donošenja neusuglašenih propisa snose nadležna Ministarstva i Vlada Republike Hrvatske kao predлагаč(i) zakona, te članovi i članice stručnih radnih skupina za izradu zakona. **Ovo je posebno zabrinjavajuće budući da su nakon 2016. godine LGBTIQ organizacije isključene iz vladinih radnih skupina i ignoriraju se tijekom postupaka javnih rasprava.** Poseban propust čine i nadležni odbori Hrvatskoga sabora koji su dužni brinuti se da doneseni zakoni i propisi budu ujednačeni. To se prije svega tiče Odbora za ravnopravnost spolova i Odbora za obitelj, mlade i sport. Ovi odbori su u više navrata propustili tražiti dopunu u pojedinim zakonima koja bi uključivala eksplisitno navođenje životnih partnera i

⁹⁷ "Ministarstvo je reteriralo oko Obiteljskog zakona; maknut je s interneta i povučen na doradu", Telegram, 28. rujna 2017.: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/ministarstvo-upravo-reterirali-oko-obiteljskog-zakona-maknut-je-s-interneta/>

⁹⁸ "Nacrt Obiteljskog zakona pun skandaloznih ideja ekspresno povučen: Izazvao je nevidenu buru u javnosti, čak je i Plenković negodovao što je izašao van", Jutarnji list, 28. rujna 2017.: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/nacrt-obiteljskog-zakona-pun-skandaloznih-ideja-ekspressno-povucen-izazvao-je-nevidenu-buru-u-javnosti-cak-je-i-plenkovic-negodovao-sto-je-izasao-van/6594759/>

partnerica i neformalnih životnih partnera i partnerica te djece pod partnerskom skrbi kao članice i članove obitelji.

2.4.4. Diskriminacija neformalnih životnih partnera ili partnerica – primjeri iz prakse

Zagreb Pride je 2012. godine jednu osobu uputio na pokretanje postupka radi utvrđenja zajedničke stečevine iz istospolne zajednice definirane po starom Zakonu o istospolnim zajednicama⁹⁹, koji je vrijedio do stupanja na snagu Zakona o životnom partnerstvu 2014. godine. Unatoč iskazima svjedoka i svjedokinja, dokazima o zajedničkom stanovanju i drugim materijalnim dokazima, sud je pravomoćno odbio tužbeni zahtjev jer je utvrdio da nije postojao kontinuitet istospolne zajednice u trajanju od najmanje 3 godine, budući da je jedna od partnerica, uslijed svađe s partnericom, privremeno napustila zajednički dom u koji se nakon mjesec dana ponovno vratila.

Zagreb Pride je 2016. godine jednu osobu uputio na pokretanje postupka radi utvrđenja vlasništva s osnove zajedničke stečevine iz neformalnog životnog partnerstva. Postupak je još u tijeku. Osoba koja nam se obratila za pomoć tvrdi da ju je javni bilježnik diskriminirao, isključivši je i neugodno istjeravši s ostavinske rasprave koja je održana nakon smrti neformalnog životnog partnera, unatoč tome što je u smrtnom listu osoba koja nam se obratila navedena kao neformalni životni partner. Na raspravi su pak ostali jedino srodnici iz drugog nasljednog reda koji osporavaju postojanje neformalnog životnog partnerstva iako postoje dokazi i svjedoci i svjedokinje da je veza trajala najmanje 18 godina.

Analizom i praćenjem ovih predmeta, Zagreb Pride ocjenjuje da je prvostupanjskim (raspravnim) sucima i/ili javnim bilježnicima stran pojам istospolnih zajednica, odnosno neformalnog životnog partnerstva. Također, očita je nesenzibiliziranost i nerazumijevanje sudaca i/ili javnih bilježnika za specifičnosti vezane uz iskustva i načine konstituiranja zajednica obiteljskog života kod LGBTIQ osoba i činjenicu postojanja neformalnog životnog partnerstva. Iako se neformalno životno partnerstvo utvrđuje na isti način kao i izvanbračna zajednica, sami kriteriji za utvrđivanje neformalnog životnog partnerstva ne mogu biti posve jednaki kao u slučaju raznospolnih izvanbračnih zajednica. Iskustva istospolnih parova u neformalnim životnim partnerstvima, posebno LGBTIQ osoba starije generacije, i raznospolnih parova u izvanbračnim zajednicama, nisu jednaka. Mnoge životne partnerice i životni partneri izloženi su homofobnom i neprijateljskom okruženju što je znatno utjecalo na njihovo svakodnevno iskustvo i ponašanje. Stoga postojanje formalnog prebivališta na istoj adresi ne može i ne smije biti glavni i jedini kriterij za utvrđivanje postojanja neformalnog partnerstva. Povrh svega, sve do 2014. godine istospolni partneri ili partnerice nisu imale nikakvu mogućnost formaliziranja svojih veza, pa su mnogi_e naučili_e i prihvatili_e živjeti u neformaliziranoj zajednici čiji status nisu mijenjali niti nakon 2014. Nadalje, mnogi parovi su naučili živjeti u skrivanju svoje obiteljske zajednice, što uključuje i skrivanje te činjenice od članova i članica obitelji iz koje dolaze. U postupcima za utvrđivanje postojanja neformalnog životnog partnerstva, istospolni parovi za opisivanje svoje veze, odnosa, ponekad koriste termine koji nisu pravni termini poput „životni partner“, te smo u praksi imale slučaj gdje su se muški istospolni partneri nazivali „izvanbračnim partnerima“. Ovo može predstavljati problem jer sudovi ne prepoznaju specifičnost LGBTIQ iskustva, poput recimo skrivanja veze i

⁹⁹ Zakon o istospolnim zajednicama (NN 116/2003). Ne primjenjuje se od 2014. godine kada na snagu stupa Zakon o životnom partnerstvu (NN 92/2014).

nepoznавања нових обитељских институција као што је животно партнерство, стога се може дододићи да и судови сами не донесу исправне одлуке.

Zакључно, сматрамо да је потребно учинити додатне напоре како би се специјализирао и усавршио рад судаца и суткиња те јавних билијењиšтва за рад на предметима који се тичу остваривања права LGBTIQ особа, животних partnera i partnerica te посебно неформалних животних partnera i partnerica. Napose је ваžno unaprijediti rad који се тиче неформалних животних partnera i partnerica старије животне доби, jer у правилу сvi поступци које smo pratili а ти се утврђивања неформалних животних partnerstava, трају nepotrebno дugo што доводи до izostanka povjerenja u правни sustav RH te vladavinu i оствarenje права.

2.4.5. Istospolno roditeljstvo i planiranje obitelji

Unatoč постојећим законским и друштвеним препрекама, све већи број LGBTIQ особа у Хрватској planira roditeljstvo. Zagreb Pride је до сада забиљежио ове начине planiranja roditeljstva kod LGBTIQ особа: medicinski потпомognuta oplodnja u inozemstvu, jednoroditeljsko posvojenje djeteta, dogovor животних partnerica s muškim donatorom inseminacijom izvan sustava zdravstva, te dogovorom izмеđu gej i lezbijskog para.

Roditeljska skrb i posvojenje djeteta se primarno razmatraju u najboljem interesu djeteta, bez diskriminacije po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta (Obiteljski zakon, чланак 180. stavak 2.). Prema чланку 185. Obiteljskog закона право на posvojenje имају pojedinci и pojedinke te raznospolni парови који нису вјенчани (невјенчани парови) dok istospolni парови у животном partnerstvu или у неформалном животном partnerstvu то право nemaju. **Dakle, nacionalno zakonodavstvo dozvoljava невјенчаним raznospolnim parovima posvojenje partnerove ili partneričine djece ali isto ne dozvoljava istospolnim parovima (kako registriranim животним partnerima i partnericama tako i neregistriranim neformalnim животним partnerima i partnericama).** Осим тога, у прaksi, вјенчани raznospolni парови preferirani су удомитељи djece која се налазе у државној skrbi¹⁰⁰. Zakonom о registriranom partnerstvu (osoba истог спола) уведен је institut *partnerske skrbi* само за istospolne парове. Partnerska skrb može se dodijeliti животном partneru или partnerici који_a nije roditelj djeteta које живи у zajednici обитељског живота istospolnih животних partnera ili partnerica. Skrb se može dodijeliti u sudском поступку под uvjetima propisanim Zakonom о животном partnerstvu, који је у прaksi идентичан као и поступак posvojenja. Partnerska skrb животном partneru или partnerici који_a nije zakonski roditelj daje свa roditeljska prava i obveze prema djetetu, de facto ga/ju стављајуći u položaj roditelja posvojitelja ili posvojiteljice.

Medicinski потпомognuta oplodnja могућа је искључиво за потребе liječenja neplodnosti, а не i као облик planiranja obitelji. Чланак 10. stavak 2. Zakona о medicinski pomognutoj oplodnji¹⁰¹ navodi kako право на medicinski **pomognutu oplodnju imaju жене које су у браку, изванбрачној zajednici или без partnera** и не navodi eksplicitno животне partnerice. Međutim, само жене којима је dijagnosticirana neplodnost имају приступ поступцима medicinski потпомognute oplodnje (чланак 4.). Zakon о животном partnerstvu забранjuje diskriminaciju животних partnerica u pogledu obaveza, prava ili povlastica vezanih uz zdravstveno osiguranje i zdravstvenu skrb¹⁰². Stoga жена која је у животном partnerstvu и dijagnosticirana joj је neplodnost, може остварити право на medicinski потпомognutu oplodnju. Такве slučajevе korištenje права на

¹⁰⁰ Marićić, A., Štambuk, M., Tadić Vujčić, M. i Tolić, S. (2016). Roditeljstvo LGB osoba u Hrvatskoj: „Ja nisam gej mama, ja sam mama“. Zagreb: Jesenski i Turk.

¹⁰¹ Zakon о medicinski pomognutoj oplodnji (Narodne novine, br. 86/2012)

¹⁰² Чланак 68. stavak 2. Zakona о животном partnerstvu (osoba истог спола): *Zabranjeno je nepovoljnije postupanje prema животном partnerstvu glede obaveza, prava ili povlastica, које се односе на здравствено осигуранje i zdravstvenu заштиту od onog које је пружено брачним zajednicama*

medicinski potpomognutu oplodnju radi liječenja neplodnosti kod životnih partnerica nismo zabilježile.

Donošenjem Zakona o životnom partnerstvu **uvedena su dva instituta kojima se uređuje i štiti obiteljski život životnih partnera ili partnerica i njihove djece**. Prvi je **roditeljska skrb životnog partnera ili partnerice** (Poglavlje 2.4.6.), a drugi je **partnerska skrb** (Poglavlje 2.4.7.). Izoba instituta proizlazi pravo životnog partnera ili partnerice roditelja djeteta za ostvarivanje pune roditeljske skrbi o djetetu ili za ostvarivanje dijela sadržaja roditeljske skrbi. Međutim, niti jedan od ta dva instituta ne omogućava životnom partneru ili partnerici upis roditelja u matičnu knjigu djeteta samo zato što je istog upisanog spola kao i drugi roditelj.

2.4.6. Roditeljska skrb životnog partnera ili partnerice o djetetu

Primjena instituta roditeljske skrbi životnog partnera ili partnerice o djetetu je uređena kroz važeći Obiteljski zakon¹⁰³ sukladno članku 40. stavku 1. Zakona o životnom partnerstvu. Pojašnjenja koja se odnose na životne partnera ili partnerice dana su u ostalim stavcima istog članka 40., te člancima 41. – 43. Stoga se svakom promjenom Obiteljskog zakona u odnosu na roditeljsku skrb direktno dira i u prava na roditeljsku skrb životnih partnera ili partnerica i njihove djece.

Roditeljska skrb životnog partnera ili partnerice moguća je u slučajevima kada su oba zakonska roditelja upisana u matičnu knjigu djeteta i nad njim ostvaruju roditeljsku skrb, ali je žele podijeliti s jednim ili oba životna partnera ili partnerice. Roditeljsku skrb životnog partnera ili partnerice o djetetu, odnosno sadržaje roditeljske skrbi, životni partner ili partnerica obnaša zajedno s oba zakonska roditelja koja oko toga moraju biti suglasna. Ovaj oblik planiranja roditeljstva najsličniji je načinu na koji roditelji djeteta u bračnim i izvanbračnim zajednicama dijele sadržaj roditeljske skrbi s pomajkama, poočimima ili drugim članicama ili članovima obitelji. Ukoliko se dio roditeljske skrbi životnog partnera ili partnerice koristi duže od 30 dana, izjava zakonskih roditelja o sadržaju roditeljske skrbi se mora ovjeriti kod javnog bilježnika. Ta skrb i sadržaji roditeljske skrbi mogu biti samo privremenog, trajnijega ili jednokratnoga karaktera, a najduže do 18. godine djeteta, te se mogu djelomično ili u cijelosti povjeriti trećoj osobi ili pak drugim osobama. Ovaj institut roditeljske skrbi u Hrvatskoj koriste ženski istospolni parovi kada planiraju potomstvo u dogovoru s bliskim donorom, ili u dogovoru s muškim istospolnim parom.

Zakonski roditelji djeteta i njihovi životni partneri ili partnerice kao i sve ostale osobe uključene u djetetovu skrb plan roditeljske skrbi u *duginim obiteljima* mogu izraditi na obiteljskoj medijaciji. Medijacija se može ostvariti u sklopu sustava socijalne skrbi, kao što su obiteljski centri, ili izvan sustava socijalne skrbi kod ovlaštenih obiteljskih medijatora upisanih u Registr obiteljskih medijatora, uz naknadu. Zagreb Pride je 2014. osigurao i posebnu edukaciju 20 obiteljskih medijatora i medijatorica za obiteljsku medijaciju duginih obitelji i formalnih i neformalnih životnih partnera odnosno partnerica u suradnji s Hrvatskom udrugom za mirenje (HUM)¹⁰⁴. Takva mogućnost planiranja roditeljske skrbi, međutim, nije predviđena u tezama radne skupine za donošenje novog Obiteljskog zakona iz 2016. niti je takvo što bilo predviđeno povučenim nacrtom Obiteljskog zakona iz 2017.

2.4.7. Partnerska skrb o djetetu

Životni partner ili životna partnerica roditelja djeteta može od nadležnog općinskog suda zatražiti dodjeljivanje instituta partnerske skrbi o djetetu u tri slučaja: i) ako dijete u rodnom listu ima

---

¹⁰³ Obiteljski zakon (NN 103/2015)

¹⁰⁴ NA ENGLESKOM: Same-Sex Couples and Mediation in the EU. ed.: Moscati MF, London: Wildy, Simmonds & Hill, 2015: http://www.academia.edu/14457543/Same-Sex_Couples_and_Mediation_in_the_EU

upisano jednog roditelja, odnosno, ako drugi roditelj u zakonskom smislu nije poznat, ii) ako je drugi roditelj preminuo ili iii) ako je drugi roditelj lišen roditeljske skrbi zbog zlostavljanja djeteta. Sud će prilikom donošenja odluke o imenovanju partnera_ice skrbnika_ice zatražiti stručno mišljenje centra za socijalnu skrb koji je pak dužan pribaviti mišljenje djeteta koje je sposobno shvatiti značenje partnerskog skrbništva. Partner_ica-skrbnik_ca stječe trajnu roditeljsku skrb te sva prava i obaveze koje iz nje proizlaze a koje su, u zakonskom smislu iste kao i one koje po zakonu postoje između roditelja i djece i budućih potomaka te djece (Zakon o životnom partnerstvu, članak 47.). Bilješka o partnerskoj skrbi upisuje se u maticu rođenih.

U zakonskom smislu, razlika između partnerske skrbi i posvojenja je u tome što: i) partnerska skrb može prestati na zahtjev ili sporazumno prijedlog, ii) se ime partnera-skrbnička ne upisuje u trenutno postojeće rubrike u rodnom listu koje se odnose na roditelje djeteta („otac“ i „majka“) već pod „bilješke“, iii) te se srodstvo u pravnom smislu između partnera-skrbnička ili partnerice-skrbničke i djeteta pod partnerskom skrbi ne prenosi na srodnike partnera-skrbnička ili partnerice-skrbničke, osim u slučaju djece partnera-skrbnička. To znači da, primjerice, dijete pod partnerskom skrbi ne može naslijediti imovinu bake i djeda po partneru-skrbničku ili partnerici-skrbničku. U takvima je slučajevima odnose potrebno posebno oporučno ili ugovorno regulirati. Također, odredbom Zakona o životnom partnerstvu, djeca pod partnerskom skrbi izjednačena su u pravima s djecom partnera-skrbnička ili partnerice-skrbničke (Zakon o životnom partnerstvu, članak 47.). Na primjer, nakon smrti partnera-skrbnička ili partnerice-skrbničke, njezinu imovinu nasljeđuju njezina djeca i njezina djeca pod partnerskom skrbi.

Od stupanja na snagu Zakona o životnom partnerstvu, Zagreb Pride je uputio pet životnih partnerstava na pokretanje postupka radi imenovanja partnera skrbnička. Dva postupka su okončana rješenjem o imenovanju partnerice skrbničke, dok su preostala tri još u tijeku. Svi postupci za dodjeljivanje partnerske skrbi bili su u Zagrebu. Životne partnerice u rješenom postupku nisu istakle nikakvu neugodnost ili nerazumijevanje od strane suda ili nadležnog centra za socijalnu skrb. S obzirom na relativno mali broj predmeta koje smo pratili, jedini problem koji je za sada uočen u ostvarenju prava partnerske skrbi je dugotrajnosti postupka, osobito ako postoji međunarodni element, odnosno preseljenje obitelji u inozemstvo kao što je slučaj u jednom od neriješenih predmeta.

Zaključno, Zakon o životnom partnerstvu omogućuje djelomično uređenje obiteljskih odnosa LGBTIQ roditelja i roditeljica, točnije životnih partnera ili partnerica i njihove djece, odnosno duginih obitelji. **Isto tako, jamči veliki raspon prava i gotovo je izjednačen s bračnom zajednicom u pogledu prava i povlastica.** Međutim, ovaj Zakon ima ozbiljnih nedostataka u pogledu roditeljskih prava koji će u konačnici prouzročiti brojne probleme i omogućiti daljnju diskriminacionu praksu koju protiv LGBTIQ osoba, a posebno djece koja su rođena u životnom partnerstvu, provode pravosuđe i kreatori_ce politika.

2.5. Zapošljavanje

Diskriminacija u području rada i zapošljavanja, uključujući diskriminaciju po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, zabranjena je sukladno Zakonu o suzbijanju diskriminacije¹⁰⁵ (članak 7., stavak 1.). Uznemiravanje i spolno uznemiravanje zabranjeni su u svim područjima, uključujući i područje rada i zapošljavanja (članak 3.). Zakon o radu¹⁰⁶ izričito navodi zabranu izravne i neizravne diskriminacije na području rada i uvjeta rada (odnosi se i na kažnjavanje), uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju, napredovanju, profesionalnom usmjeravanju, stručnom ospozobljavanju i usavršavanju te prekvalifikaciji (članak 7., stavak 4.). Također, Zakon o radu nameće poslodavcu koji zapošljava najmanje dvadeset radnika obvezu donošenja i objave pravilnika o radu kojim, između ostalog, treba urediti mjere zaštite od diskriminacije ako ta pitanja već nisu uređena kolektivnim ugovorom (članak 26.).

Iako je diskriminacija po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta zabranjena, LGBT osobe koje trpe diskriminaciju na radnom mjestu tu diskriminaciju prijavljuju LGBTIQ organizacijama. Istraživanja i iskustva iz prakse te pritužbe LGBTIQ osoba ukazuju na učestalo postojanje diskriminacije i uznemiravanja koje se najčešće ne prijavljuje. Ovo nas navodi na zaključak da pojedini poslodavci ili poslodavke ne poštuju zabranu diskriminacije, niti obvezu zaštite dostojanstva radnika i radnica, da se radnička prava LGBTIQ osoba često krše te da se pravni mehanizmi zaštite od diskriminacije na radu ne provode. To potvrđuju i izvještaji Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova¹⁰⁷, koja ukazuje da je za razdoblje od 2014. – 2017. primila više pritužbi za diskriminaciju LGBTIQ osoba na tržištu rada, iako je vidljivost takvih slučajeva zbog nepokretanja sudskega postupaka relativno niska. **Neki od slučajeva su opisani u odjeljku 2.5.1.**

Diskriminacija LGBTIQ osoba u području rada – primjeri iz prakse.

Kao i u slučajevima diskriminacije po drugim osnovama, jedan od glavnih razloga rijetkog prijavljivanja diskriminacije na radu je strah od gubitka radnog mesta, smanjenja plaće ili nemogućnost napredovanja, što je dodatno pojačano dugotrajnim nepovoljnim ekonomskim uvjetima i stanjem visoke nezaposlenosti. **Za detaljnije vidjeti odjeljak 2.5.2. Položaj LGBTIQ osoba na radnom mjestu.**

2.5.1. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području rada – primjeri iz prakse

U razdoblju od 2014. do 2017., Zagreb Pride je zaprimio tri prijave za diskriminaciju na radnom mjestu po osnovi spolne orientacije, te jednu prijavu za diskriminaciju na radu na temelju zdravstvenog stanja, točnije HIV pozitivnog statusa. U prva dva slučaja radilo se o diskriminaciji i uznemiravanju na radnom mjestu, a prijave su nam podnijeli gej muškarci. Oba su u trenutku kada su nam se obratila bila zaposlena u javnom sektoru: prvi u jednoj državnoj agenciji, a drugi kao djelatnik u jednom ministarstvu. Treća osoba bila je zaposlena također u javnom sektoru, u javnoj ustanovi, ali joj se zbog HIV+ statusa uskraćivao rad. U prva dva slučaja, obaviještena je i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova koja je u skladu s ovlastima pokrenula odgovarajuće mјere za zaštitu od diskriminacije.

¹⁰⁵ Zakon o suzbijanju diskriminacije (Narodne novine, br. 85/2008 i 112/2012)

¹⁰⁶ Zakon o radu (Narodne novine, br. 93/2014 i 127/2017)

¹⁰⁷ Izvješća o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova: <http://www.prs.hr/index.php/izvjesca>

Prvi slučaj, slučaj diskriminacije na radu u državnoj agenciji, prijavljen nam je 2014. godine. Osoba koja nam se obratila za pravnu pomoć tvrdila je da je izložena diskriminaciji od strane više nadređenih osoba i to isključivo na temelju svoje spolne orientacije. Diskriminacija se manifestirala tako da se umanjivala vrijednost rada pritužitelja, kažnjavao ga se za nezgode na radu u kojima nije sudjelovao, onemogućavan mu je odlazak na stručne skupove i konferencije na koje su uredno odlazile njegove kolege na istom položaju. Nadalje, davani su mu poslovi koji nisu na njegovoj razini obrazovanja ili mu poslovi uopće nisu davani, te je bio izložen uvredljivom govoru. Postupak za zaštitu od diskriminacije na radu je pokrenut 2014. godine ali presuda još nije donesena.

Drugi slučaj, slučaj diskriminacije na radu u jednom ministarstvu prijavljen nam je 2017. godine¹⁰⁸. Radilo se o pritužbi za onemogućavanje napredovanja zbog spolne orientacije, uznemiravanje te uvrjedljivo i ponižavajuće postupanje od strane nadređenih i kolega i kolega. Osoba koja nam se pritužila obavijestila nas je i o postupku koji je vođen pred Etičkim povjerenstvom, na način kako je to propisano Zakonom o državnim službenicima i Etičkim kodeksom državnih službenika. U postupku, točnije Izvješću Etičkog povjerenstva, utvrđeno je da nije došlo do kršenja Etičkog kodeksa, te kako nema dokaza da su rukovodeći službenici i službenice te ostali službenici i službenice u svojoj komunikaciji uznemiravali pritužitelja, a posebno ne na temelju njegove spolne orientacije. Zbog straha od gubitka radnog mesta i stvorenog nepovoljnog okruženja za pritužitelja, osoba je odlučila da neće pokretati nikakve pravne radnje do eventualnog premještaja na drugo radno mjesto.

Sudska praksa u području diskriminacije na radu je ograničena. Jedina pravomoćna presuda u kojoj je utvrđena diskriminacija na radu koja nam je poznata je slučaj u predmetu Krešić protiv Fakulteta organizacije i informatike (FOI). U presudi iz 2013. godine Županijski sud u Varaždinu potvrdio je odluku nižeg suda da je tužitelj pretrpio diskriminaciju na temelju spolne orientacije. U zasebnom postupku za nadoknadu štete prouzročene diskriminacijom, sud je odredio da odšteta koju FOI treba platiti Krešiću iznosi 75 000 kuna, a ne 250 000 kuna, koliko je stajalo u tužbenom zahtjevu. Na tu presudu je uložena žalba smatrajući da iznos presude nije ujednačen s praksom Europskog suda za ljudska prava, da dosuđeni iznos nije učinkovit, niti proporcionalan pretrpljenoj diskriminaciji, niti da visina odštetnog iznosa može imati odvraćajući učinak prema FOI-u kao diskriminatoru¹⁰⁹.

Ne postoje posebne mjere ili politike koje bi se primjenjivale na posebno ranjive skupine LGBTIQ osoba, uključujući LBTIQ žene, LGBTIQ osobe koje nisu bijelci_bjelkinje, LGBTIQ osobe pripadnice i pripadnike etničkih manjina, LGBTIQ osobe pripadnike i pripadnice vjerskih manjina, LGBTIQ seksualne radnica i radnike te LGBTIQ osobe s invaliditetom. Osim toga ne postoje posebne mjere niti politike koje bi se bavile višestrukom diskriminacijom u području rada koje bi se također odnosile na spolnu orientaciju i rodni identitet. Unatoč nedostatku dostupnih istraživanja i izvještaja o diskriminaciji/zločinu iz mržnje protiv posebno ranjivih skupina LGBTIQ osoba dokumentirale smo nekoliko svjedočenja posebno ranjivih skupina LGBTIQ osoba koja

¹⁰⁸ Vidi slučaj „Odvjetnički ured“ u Rozom megafonu: Izvještaj Zagreb Pridea o ljudskim pravima LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010-2013 - : <http://www.zagreb-pride.net/new/wp-content/uploads/2015/02/izvjestaj2014.pdf>

¹⁰⁹ IN ENGLISH: Protecting the rights of LGBT workers in the climate of mobbing and society's silence: <http://ravnopravnost.lgbt/2017/03/26/protecting-the-rights-of-lgbt-workers-in-the-climate-of-mobbing-and-societys-silence>

IN ENGLISH: Annual report 2016, Lesbian Group Kontra <http://www.kontra.hr/wp-content/uploads/2017/10/Annual-Report-Lesbian-Group-Kontra-2016.docx>

ukazuju da je situacija ozbiljna i nužno ju je urediti. **Za više informacija vidjeti Poglavlje 2.12. – Višestruka diskriminacija.**

Trans osobe su izložene svim oblicima diskriminacije i kršenju prava na privatnost zbog nedostatka sveobuhvatnog zakonodavstva o priznanju roda koje će se primjenjivati na sva područja života, uključujući područje rada.

2013. godine trans žena je Zagreb Prideu prijavila uznemiravanje i diskriminaciju na radnom mjestu. Nju su nadređeni i kolegice i kolege odbijali oslovljavati u imenu i rodu u kojem se ona identificira, nije joj bila dozvoljena promjena elektroničke pošte u skladu s novim imenom, čak niti nakon zakonski provedene promjene osobnog imena. Onemogućavano joj je da komunicira s klijentima i klijenticama te je bila izložena raznim oblicima *mobbinga*. U konačnici, nadređene su osobe izvršile pritisak na žrtvu diskriminacije da potpiše sporazumno otkaz ugovora o radu, čime je onemogućeno pokretanje postupaka za zaštitu njezinih radnih prava.

Osim toga, trans osobe imaju poteškoća s promjenom sveučilišnih i srednjoškolskih diploma nakon što zakonski promijene osobno ime i upis spola. Tokom pripreme ovog izvještaja Zagreb Pride je poslao upit javnim i privatnim sveučilištima i veleučilištima u RH, njih ukupno 47, u kojim ih pitamo o njihovoj politici u odnosu na prilagodbu službenih dokumenata, uključujući diplome, njihovih trenutnih i bivših studenata i studentica koji_e su promijenili_e osobno ime i upis spola. Primili smo samo 5 odgovora, 3 od sveučilišta i 2 od veleučilišta. Sadržaj ovih odgovora i 42 neodgovorena upita o politici promjene osobnih podataka i upisa spola u diplomama ukazuju na nedostatak svijesti o potrebi zaštite privatnosti trans osoba kao i njihove zaštite od diskriminacije prilikom traženja zaposlenja. Ovo također ukazuje na potrebu sveobuhvatnijeg zakonodavstva o priznanju spola kako bi se sveučilišta, veleučilišta i škole te poslodavce i poslodavke obvezalo na priznanje roda temeljeno na principu samoodređenja.

2.5.2. Položaj LGBTQ osoba na radnom mjestu

Područje rada i položaj LGBTQ osoba na radnom mjestu je i dalje nedovoljno istraženo. Kod poslodavaca i poslodavki ne postoji svijest o potrebi zaštite LGBTQ osoba od diskriminacije, kao niti o potrebi stvaranja inkluzivnog okruženja za sve radnike i radnice. Međutim u posljednjih nekoliko godina, otkako su se zaštitom LGBTQ osoba u području rada počele baviti organizacije civilnog društva, ta svijest polako počinje rasti. O iskustvima LGBTQ osoba na radnom mjestu govori nekoliko istraživanja koja ukazuju da je diskriminacija na radnom mjestu ili prilikom traženja posla raširena, kao i da LGBTQ osobe na radnom mjestu uglavnom skrivaju svoju spolnu orientaciju ili rodni identitet. Prema istraživanju Zagreb Pridea iz 2013. godine, od 690 ispitanih LGBTQ osoba čak 54% skriva svoju spolnu orientaciju i rodni identitet na poslu, 7% ispitanika i ispitanica je jednom doživjelo diskriminaciju na radnom mjestu ili prilikom javljanja na posao, a 8% ih je diskriminaciju doživjelo više puta.

Takve trendove potvrđuje i istraživanje „LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu“ udruge K-zona koje je provedeno 2016. godine¹¹⁰. Rezultati pokazuju kako od 389 osoba koje su sudjelovale u istraživanju, njih 26% u potpunosti skriva svoju spolnu orientaciju, rodni identitet i/ili rodno izražavanje na poslu, 38% tvrdi da su na poslu djelomično *out*, a samo ih 37% tvrdi da su u potpunosti *out* na poslu. 13% sudionika i sudionica ovog istraživanja su u životnom partnerstvu, od kojih 55% nije o tome obavijestilo poslodavca, iako imaju pravo ostvariti prava koje im kao

¹¹⁰ LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu: <http://radnickaprava.org/tekstovi/istrazivanja/lgbti-ravnopravnost-na-radnom-mjestu-rezultati-istrazivanja>

životnim partnerima ili partnericama pripadaju. Većina osoba skrivanjem vlastite spolne orientacije i/ili rodnog identiteta želi izbjegći neugodnosti i probleme na poslu, od čega se često ističe nemogućnost dobivanja ugovora na neodređeno. Nekoliko osoba koje su sudjelovale u ovom istraživanju, a rade u obrazovnom sustavu, opisuju svoju radnu okolinu kao izrazito homofobnu jer su suočene s homofobnim komentarima učenika i učenica, a nekima je izričito zabranjeno *outanje* zbog navodnog nepovoljnog utjecaja na djecu.

Kad je u pitanju diskriminacija na radnom mjestu, čak 75% ispitanika i ispitanica doživjelo je neki od oblika diskriminacije, uznemiravanja i/ili zlostavljanja, pri čemu je najveći broj (61%) bio izložen homofobnim komentarima i šalama. Prijetnje je dobivalo njih 9%, a fizičkom nasilju bilo je izloženo 3% osoba koje su sudjelovale u istraživanju. Alarmantan je podatak da je od 75% LGBTI osoba koje su doživjele neki od navedenih oblika diskriminacije, uznemiravanja i/ili zlostavljanja na radu svega 11% to prijavilo poslodavcu.

U sklopu istoimenog projekta udruge K-zona i partnerica¹¹¹ o radničkim pravima LGBTIQ osoba, napravljen je i Indikator ravnopravnosti na radnom mjestu kojim poslodavci mogu mjeriti svoje djelovanje i uspješnost u smanjenju diskriminacije po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i izražavanja te stvaranju inkluzivnog okruženja za LGBTIQ osobe na radnom mjestu. U 2017. godini, Indikator ravnopravnosti¹¹² je ispunilo 94 poslodavca koji ukupno zapošljavaju preko 12 tisuća radnika i radnica na području RH. Od toga broja, samo 39 poslodavaca odlučilo je javno podijeliti informaciju o sudjelovanju u Indikatoru ravnopravnosti, na čemu im je dodijeljeno priznanje za doprinos LGBTI ravnopravnosti na radnom mjestu.

Nisu nam poznata istraživanja o stavovima poslodavaca o LGBTIQ osobama na radnom mjestu koja su provođena u izvještajnom razdoblju. Međutim, poznati su stavovi građana i građanki o LGBTIQ osobama i njihovom radu u pojedinim zanimanjima u javnom sektoru. Na primjer, prema istraživanjima agencije Ipsos za Zagreb Pride iz 2016. godine¹¹³ čak 42% ispitanih osoba smatra da LGBTIQ osobama ne treba dozvoliti rad s pacijentima na području obiteljske medicine.

Zaključno, iako je diskriminacija LGBT osoba u području rada zabranjena, zabrana diskriminacije ne obuhvaća interspolne osobe. Prema raspoloživim istraživanjima, većina LGBTIQ osoba skriva svoj identitet od poslodavaca i poslodavki te kolega i kolegica. Diskriminatorne prakse protiv LGBT osoba na radnom mjestu postoje, a pred sudovima je pokrenuto nekoliko pravnih postupaka, međutim, to nije imalo odvraćajući učinak na poslodavce i poslodavke te šиру javnost. LGBTIQ organizacije tek od nedavno primjenjuju sustavniji pristup radi osiguranja boljih radnih uvjeta za LGBTIQ radnike i radnice i njihove zaštite od diskriminacije na radnom mjestu.

2.6. Obrazovanje

Postoje odgovarajuće zakonodavne mjere kako bi se osiguralo pravo na obrazovanje bez diskriminacije po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta, međutim, iako se obrazovanje često ističe kao glavni prioritet javnih politika hrvatske vlade, donositelji i

---

¹¹¹ Projekt „LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu“: Prostor rodne i medijske kulture K-zona, BRID – Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju, Udruga Zora te Lezbijska organizacija Rijeka LORI u suradnji s udruženjem Trans Aid i Zagreb Pride.

¹¹² Indikator ravnopravnosti na radnom mjestu je evaluacijski alat u obliku upitnika kojim poslodavci i poslodavke evaluiraju svoje politike i prakse vezane za inkluzivno radno okruženje te daje smjernice za promicanje ravnopravnosti na radnom mjestu ranjivih skupina s naglaskom na LGBTIQ osobe.

¹¹³ Istraživanje je dostupno kod Zagreb Pridea.

donositeljice odluka do sada nisu usvojili_e nijedan program, smjernicu i regulativu koja se izravno odnosi na spolnu orientaciju i/ili rodni identitet kao na zakonom prepoznate i zaštićene osnove za zabranu diskriminacije. Ne postoji usvojen program koji se tiče suzbijanje homofobije, bifobije i transfobije u školama, osim u slučajevima kada se izvaninstitucionalno provodi u suradnji s udrugama civilnog društva, i to isključivo uz dobru volju ravnatelja ili ravnateljica škola. Agencija za odgoj i obrazovanje nije dala suglasnost ni preporuku nijednom programu ili kampanji borbe protiv homofobije i transfobije u školama, a nastavnici i nastavnice te stručni_e suradnici i suradnice u školama imaju ograničenu edukaciju o LGBTIQ povezanim temama.

Zakon o suzbijanju diskriminacije (članak 1. i članak 8.) te Zakon o znanosti i visokom obrazovanju¹¹⁴ (članak 77.) zabranjuju svaki oblik diskriminacije u obrazovanju i sportu, te visokom obrazovanju i znanosti, uključujući diskriminaciju po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Zakon o ravnopravnosti spolova (članak 14.) smatra sadržaje koji su vezani uz ravnopravnost spolova integralnim i obaveznim dijelom predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, cijeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, a to se odnosi i na sadržaje koji se tiču spolne orientacije i rodnog identiteta i izražavanja. Ovaj zakon obavezuje tijela nadležna za obrazovanje na uklanjanje neravnopravnosti utemeljenih na rodnim stereotipima na svim razinama. Uz to, Zakon o ravnopravnosti spolova nalaže da sve ustanove, uključujući i obrazovne ustanove, moraju u svjedodžbama, certifikatima, licencijama i diplomama sadržavati jezične oznake „muškog i ženskog roda“ u skladu sa spolom upisanim u dokumentima.

Donošenjem novog Pravilnika o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama¹¹⁵ u svibnju 2017., školske svjedodžbe i druge javne isprave (potvrde i uvjerenja) više ne sadrže rubriku u kojoj se iskazuje spol učenika ili učenice te imena roditelja ili skrbitnika (članak 48.). Taj podatak ostaje zapisan samo u temeljnoj evidenciji, točnije u matičnoj knjizi za učenike i učenice osnovnih i srednjih škola. Iako ova promjena nije učinjena s posebnom namjerom da zaštiti privatnost transrodnih osoba ili djece čiji su roditelji osobe istog spola, novi obrasci za svjedodžbe i druge javne isprave, koji su u primjeni od školske godine 2017./2018., osigurat će veću zaštitu LGBTIQ osoba od diskriminacije kao i zaštitu njihove privatnosti.

Usprkos zakonskoj zabrani diskriminacije LGBT osoba, a s obzirom na neprovođenje planova koji imaju za cilj smanjenje homofobije, bifobije i transfobije u obrazovnom sustavu, osnovno znanje i stavovi o LGBTIQ osobama formiraju se ponajprije kroz vjerouauk, koji se, za razliku od zdravstvenog odgoja i građanskog odgoja i obrazovanja, sustavno provodi u javnim školama.

Nisu usvojene nikakve sigurnosne politike niti politike ravnopravnosti ili akcijski planovi koji bi se ticali sprečavanja LGBT vezanog *bullying* u školama. Nacionalne politike koje se tiču ljudskih prava i rodne ravnopravnosti ne bave se LGBT učenicima i učenicama niti sprečavanjem *bullyinga* u školama. Općenito se provodi negativna kampanja protiv bilo kakvog spominjanja LGBTIQ tema u školama. Tu je kampanju 2005. godine pokrenula Katolička crkva, a posebno je ojačala od 2012. godine. LGBTIQ udruge Zagreb Pride i LORI su 2016. godine provele mali pilot projekt, kojeg je sufinanciralo Ministarstvo socijalne politike i mladih, o promicanju prihvaćanja među učenicima i učenicama s ciljem smanjivanja anti LGBTIQ *bullyinga* u školama. Program se sastoji od jednog školskog sata (45 minuta) i namijenjen je učenicama i

¹¹⁴ Zakon o znanosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, br. 123/2003, 198/2003, 105/2004, 174/2004, 02/2007, 46/2007, 45/2009, 63/2011, 94/2013, 139/2013, 101/2014, 60/2015 i 131/2017)

¹¹⁵ Pravilnik o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama (Narodne novine, br. 42/2017)

učenicima srednjih škola (2. ili 3. razred) s ciljem informiranja o temeljnim pravima LGBTIQ osoba radi suzbijanja homofobnog i transfobnog međuvršnjačkog nasilja. Program predavanja komplementaran je nastavnom planu zdravstvenog odgoja i to u modulima „Prevencija nasilničkog ponašanja“ i „Spolna/rodna ravnopravnost“. (za više vidjeti **Poglavlje 2.6.2.2. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – zdravstveni odgoj**). Od 2013. do kraja 2017., udruge Zagreb Pride i Lezbijska organizacija Rijeka Lori održale su sveukupno 49 predavanja u srednjim školama na području Zagreba, Rijeke i Opatije u kojima je sudjelovalo sveukupno 1092 učenika i učenica: 255 u Zagrebu te sveukupno 837 u Rijeci i Opatiji. Osim toga, od 2012. do 2016. godine, Lezbijska organizacija Rijeka Lori je održala i 3 posebne edukacije u kojima je sudjelovalo 63 nastavnika i nastavnica.

2.6.1. Položaj LGBTIQ osoba u području obrazovanja

Mjere koje se odnose na edukaciju nastavnika i nastavnica te stručnih suradnika i suradnica o suzbijanju diskriminacije provodile su se u ograničenom opsegu. Agencija za odgoj i obrazovanje sudjelovanje na ovoj edukaciji nije propisala obaveznim već je lezbijska organizacija Lori iz Rijeke, koja je edukaciju organizirala kao dio projektnih aktivnosti, nastavnike i nastavnice te njihove mentore i mentorice na sudjelovanje pozivala direktno. 2012. godine Lori je održala prvi seminar za 14 nastavnika i nastavnica/mentora i mentorica iz Rijeke i Opatije. U 2015. godini ukupno 23 nastavnika i nastavnica/mentora i mentorica iz 18 srednjih škola Primorsko-goranske i Istarske županije sudjelovalo je u sličnoj edukaciji dok je u 2016. sudjelovalo ukupno 26 nastavnika i nastavnica/mentora i mentorica iz kontinentalnih hrvatskih gradova. Dakle, edukaciju je prošlo ukupno 63 nastavnika i nastavnica od oko 27 000 srednjoškolskih nastavnika i nastavnica u Hrvatskoj. Ovo općenito znači da škole u Hrvatskoj nemaju educirano osoblje koje bi informiralo, štitilo i podržavalo LGBTIQ učenike i učenice koji_e se, u praksi, za informacije i podršku obraćaju LGBTIQ organizacijama.

Istraživanja koja su provedena u RH, kao i pritužbe koje smo dobivale u izvještajnom razdoblju pokazuju da su u školama prisutni različiti oblici zlostavljanja i nasilja protiv LGBTIQ osoba, kao i da su škole općenito nesigurne za sve osobe koje otvoreno izražavaju svoj rodni identitet i/ili spolnu orientaciju.

Prema istraživanju iz 2012. o mišljenjima i stavovima prema homoseksualnosti u srednjim školama u Zagrebu¹¹⁶, na uzorku od 322 učenika i učenica gotovo trećina srednjoškolaca i srednjoškolki počinila je verbalno i/ili fizičko nasilje prema osobi zbog njene navodne homoseksualne orijentacije. Prema istraživanju Zagreb Pridea objavljenog godinu dana kasnije¹¹⁷, čak je 22% od 690 ispitanih osoba doživjelo nasilje u školi i/ili na fakultetu, dok je diskriminaciju na istom mjestu doživjelo 31% sudionica i sudionika ovog istraživanja.

Prema istraživanju GOOD inicijative i Instituta za društvena istraživanja¹¹⁸ provedenog 2015. godine na učenicima i učenicama završnih razreda srednjih trogodišnjih i četverogodišnjih škola na nacionalnom reprezentativnom uzorku od 1146 sudionika i sudionica, većina maturanata i maturantica smatra da homoseksualne osobe ne bi u javnosti trebale isticati svoju spolnu orijentaciju. Više od polovine njih smatra da homoseksualnim osobama treba zabraniti javno

¹¹⁶ A. Hodžić i N. Bijelić, Izvještaj istraživanja o mišljenjima i stavovima prema homoseksualnosti u srednjim školama u Zagrebu 2012., Domino, Zagreb.

¹¹⁷ Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj: <http://www.zagreb-pride.net/hr/brutalna-stvarnost-istrazivanje-o-nasilju-diskriminaciji-i-zlocinu-iz-mrznje-protiv-lgbtiq-osoba-u-republici-hrvatskoj/>.

¹¹⁸ „Od podanika do građanina: razvoj građanske kompetencije mladih“, GOOD Inicijativa, IDI, 2016.: <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/507/1/Od%20podanika%20do%20građana.pdf>.

nastupanje. Tek nešto manje od polovine smatra da bi osobama homoseksualne orientacije trebalo zabraniti rad s djecom. Nadalje, polovina ih smatra kako je homoseksualnost neka vrsta poremećaja ili bolesti. Zanimljivo, 56% hrvatskih maturanata i maturalica ne bi dozvolilo homoseksualnim osobama pravo na posvajanje djece, što je ipak manji postotak od opće populacije prema podacima agencije Ipsos za Zagreb Pride i CESI iz 2014¹¹⁹ godine. Postotci o zabrani javnog nastupanja su za 11% manji u odnosu na identično pitanje postavljeno maturalima i maturalicama u istraživanju GONG-a i Fakulteta političkih znanosti iz 2009. godine, dok gotovo isti broj ispitanih maturanata iz 2009. (46%) i 2015. godine (48%) smatra da je homoseksualnost neka vrsta bolesti.

Zagreb Pride je sudjelovao u praćenju slučaja vršnjačkog nasilja protiv LGBTIQ učenika jedne zagrebačke srednje škole. Nasilje se događalo kontinuirano i trajalo duži period, a posebno je bilo pojačano nakon što se učenik *outao*. Kod ranijih pritužbi LGBTIQ učenika i učenica na *bullying*, osobu smo samo mogli uputiti na psihosocijalnu pomoć, no u ovom slučaju roditelj zlostavljanog LGBTIQ učenika je znao za njihovu spolnu orientaciju i imao je namjeru poduzeti sve zakonske mjere i pravne radnje da se nasilje sprječi. Prateći ovaj slučaj, svjedočile smo da je ključni problem sama zaštita LGBTIQ učenika od direktnog nasilja koje je doživljavao od strane svojih vršnjaka i vršnjakinja u svim prilikama, za vrijeme trajanje nastave i nakon nastave. Posebno je alarmantno i iznenadujuće bilo potpuno nerazumijevanje i neadekvatno postupanje stručne djelatnice škole, koja je žrtvi vršnjačkog nasilja, staroj 17 godina, govorila da je „*prerano da bude homoseksualac*“, čime je žrtvu dodatno ponizila i viktimirala. Ravnatelj škole je pak nastojao čitav problem zataškati, kako bi se „zaštitio ugled škole“. Zagreb Pride je uputio roditelja LGBTIQ učenika na pokretanje postupaka kako bi se donijelo upozorenje i preporuka Pravobraniteljice za djecu i Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova zbog diskriminacije i uznemiravanja učenika. Postupci pred pravobraniteljicama su okončani provođenjem inspekcijskog nadzora, utvrđenjem uznemiravanja i diskriminacije te donošenjem upozorenja i preporuka za postupanje s rokovima izvršenja. Upozorenja i preporuke odnose se pretežno na način postupanja školske ustanove u slučaju uznemiravanja i diskriminacije, edukaciju djelatnika, nadzor nastave i učenika i učenica.

Naša iskustva govore da se učenici i učenice u pravilu ne obraćaju za pomoć nastavnicima i nastavnicama ili stručnim suradnicima i suradnicama u školi iz straha da će i tu naići na odbacivanje i osudu. S druge strane, **školski djelatnici i djelatnice nemaju dovoljno informacija, niti adekvatnog znanja po pitanju psihosocijalne podrške za LGBTIQ mlade.**

Nedostatak poštivanja prava i dostojarstva trans učenika i učenica te studenata i studentica općenito je prisutan u mnogim aspektima, počevši od poštivanja samoodređenog imena i roda u obrazovnim dokumentima, odnosno srednjoškolskim svjedodžbama i izvještajima, kao i sveučilišnim diplomama. Trans osobe su izložene svim oblicima diskriminacije i kršenju privatnosti jer ne postoji sveobuhvatno zakonodavstvo o priznanju roda koje bi se primjenjivalo na sva područja života, uključujući obrazovanje. Politike o rodno označenim sadržajima i razredima za trans učenike i učenice ne postoje tako da je u praksi na pojedinoj školi ili nastavniku

¹¹⁹ Podaci dostupni kod Zagreb Pridea i CESI: 81% ispitanih se protivi posvajanju djece od strane gej parova, dok 70% od strane lezbijskih.

ili nastavnici da odluči kakava je politika i kako se primjenjuje na trans učenike i učenice¹²⁰. Od 2013. Zagreb Pride je uputio dvije trans osobe na pokretanje postupka pred Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova jer su dvije obrazovne institucije – jedan fakultet Sveučilišta u Zagrebu i jedna srednja škola - odabile izdati novu diplomu koja odgovara osobnom imenu i rodu osoba. S obzirom da se ovo pravo trans osoba otežano provodi u praksi, bilo da se radi o neosviještenosti službenika i službenica ili o birokratskom otporu, smatramo da je potrebno, pomoći postojećim zakona o odgoju i obrazovanju te visokom obrazovanju i znanosti, obvezati nadležne institucije na poštivanje rodnog identiteta osobe i omogućiti promjenu dokumenata na način da budu rođno odgovarajući za osobe koje su napravile promjenu upisa spola i osobnog imena u državnim maticama.

2.6.2. Školski kurikulum

Mjere koje su u školski kurikulum uvedene radi pružanja objektivnih informacija o spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu obmanjujuće su i diskriminatore prema LGBTIQ osobama.

Od 2013. godine sve LGBTIQ teme su se pojavljivale samo u sklopu nastave vjeronauka i zdravstvenog odgoja. Analizirajući dostupna istraživanja, literaturu, priručnike za nastavnike i nastavnice i udžbenike došle smo do zaključka da ova predmeta na neprimjeren i ponižavajući način obrađuju LGBTIQ teme, potičući učenike i učenice na usvajanje rodnih stereotipa i predrasuda prema LGBTIQ osobama. Osim vjeronauka i zdravstvenog odgoja, od školske godine 2014./2015. trebalo je započeti s provođenjem građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u sklopu kojeg također očekujemo da se pažnja posveti LGBTIQ temama. Do završetka izrade ovog izvještaja, provođenje ovog programa je i dalje u eksperimentalnoj fazi i nepotpuno.

2.6.2.1. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – vjeronauk

Nastava vjeronauka je izborni predmet koji se u javnim školama provodi temeljem ugovora RH s vjerskim zajednicama¹²¹. Dok u srednjim školama postoji izbor između pohađanja nastave vjeronauka ili etike¹²² u osnovnim školama takav izbor ne postoji, pa djeca koja ne pohađaju vjeronauk imaju tjedno jedan školski sat manje u odnosu na djecu koja vjeronauk pohađaju. Većina djece i mladih pohađa rimokatolički vjeronauk (RKT vjeronauk). Prema podacima Agencije za odgoj i obrazovanje Ministarstva znanosti i obrazovanja u školskoj godini 2015./2016. 86% posto učenika i učenica osnovnih i srednjih škola pohađalo je RKT vjeronauk, 0,67% pravoslavni, a 0,49% islamski vjeronauk, dok je 18% učenika i učenica srednjih škola izabralo etiku¹²³.

Postoje veliki društveni i institucionalni pritisci na pohađanje nastave RKT vjeronauka u osnovnim školama. Taj pritisak se očituje uvjetovanjem sudjelovanja u vjerskim obredima (sakramentima). Naime, kod katoličkih vjernika i vjernica najmanje tri¹²⁴ takva obreda događaju se (u pravilu) između 8. i 14. godine života, a sudjelovanje u tim obredima je ključno, između ostalog, i da bi

¹²⁰ Neke škole u Hrvatskoj mogu organizirati rođno podijeljene satove tjelesnog odgoja. Ova odluka prepuštena je profesorima ili profesoricama/ravnateljima ili ravnateljicama. Svlačionice su najčešće jedine rođno označene prostorije. Toaleti su rođno označeni u većini škola, ali neke srednje škole imaju rođno neutralne toalete.

¹²¹ Takvi ugovori sklopljeni su s tri vjerske zajednice: Katoličkom crkvom, Islamskom zajednicom i Srpskom pravoslavnom crkvom. U slučaju rimokatoličkog vjeronauka, nastava vjeronauka se provodi dva sata tjedno, temeljem međunarodnog Ugovora između Svetе Stolice i Republike Hrvatske na području odgoja i kulture (NN, Međunarodni ugovori, 2/1997).

¹²² Etiku često biraju učenice i učenici, pripadnici i pripadnice vjerskih zajednica, čija se nastava vjeronauka ne provodi u školi.

¹²³ "Katolički vjeronauk pohađa 86% đaka", Dijana Jurasić, Večernji list, lipanj 2016. :

<https://www.vecernji.hr/vijesti/katolicki-vjeronauk-pohada-86-daka-1130429>

¹²⁴ Sakrament isповijedi ("pomirenje", "pokora", "konfesija"), euharistije ("sveta pričest") i krizme ("sveta potvrda").

osoba u odrasloj dobi mogla dobiti suglasnost vjerskog autoriteta za sklapanje braka u vjerskom obliku¹²⁵. Nadalje, iako postoji preporuka Pravobraniteljice za djecu da se sat vjeronauka u osnovnim školama održava kao prvi ili posljednji sat u rasporedu ili u suprotnoj smjeni, u praksi se to uglavnom ne događa¹²⁶. Mnogi roditelji pristaju da im dijete pohađa nastavu vjeronauka zbog toga što mnoga djeca koja ne pohađaju vjeronauk nemaju zamjensku nastavu te to vrijeme provode bez primjerenog školskog ili nastavničkog nadzora.

Od svih predmeta koji se podučavaju u školama, učenici i učenice o homoseksualnosti najčešće uče na RKT vjeronauku. Prema istraživanju Kuliš-Petrović iz 2018. godine¹²⁷ u kojem je sudjelovalo 239 učenika i učenica tri gimnazije i tri strukovne škole u Zagrebu, više od 2/3 ispitanih ističe da o homoseksualnosti najčešće uče na satu vjeronauka (75%) i etike¹²⁸ (73%), a tek potom sociologije i psihologije (50%). Analiza sadržaja osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika iz RKT vjeronauka¹²⁹¹³⁰ pokazuje da kao glavne informacije o homoseksualnosti učenice i učenici dobivaju informaciju da je ona 'neistraženo ljudsko stanje', 'protivno naravnom zakonu' te da se 'homoseksualni čin ni u kom slučaju ne smiju odobriti'. Takvo učenje poklapa se s najčešćim stavom učenika i učenica završnih razreda srednjih škola o homoseksualnosti. Prema istraživanju GOOD Inicijative i Instituta za društvena istraživanja, gotovo polovica maturanata i maturantica (48%) smatra da je homoseksualnost neka vrsta bolesti¹³¹.

S obzirom na to da sadržaj školskog vjeronauka potiče na diskriminaciju po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta, kao i na stvaranje negativnih stavova o LGBTIQ osobama, te imajući u vidu i sekularni karakter RH koji je temeljen na ustavnom načelu odvojenosti državnih/javnih i vjerskih ustanova, Zagreb Pride zagovara da se nastava vjeronauka u svim javnim školama provodi isključivo u vjerskim ustanovama, a nikako u javnim školama.

2.6.2.2. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – zdravstveni odgoj

U osnovnim i srednjim školama propisani Kurikulum zdravstvenog odgoja podijeljen je u četiri modula: „Živjeti zdravo“, „Prevencija ovisnosti“, „Prevencija nasilničkog ponašanja“ i „Spolna/rodna ravnopravnost i spolno odgovorno ponašanje“. Zdravstveni odgoj je krenuo s provedbom u školskoj godini 2012./2013 godine, međutim, zbog odluke Ustavnog suda RH (NN

---

¹²⁵ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u 2013. od ukupno sklopljenih brakova u RH, 56,7% odnosilo na vjerski brak, a 43,3% na građanski. Više: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriages_and_births_in_Croatia/hr

¹²⁶ Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2010. godinu.: <http://dijete.hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu>

¹²⁷ "Istraživanje povezanosti nekih obrazovnih faktora i stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orientacije", Ivan Kuliš i Dora Petrović, „Psychē“ - časopis Kluba studenata psihologije „STUP“, 2018: https://www.crol.hr/images/kulis_petrovic_1.pdf

¹²⁸ Program nastavnog predmeta etike kao i udžbenici koji se koriste ne daju posebne smjernice i ne obrađuju izravno teme koje se odnose isključivo na LGBTIQ osobe na način kako je to predviđeno kroz zdravstveni odgoj (vidi poglavlje 4.2.), stoga način obrade predviđenih nastavnih cjelina iz etike, kao i to kako se govori o LGBTIQ osobama u praksi ovisi isključivo o nastavniku ili nastavnici. Međutim, za pretpostaviti je da se LGBTIQ osobe spominju kroz obradu nastavnih cjelina kao što su "identitet", "čovjek u odnosima", "društveni odnosi" i "bioetika." Više: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/pmg/etika.pdf

Slične nastavne cjeline predviđene su i kroz prijedlog novog kurikuluma koji je izrađen u sklopu tzv. "kurikularne reforme": <https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/OBRAZOVANJE/NACION-KURIK/PREDMETNI-KURIK/etika.pdf>

¹²⁹ S. Brumen (2012.) *LGBT tematika u udžbenicima za srednju i osnovnu školu*, Lezbijska grupa Kontra, str. 64.

¹³⁰ Istraživanje: rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2012.: <http://www.prs.hr/attachments/article/718/VJERONAUK%20istraživanje%20-%20Rodni%20aspekt%20u%20udžbenicima.pdf>

¹³¹ „Od podanika do građanina: razvoj građanske kompetencije mladih“, GOOD Inicijativa, IDI, 2016.: <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/507/1/Od%20podanika%20do%20građana.pdf>.

63/13) privremeno je povučen budući da Vlada RH nije provela odgovarajuću javnu raspravu o njegovom sadržaju. U revidiranom kurikulumu iz rujna 2013., uklonjena je edukacija o spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu u osnovnim školama. U srednjim školama o LGBTIQ osobama se raspravlja u sklopu sata na temu braka i obitelji te u sklopu jednog do dva školska sata pod nazivom „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“. Na njima se usvajaju pojmovi: „seksualne i rodne manjine“, „LGBT“, „gej“, „spolna orijentacija“, „homoseksualnost“, „biseksualnost“ i „transseksualnost“.

U Priručniku za nastavnike i stručne suradnike u osnovnoj školi¹³², nastavnicima i nastavnicama daje se uputa da u sklopu obrade teme „Komunikacija o spolnosti“ u sedmom razredu ponude kratko objašnjenje pojma *homoseksualnost* samo ukoliko postoji interes učenika i učenica. Nadalje, Priručnik pojma *homoseksualnost* obrađuje u kontekstu pojmoveva kao što su pedofilija i incest. Dok uz definiciju incesta i pedofilije stoji obavezna uputa da nastavnik ili nastavnica treba naglasiti kako se radi o „*poremećajima i kaznenim djelima*“, uz definiciju homoseksualnosti navodi se pojašnjenje da se homoseksualnost „*danas više ne smatra bolešću, već naprosto seksualnom orijentacijom ili sklonošću koja se razlikuje od heteroseksualnosti*“. Posljedično, djeca osnovnoškolske dobi ne dobivaju niti osnovne činjenice o spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu, već se homoseksualnost spominje isključivo u izrazito negativnom kontekstu, uz „pedofiliju, incest i sl“ (Priručnik¹⁵, str. 200).

U Priručniku za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi¹³³ u sklopu teme "Brak" za treći razred, pojma istospolnih brakova i obitelji naziva se „*kontroverznim pitanjem*“ (str. 227.) dok je tema istospolnih parova s djecom nazvana „*iznimno kontroverznom temom*“ (str. 229). Zatim se navodi teza da „*u nekim zemljama postoje i obitelji u kojima su roditelji istog spola*“ (str. 228.) što navodi na krivi zaključak da u RH takvih obitelji nema. Time se učenicima i učenicama u srednjim školama daje netočna i nepotpuna informacija, potiču predrasude o nepostojanju *dugih obitelji*¹³⁴ te se stigmatizira istospolne obitelji s djecom. Također, u priručniku stoji netočna tvrdnja „*u Hrvatskoj je 2003. godine Hrvatski sabor prihvatio Zakon o istospolnom partnerstvu*“ (str. 227.). Takav zakon nikada u RH nije donesen, već je 2003. godine Hrvatski sabor usvojio Zakon o istospolnim zajednicama, koji prestaje važiti 2014. godine donošenjem Zakona o životnom partnerstvu. Zakon o životnom partnerstvu se u priručniku uopće ne spominje, niti se objašnjava pojma životnog partnerstva.

Samo poglavje „Stigmatizacija i diskriminacija seksualnih manjina“, koja je namijenjena trećim razredima, (str. 237. do 247.), obrađeno je isključivo kroz literaturu iz područja psihologije koja koristi neprimjerenu definiciju transpolnosti¹³⁵ („transseksualnosti“), kao i zastarjelu terminologiju koja se odnosi na transpolne osobe („transseksualne osobe“) i LGBTIQ osobe („seksualne i rodne manjine“). Transrodnost i rojni identitet uopće se ne definiraju, nego samo usputno navode. Kad obrađuju temu „seksualne i rodne manjine“, učenike i učenice se potiče da se podjele u četiri različite grupe i tako sučeles stavove nakon što ih se uputi na „stav“ o „homoseksualnosti“, „Katoličke crkve“, „zakona“, „znanosti“ i „javnosti/društva“. Na taj način se dovodi u istu ravan svjetonazorske poglede na LGBTIQ identitete sa zakonskim propisima i znanstvenim spoznajama, čime se relativizira cjelokupan zakonodavni okvir RH, međunarodno-pravne

¹³² Priručnik za nastavnike i stručne suradnike u osnovnoj školi, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje: http://www.azoo.hr/images/zdravstveni/Zdravstveni_odgoj_-Prirucnik_OS_predmetna.pdf.

¹³³ Priručnik za nastavnike i stručne suradnike u srednjoj školi, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje: <http://www.azoo.hr/images/razno/Kurikulum-1-4-razred-SS-FINAL-s-ispravkom.pdf>.

¹³⁴ **Dugine obitelji** – obitelji u kojoj je najmanje jedan roditelj ili roditeljica LGBTIQ osoba.

¹³⁵ Neprimjerena definicija glasi „Transseksualnost je trajni osjećaj nelagode i nepripadanja spolu u kojem je osoba rođena uz težnju da se živi i bude prihvaćen kao osoba suprotnog spola“.

instrumente zaštite i znanstvena dostignuća. Povorka ponosa koja se redovito održava u Zagrebu i Splitu pogrešno se naziva "Parada ponosa", čime se učenicima i učenicama ponovno daje netočna informacija i navodi ih se na krivi zaključak o prirodi i smislu ovog događaja, a to je prosvjed i javno okupljanje zagarantirano Ustavom RH. I konačno, ni na jednom mjestu unutar Kurikuluma i Priručnika se ne prepostavlja da su neki učenici i učenice takoder LGBTIQ osobe ili djeca koja dolaze iz duginih obitelji. U praksi, nastava zdravstvenog odgoja odvija se međupredmetno, a teme koje se obrađuju kroz modul „Spolna/rodna ravnopravnost i spolno odgovorno ponašanje“ obrađuju se na satu razredne zajednice.

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja izradio je izvještaj o provedbi zdravstvenog odgoja za školske godine 2012./2013. i 2013./2014¹³⁶. Nastavnici i nastavnice su kao najveći problem u provedbi zdravstvenog odgoja istaknuli_e da zapravo nije provedena sveobuhvatna izobrazba za njegovo provođenje, dok najmanjim problemom smatraju to da program vrijeđa njihove vjerske osjećaje. Mnogi_e od njih se ne osjećaju dovoljno kompetentnima za provedbu svih sadržaja zdravstvenog odgoja, te se za pomoć obraćaju kolegama i kolegicama ili vanjskim suradnicima i suradnicama. Zato su udruge Zagreb Pride i Lezbijska Organizacija Rijeka Lori kreirale program za predavanje u školama koji se odnosi na spolnu orientaciju, rodni identitet i rodno izražavanje. Program je prihvatilo samo nekoliko škola. Sastoji se od jednog školskog sata (45 minuta) i namijenjen je učenicama i učenicima srednjih škola (2. ili 3. razred) s ciljem informiranja o temeljnim pravima LGBTIQ osoba radi suzbijanja homofobnog i transfobnog međuvršnjačkog nasilja. Program predavanja komplementaran je nastavnom planu zdravstvenog odgoja i to u modulima „Prevencija nasilničkog ponašanja“ i „Spolno/rodna ravnopravnost“. Od 2013. do kraja 2017., udruge Zagreb Pride i Lori održale su sveukupno 49 predavanja u srednjim školama na području Zagreba, Rijeke i Opatije u kojima je sudjelovalo sveukupno 1092 učenika i učenica - 255 u Zagrebu te sveukupno 837 u Rijeci i Opatiji. Osim toga, Lezbijska Organizacija Rijeka Lori je održala i 3 posebne edukacije za školsko osoblje u kojima je sudjelovalo 63 nastavnika i nastavnica.

2.6.2.3. Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – građanski odgoj i obrazovanje

Ministarstvo znanosti i obrazovanja trebalo je u obrazovni sustav za školsku godinu 2014./2015. uvesti predmet Građanski odgoj i obrazovanje. Međutim, osim eksperimentalnog izvođenja u nekoliko škola, cijelovito provođenje programa ovog predmeta još nije započelo. Razlog njegovom neprovodjenju je političke prirode. Naime, reforma obrazovanja, tj. Kurikularna reforma koja je započela još 2012. godine u sklopu programa Vlade Zorana Milanovića, zastala je s provođenjem 2016. godine. Međutim, otvaranjem stručne javne rasprave i odlukom Hrvatskog sabora, tzv. Kurikularna reforma u obrazovanju postala je sastavni dio nacionalne politike pod imenom Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (Narodne novine, br. 124/2014).

Prema planovima Ministarstva znanosti i obrazovanja, učenici i učenice bi u sklopu Građanskog odgoja i obrazovanja trebali_e učiti o poštivanju ljudskih prava, uvažavanju različitosti, demokratičnosti, aktivnom građanstvu, poduzetništvu i održivom razvoju. Za razliku od programa zdravstvenog odgoja, unutar programa građanskog odgoja i obrazovanja nije predviđeno obrađivanje tema koje stavljuju naglasak na prava LGBTIQ osoba, no postoji veliki prostor da se one integrativno obrađuju kroz dijelove programa koji se tiču rodne ravnopravnosti i ljudskih prava.

¹³⁶ "Što kaže evaluacija Zdravstvenog odgoja?", Izvještaj, SeZaM, 3. travanj 2015.: <http://www.sezamweb.net/hr/vijesti/943-sto-kaze-evaluacija-zdravstvenog-odgoja>

U cijeloj RH jedino je Grad Rijeka za školsku godinu 2016./2017. učenicima i učenicama viših razreda u 6 osnovnih škola omogućio izvannastavno pohađanje predmeta Građanski odgoj u trajanju od 35 sati godišnje. Za provođenje ovog programa je izrađen i poseban priručnik¹³⁷. The Ministry of Science and Education was supposed to introduce the subject of Civic Education in the education system for the school year 2014/2015. However, apart from the experimental implementation in several schools in the Republic of Croatia, the comprehensive implementation of the program of this subject has not yet begun.

---

¹³⁷ "Učenik građanin - priručnik za građanski odgoj i obrazovanje", Grad Rijeka, 2017.: <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2016/05/Učenik-građanin-Priručnik-za-Građanski-odgoj-i-obrazovanje.pdf>

2.7. Zdravlje

Sukladno članku 8. Zakona o suzbijanju diskriminacije **zabranjena je diskriminacija po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta u području zdravstvenog osiguranja** (stavak 1. točka 3) i **zdravstvene skrbi** (stavak 1. točka 4). **Spolne karakteristike ne spominju se niti u jednoj politici ili zakonodavstvu koje se odnosi na zdravlje. Ne postoje druge mjere vezane uz zdravlje koje bi osiguravale pristup zdravstvenim uslugama ili se bavile specifičnim potrebama LGBTIQ osoba.**

U Nacionalnoj strategiji razvoja zdravstva za razdoblje 2012. – 2020.¹³⁸, nigdje se ne spominje niti su predviđene ikakve mjere ili posebni plan zdravstvene skrbi koji bi se odnosio specifično na LGBTIQ osobe. **Niti jedan od posebnih preventivnih zdravstvenih programa ne sadrži mjere koje bi se posebno odnosile na LGBTIQ osobe ili njihove potrebe, osim Nacionalnog plana za prevenciju HIV/AIDS-a.** Primjerice, Program prevencije samoubojstava kod djece i mladih za razdoblje 2011. – 2013.¹³⁹ nije uključivao mjere prevencije samoubojstava LGBTIQ mladih, a novi program nije izrađen ili usvojen.

Medicinski i srodnici fakulteti te visoke škole koji obrazuju buduće stručnjake i stručnjakinje koji_e će se baviti zaštitom zdravlja LGBTIQ osoba pokazuju malo interesa prema znanju i iskustvima rada s LGBTIQ osobama i dosadašnjeg rada LGBTIQ udrugama. Za razliku od studijskih programa psihologije na većini sveučilišta i fakulteta, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu do sada nijednom nije pokazao interes za iskustvima i potrebama LGBTIQ osoba u zaštiti njihovog zdravlja. Nije nam poznato je li na tom fakultetu, ili nekoj drugoj medicinskoj školi, održano predavanje vezano za zdravlje LGBTIQ osoba s aspekta njihovih potreba. Radi se o prilično obeshrabrujućem pristupu očuvanju zdravlja i temeljnih prava LGBTIQ osoba, a očituje se i u manjku znanstvenih istraživanja o potrebama LGBTIQ osoba u području zdravlja, a koje se ne odnosi isključivo na spolno prenosive bolesti.

Ne postoje, a niti se planiraju, istraživanja zdravlja, medicinski nastavni planovi ili edukacijski programi koji bi osigurali da se specifične potrebe LGBTIQ osoba uzmu u obzir prilikom razvoja nacionalnih planova. Budući da ne postoje mjere zdravstvene skrbi za LGBTIQ osobe **nemamo uvid provodi li se ikakvo praćenje i/ili procjena kvalitete zdravstvenih usluga** za programe i usluge koje se pružaju LGBTIQ osobama. Međutim, Zagreb Pride je prikupio podatke iz nekoliko istraživanja koja se odnose na područje zdravstvene skrbi, a provedena su posljednjih godina. Jedno od istraživanja pokazalo je da većina LGB osoba nije *out*, odnosno otvorena o svojoj spolnoj orientaciji liječniku ili liječnici opće medicine¹⁴⁰. Također, isto istraživanje je pokazalo kako trećina LGBTIQ osoba često doživljava negativna iskustva od djelatnika i djelatnica zdravstvene zaštite¹⁴¹.

Kroz direktnu komunikaciju s članicama i članovima te korisnicama i korisnicima Zagreb Pridea i partnerskih organizacija, zaključile smo da se LGBTIQ osobe često rasipuju za preporuke o

---

¹³⁸ Nacionalna strategija razvoja zdravstva 2012. - 2020.: <https://zdravlje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Programi,%20projekti%20i%20strategije/Nacionalna%20strategija%20zdravstva%20-%20za%20web.pdf>

¹³⁹ Program prevencije samoubojstava kod djece i mladih za razdoblje 2011 – 2013: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//104-04.pdf>

¹⁴⁰ Prema istraživanju Igora Grabovca i sur. iz 2012. godine na uzorku od 330 LGB osoba, čak 83% ispitanih reklo je da liječnik/ica primarne medicine nije upoznat/a s njihovom spolnom orientacijom.

¹⁴¹ Prema istraživanju Igor Grabovca i sur. iz 2012. godine na uzorku od 330 LGB osobe, 30% ih je doživjelo negativno iskustvo od liječnika/ica. Prema istraživanju Zagreb Pridea iz 2013 godine na uzorku od 690 LGBTIQ osoba, diskriminaciju u zdravstvenom sustavu više puta doživjelo je 39 osoba (5,7%) a jednom, 23 osobe (3,3%).

friendly lječnicima i lječnicama opće i obiteljske medicine, dentalne medicine te specijalistima ili specijalisticama ginekologije i psihijatrije. Česti su i upiti u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem. Trans osobe redovno traže preporuke za *friendly* i/ili stručne osobe iz svih područja zaštite zdravlja, a posebno iz onih područja koja se tiču dobivanja suglasnosti za promjenu upisa spola u osobnim dokumentima. Specifična je potreba LGBTIQ djece, adolescenata i mladih za zaštitu mentalnog zdravlja zbog nasilja i diskriminacije kojoj su te mlađe osobe izložene. One se često javljaju i za podršku u *coming outu* obiteljima ili prijateljicama i prijateljima.

Pacijenti i pacijentice, prema Zakonu o zaštiti prava pacijenata¹⁴² i Pravilniku o obrascu suglasnosti te obrascu izjave o odbijanju pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka¹⁴³, nisu dužni posebno navoditi "najbližu rodbinu". Umjesto toga u oba se propisa koristi pojam "zakonskog zastupnika" za pacijente ili pacijentice koji_e nisu pri svijesti ili ne mogu dati zakonski pristanak. U praksi, "zakonski zastupnik" u izvanrednim situacijama je supružnik ili supružnica ili bliski_a član ili članica obitelji. Kako bi se istospolni parovi zaštitili od bilo kojeg oblika diskriminacije u području hitnih medicinskih situacija, **od usvajanja Zakona o životnom partnerstvu 2014. godine, pravo navođenja istospolnog partnera ili partnerice (životnog partnera ili partnerice ili neformalnog životnog partnera ili partnerice) kao "najbliže rodbine" sadržano je u članku 67. navedenog Zakona**. Nismo primile nikakve pritužbe LGBTIQ osoba koje bi ukazivale na poteškoće u provedbi ovih odredbi.

Zakon o životnom partnerstvu (NN 92/2014)
Mogućnost zaštite zdravstvenih interesa životnog partnera

Članak 67.

(1) *Radi zaštite interesa i dobrobiti svog životnog partnera, koji nije sposoban dati pristanak na bilo koji oblik medicinske intervencije uređen posebnim zakonskim propisima, životni partneri imaju jednaka prava i obveze kao i bračni drugovi.*

(2) *Nepovoljno postupanje pri ostvarivanju prava i obveza iz stavka 1. ovoga članka u praksi koje je uvjetovano činjenicom da je životno partnerstvo zajednica osoba istog spola predstavlja diskriminaciju na temelju seksualne orientacije.*

2.7.1 Zdravstvena skrb za trans osobe

Trans osobe nemaju zadovoljavajući pristup cjelovitoj zdravstvenoj zaštiti. Trans osobama dostupna je psihološka, psihijatrijska i endokrinološka skrb. Od operacija prilagodbe spola dostupna je isključivo mastektomija, dok ostale operacije prilagodbe spola trans osobe moraju o vlastitom trošku izvesti u inozemstvu. U razdoblju od 2013. – 2016. godine, dokumentirale smo više slučajeva gdje su se troškovi za mastektomiju pokrivali preko sustava javnog zdravstvenog osiguranja, točnije, troškove operacije pokriva je Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO) temeljem ugovorenog dopunskog zdravstvenog osiguranja¹⁴⁴. Nakon 2017., i izborom novog ministra zdravlja u Vladi Andreja Plenkovića¹⁴⁵, trans osobama počeli su se izdavati računi za podmirivanje troškova mastektomije. Trans osobama dostupna je hormonalna terapija. Nakon

¹⁴² Zakon o zaštiti prava pacijenata (Narodne novine, br. 169/2004 i 37/2008)

¹⁴³ Pravilnik o obrascu suglasnosti te obrascu izjave o odbijanju pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka (Narodne novine, 10/2008)

¹⁴⁴ Dopunsko zdravstveno osiguranje može se ugovoriti najkasnije 30 dana prije operacije. Podaci prikupljeni iz intervjuja s osobama koje su medicinski prilagođavale spol (lipanj 2018).

¹⁴⁵ 14. Vladu Republike Hrvatske čini Vlada premijera Andreja Plenkovića u kojoj je Milan Kujundžić, 19. listopada 2016. godine, izabran za ministra zdravlja

pozitivne procjene psihologa ili psihologinje i psihijatra odnosno psihijatrice, osoba se može javiti na endokrinologiju kako bi započela s hormonalnom terapijom. Preglede i pretrage potrebne za hormonalnu terapiju za sada pokriva Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO), međutim, troškove samih hormona osoba plaća sama.

Sve ove usluge nisu dostupne trans osobama koji_e žive u manjim sredinama te stoga, da bi ih koristili_e, moraju putovati u Zagreb ili Rijeku. Sukladno Pravilniku o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu¹⁴⁶ **nijedna osoba ne smije biti prisiljena na podvrgavanje** medicinskim postupcima, uključujući operaciju genitalne promjene spola (u Pravilniku naznačeno kao „*kirurška prilagodba spola*“), sterilizaciju ili hormonsku terapiju, **kao uvjet za zakonsko priznanje roda**. Od stupanja na snagu Pravilnika (2014.) i njegove stvarne provedbe (2016.) nemamo saznanja ni o kakvim nerazumnim zahtjevima koje bi pružatelji i pružateljice zdravstvenih usluga ili medicinsko osoblje postavljali_e trans osobama. Najveću zabrinutost za trans osobe i dalje izaziva nedostatak sveobuhvatnih propisa o zakonskom priznanju roda koje bi se primjenjivalo u svim područjima života, uključujući zdravlje, s ciljem pružanja i osiguranja slobodnog pristupa svim zdravstvenim uslugama potrebnim trans osobama. Za više vidjeti poglavlje **2.4.1. Zakonsko priznanje roda**.

Pravilnik sadrži listu stručnjaka i stručnjakinja koji odobravaju “promjenu (zakonskog) spola” i “život u drugom rodnom identitetu” **i ne uređuje ili jamči pristup zdravstvenim uslugama sukladnim potrebama trans osoba niti uređuje pitanje njihovih troškova**. Praksa pokrivanja troškova medicinskih postupaka prilagodbe spola od strane javnog zdravstvenog osiguranja je nedosljedna i neujednačena te se **trans ljudi suočavaju s velikim teškoćama budući da ponekad troškove operacija prilagodbe spola ne pokriva javno zdravstveno osiguranje**, n.p.r. mastektomiju. Uz to, troškove endokrinoloških pregleda i pretraga pokriva javno zdravstveno osiguranje dok troškovi samih hormona za trans muškarce nisu pokriveni javnim zdravstvenim osiguranjem, a informacije o dostupnosti hormona za trans žene također su nedosljedne i neujednačene. **Ova nedosljednost posljedica je nepostojanja obvezujućeg zakonodavstva koje bi se odnosilo na javne zdravstvene usluge za trans osobe**. Privatna zdravstvena osiguranja ne objavljaju zdravstvene planove za trans osobe te nismo pronašle dokaze da trans osobe koriste privatna zdravstvena osiguranja.

Ne postoje zakonodavne ili druge mjere koje bi osigurale da nijedna osoba ne bude podvrgnuta neželjenim postupcima prilagodbe spola i tzv. „konverzijskim terapijama“. Postojanje tzv. "konverzijskih terapija," kao takvih se javno ne spominje niti je potvrđeno. Međutim, redovito primamo pritužbe da psihijatri i psihijatrice "obeshrabruju" LGBT osobe, osobito LGBT mlade, u prihvaćanju svoje spolne orientacije i rodnog identiteta, predlažući im da se „prilagode heteroseksualnosti“ ili, kada se radi o trans osobama, da nauče prihvatiti spol koji im je pripisan pri rođenju. „Konverzijske terapije“ postoje izvan sustava javnog zdravstva i različite organizacije ih oglašavaju kao „grupe podrške za obitelji“, od kojih neke čak za sebe ili svoje programe koriste naziv identičan javnoj instituciji, kao što je naziv „Obiteljski centar“¹⁴⁷. Takve

¹⁴⁶ Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (Narodne novine, 132/2014)

¹⁴⁷ Obiteljski centri su jedinice Centara socijalne službe na gradskoj razini koji nude usluge društvene podrške obiteljima, poput obiteljske medijacije, individualnog i grupnog savjetovanja te programskih vježbi za obitelji, uključujući roditelje posvojitelje te profesionalne obiteljske skrbnike. Takve su usluge, za razliku od mock "Socijalnog centra", osigurane od strane državno priznatih javnih službenika_ica i stručnjaka_kinja, poput psihologa_inja, socijalnih radnika_ica, sociologa_inja i odvjetnika_ica.

„grupe podrške“ su službene i neslužbene organizacije povezane s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj.

Ne postoji posebne mjere koje bi osigurale da se niti jednom djetetu, osim ako je to nužno iz zdravstvenih razloga, nepovratno ne mijenja tijelo kao dio operacija normalizacije spola. Nismo pronašli nikakve politike ili propise koji bi se odnosili na interspolne osobe ili/i djecu, a praksa zdravstvenih i medicinskih stručnjaka i stručnjakinja nam je nepoznata.

Zaključno, većina LGBT osoba traži od organizacija civilnog društva preporuke o "LGBT friendly" liječnicima i liječnicama, pružateljima i pružateljicama zdravstvenih usluga, uključujući stručnjake i stručnjakinje za mentalno zdravlje i drugo medicinsko osoblje, i/ili zdravstvenim uslugama. Nadalje, ne postoji jasna politika zdravstvene zaštite koja se odnosi na medicinsku i/ili operativnu prilagodbu spola kao i općenito zdravstvena politika koja se odnosi na zdravstvenu zaštitu transpolnih i transrodnih osoba. Potrebno je stoga hitno i u najkraćem roku kroz dopunu Nacionalne strategije za zdravstvo osigurati razinu zdravstvene zaštite i skrbi ne samo za LGBTIQ osobe već posebno za trans i interspolne osobe kakvu preporučuje Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba temeljem dokumenta Standardi skrbi za zdravlje transpolnih, transrodnih i rodno nenormativnih osoba¹⁴⁸.

---

¹⁴⁸ 'Standardi skrbi za zdravlje transpolnih,transrodnih i rodno nenormativnih osoba', Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba (WPATH), prijevod i izdanje Ženska soba, Zagreb, 2012.: http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2014/12/Standardi_skrbi_za_zdravlje%20transpolnih_transrodnih_i_rodno_nenormativnih_osoba.pdf

2.8. Stanovanje

Zakon o suzbijanju diskriminacije zabranjuje diskriminaciju po osnovi spolne orientacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u području stanovanja. Zakon se primjenjuje na postupanje svih državnih i javnih tijela, pravne osobe s javnim ovlastima i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba. U članku 8. Zakona izričito se navodi deset područja u kojima je diskriminacija posebno zabranjena, uključujući stanovanje (članak 6). Međutim, temeljem nekoliko prijava diskriminacije i/ili uznemiravanja Zagreb Prideu, diskriminacija LGBT osoba, a posebno istospolnih parova, što se tiče stanovanja postoji. U LGBT zajednici postoji svijest da bi otvoreno izražavanje LGBT identiteta moglo dovesti do toga da stanodavci i stanodavke ne žele iznajmiti stan. Od 4 prijave diskriminacije Općinskom sudu u Zagrebu podnijeta je samo jedna građanska tužba zbog diskriminacije po osnovi spolne orientacije u području stanovanja¹⁴⁹.

Tužiteljica, u de facto istospolnom odnosu, odlučila je iznjamiti stan koji je prethodno razgledala sa svojom istospolnom partnericom. Stanodavka je postavljala pitanja u vezi spolne orientacije tužiteljice i, kada je homoseksualnost potvrđena, odbila je iznajmiti stan. Tužiteljica je tvrdila da je bila izravno diskriminirana zbog spolne orientacije. 2014. godine Općinski sud u Zagrebu je presudio da je tužiteljica bila diskriminirana i naložio tuženici isplatu naknade štete u iznosu 5000 kn. 2016. godine Županijski sud u Zagrebu, kao drugostupanjski sud, poništio je prvostupanjsku presudu i naložio ponavljanje postupka.

Osim toga, **niti jedno javno tijelo nije poduzelo nikakve mjere radi podizanja svijesti stanodavaca i stanodavki ili osoba koje traže stanove o postojećem zakonodavstvu koje zabranjuje diskriminaciju u području stanovanja.**

Javno stambeno zbrinjavanje u Hrvatskoj je u nadležnosti lokalne vlasti i općenito je nedostupno. LGBTQ osobe ili neka posebno ranjiva skupina LGBTQ osoba ne predstavlja prioritetu demografsku skupinu za javno stambeno zbrinjavanje u Zagrebu i drugim većim gradovima. Područje stanovanja je općenito neregulirano, postojeće zakonodavstvo se i dalje ne primjenjuje, a mnogi ljudi, posebno studenti i studentice i mlade obitelji, žive u iznajmljenim stanovima bez ugovora. Točan broj takvih slučajeva je nepoznat i nismo pronašle nikakvih istraživanja ili izvještaja na tu temu.

Zaključno, pravni propisi koji se odnose na područje stanovanja i najma stambenog prostora slabo su razvijeni, nedovoljno uređeni, a postojeće zakonodavstvo se ne provodi. Bit će potrebno puno vremena da bi pravo na stanovanje bez diskriminacije postalo realnost za LGBTQ osobe.

---

¹⁴⁹ Općinski građanski sud u Zagrebu, T. v. B., no. Pn-4727/2012

2.9. Sport

Ne postoje posebne mjere ili kampanje za podizanje svijesti o diskriminaciji po osnovi spolne orijentacije i rodnog izražavanja u području sporta ili u vezi sa sportskim događajima. S obzirom na nedostatak istaživanja na temu LGBT osoba i sporta teško je s preciznošću procijeniti koliko je nepovoljan položaj LGBT osoba u području sprotu u Hrvatskoj. Ne postoji niti jedna strategija, mjera niti politika koja bi za cilj imala osigurati veću vidljivost i uključenost LGBT osoba u sportu ili smanjiti diskriminaciju i homofobni ili transfobni govor mržnje na sportskim događajima, posebno na nogometnim utakmicama. Od 2016. godine pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja postoji i Državni ured za sport koji za cilj ima osigurati dugoročni razvoj sporta i poticanje bavljenjem sportom za potrebe zdravlja i rekreacije, naročito kod djece i mladih. Na upit Zagreb Pridea o postojanju ili planiranju mjera za smanjenje predrasuda i diskriminacije LGBTIQ osoba u pristupu sportu, a naročito kada je u pitanju govor mržnje protiv LGBTIQ osoba u okviru sportskih događanja, od Državnog ureda za sport nismo dobile odgovor¹⁵⁰.

Sport u RH mora biti dostupan svima, bez obzira na spol i spolnu orijentaciju. Tako je određeno prvim člankom Zakona o sportu¹⁵¹, dok Zakon o suzbijanju diskriminacije zabranjuje svaku diskriminaciju na temelju spola, spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja u području sporta (članak 8.). Zakon o suzbijanju diskriminacije također navodi da sport može biti ograničen u dostupnosti isključivo ili primarno jednom spolu ili osobama s invaliditetom, te se to smatra izuzećem od diskriminacije (članak 9. stavak 7.). Unatoč antidiskriminacijskim propisima, LGBT osobe u profesionalnom sportu su nevidljive, dok je jedino u području amaterskog i poluamaterskog sporta primjetna veća uključenost i vidljivost LGBTIQ osoba. Nadalje, sportska natjecanja su popraćena govorom mržnje i homofobnim navijanjem, dok su najviši dužnosnici otvoreno slali diskriminatorne poruke o LGBT osobama u sportu.

Sportsko okruženje za LGBT osobe je općenito homofobno i transfobno. Do sada se niti jedan profesionalni sportaš ili profesionalna sportašica nije javno izjasnio ili izjasnila kao LGBT osoba. Posebno zabrinjava sveprisutni homofobni govor mržnje u sklopu sportskih događanja, a napose nogometnog navijanja, o čemu je izvještavala i međunarodna organizacija Football Against Racism in Europe (FARE)¹⁵². Unatoč svemu navedenom u području amaterskog i poluamaterskog sporta primjetna je sve veća uključenost i vidljivost LGBT osoba. U RH djeluju dvije sportske udruge LGBT amatera i amaterkinja – Queer Sport Split i qSPORT iz Zagreba. Nogometni klub Zagreb 041 i navijačka skupina White Angels u svojem javnom djelovanju i aktivnostima u kojima sudjeluju dosljedno uključuju i borbu protiv homofobije¹⁵³. Diskriminacija LGBT osoba u pristupu sportu, točnije nogometu, najbolje se očituje kroz dvije

¹⁵⁰ Upit je poslan elektroničkom poštom 27. travnja 2018., podsjetnik 1. lipnja 2018.

¹⁵¹ Zakon o sportu (Narodne novine, br. 71/2006, 150/2008, 124/2010, 124/2011, 86/2012, 94/2013, 85/2015, 19/2016)

¹⁵² 17. svibnja 2015., na utakmici Prve hrvatske nogometne lige između NK Osijeka i NK Istra 1961, navijači Osijeka uzvikivali su ksenofobne, homofobne i rasističke/antiromske sloganе prema ostatku publike i sucima <http://farenet.org/news/incidents-list-reported-to-fare-during-may-2015/>

6. ožujka 2017., na utakmici Prve hrvatske nogometne lige između NK Osijek i HNK Hajduk, navijači Hajduka i Osijeka izmenjivali su homofobne sloganе jedni prema drugima: <http://farenet.org/news/incidents-list-reported-fare-march-2017>

6. listopada 2017. u kvalifikacijskoj utakmici za Svjetsko nogometno prvenstvo između nacionalnih reprezentacija Hrvatske i Finske, navijači hrvatske reprezentacije uzvikivali su homofobne sloganе za vrijeme utakmice o čemu je FARE izvjestio i Međunarodnu nogometnu federaciju (FIFA): <http://farenet.org/news/incidents-list-reported-fare-october-2017>

¹⁵³ A. Hodges (2016) *White Angels Zagreb: Combating Homophobia as 'Rural Primitivism'*: <https://bit.ly/2SW4OuL>

antidiskriminacijske parnice koje su se vodile protiv najviših dužnosnika u hrvatskom nogometu. To su prve i do sada jedine tužbe u RH za diskriminaciju LGBT osoba u području sporta. Naime, udruge Zagreb Pride, Lezbijska organizacija Rijeka LORI, Domino i Centar za mirovne studije krajem 2010. godine su Županijskom sudu u Zagrebu podnijele 2 udružne tužbe za diskriminaciju po osnovi spolne orijentacije.

Jedna tužba podnjeta je protiv tadašnjeg predsjednika Hrvatskog nogometnog saveza Vlatka Markovića, a druga protiv tadašnjeg izvršnog dopredsjednika GNK Dinamo Zdravka Mamića zbog izjava koje su obojica dali medijima a u kojima su poručili da homoseksualna osoba ne može biti član hrvatske nogometne reprezentacije. U prvom stupnju obje udružne tužbe za diskriminaciju Županijski sud u Zagrebu je odbio, tvrdeći da Mamić i Marković imaju pravo na „vrijednosni sud“ odnosno da u sklopu svoje funkcije osobno ne biraju članove nacionalne nogometne reprezentacije. U žalbenom postupku Vrhovni sud je prihvatio tužbu protiv Markovića, ustvrdio diskriminaciju i na temelju tužbenog zahtjeva, naložio Vlatku Markoviću da o svom trošku plati objavljivanje presude i isprike LGBT osobama. Iste 2012. godine žalbu je isti Vrhovni sud u postupku protiv Mamića odbio. Budući da se radilo o gotovo identičnim izjavama u kojima je najviši sud u RH presudio različito, podnesen je zahtjev za revizijom. Odluka o reviziji donijeta je tek 17. lipnja 2015. godine, i u njoj se preinačuje presuda Vrhovnog suda od 18. travnja 2012. godine i Županijskog suda u Zagrebu od 24. ožujka 2011. godine te se utvrđuje da je Mamić u svojoj izjavi iz studenog 2010. godine diskriminirao LGBT osobe. Presuda i isprika Zdravka Mamića objavljena je početkom 2016. godine. Ove presude najvišeg suda predstavljaju potvrdu zaštite od diskriminacije svih manjinskih i ugroženih skupina građana i građanki u RH, posebno u području sporta gdje su manjinske grupe najčešće izložene otvorenom govoru mržnje, isključenosti i različitim oblicima uzneniranja.

Zaključno, razvidno je da su potrebne značajne promjene u sportskim politikama u RH od samog institucionalnog vrha, preko profesionalnog i amaterskog sporta do navijačkog okruženja na sportskim događanjima kako bi sport uistinu postao dostupan i uključiv za LGBTIQ osobe, kako sportašice i sportaše, tako i navijačice i navijače.

2.10. Pravo na azil

Osnovani strah od progona po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta smatra se valjanom osnovom za dodjelu azila ili supsidijarne zaštite prema Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti¹⁵⁴ koji je 1. srpnja 2015. zamijenio Zakon o azilu¹⁵⁵. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti u članku 22. stavku 5. klasificira i seksualnu orientaciju i rodnji identitet kao osobine koje se ne mogu mijenjati ili su od osobite važnosti za osobni identitet ili svijest kojih se ne može odreći. Ove osobine moraju se uzeti u obzir prilikom odlučivanja po načelu zabrane prisilnog udaljenja ili vraćanja (članak 6.)

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti	
Članak 6. <p>(1) Zabranjeno je prisilno udaljiti ili na bilo koji način vratiti državljanina treće zemlje ili osobu bez državljanstva u zemlju:</p> <ul style="list-style-type: none"> – u kojoj bi njezin život ili sloboda bili ugroženi zbog rasne, vjerske ili nacionalne pripadnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog političkog mišljenja ili – u kojoj bi mogla biti podvrgнутa mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili – koja bi ju mogla izručiti drugoj zemlji, čime bi se narušilo načelo iz podstavka 1. i 2. ovoga stavka. 	Članak 22 <p>5. Određena društvena skupina posebno uključuje članove koji imaju zajedničke urođene osobine ili zajedničko podrijetlo koje se ne može izmijeniti, odnosno karakteristike ili uvjerenja, u toj mjeri značajna za njihov identitet ili svijest da se te osobe ne smije prisiliti da ih se odreknu, a ta skupina ima poseban identitet u zemlji podrijetla jer ju društvo koje ju okružuje smatra različitom. Ovisno o okolnostima u zemlji podrijetla, određena društvena skupina može označavati i skupinu koja se temelji na zajedničkim karakteristikama spolnog opredjeljenja. Spolnim opredjeljenjem ne mogu se smatrati djela koja se smatraju kaznenim djelima sukladno zakonodavstvu Republike Hrvatske. Značajke vezane za spol, uključujući rodnji identitet, moraju se uzeti u obzir za potrebe određivanja pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili utvrđivanja osobina takve skupine.</p>

Do sada je 481 osobi odobrena međunarodna zaštita¹⁵⁶ dok je zaključno s 31. prosinca 2017. godine 1887 osoba službeno zatražilo međunarodnu zaštitu u RH, u najvećem broju državljeni i državljanke Afganistana (617), Pakistana (225), Sirije (215) i Turske (193)¹⁵⁷. Ne postoje podaci

¹⁵⁴ Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (Narodne novine, br. 70/2015)

¹⁵⁵ Zakon o azilu (Narodne novine, br. 79/2007, 88/2010 i 143/2013) – **nije na snazi od 1. srpnja 2015.**

¹⁵⁶ Pismeni odgovor Ministarstva unutarnjih poslova od 15. siječnja 2018.

¹⁵⁷ Statistički pokazatelji tražitelja međunarodne zaštite do 31. 12. 2018., Ministarstvo unutarnjih poslova: http://stari.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2018/Trazitelji%20medjunarodne%20zastite/Statisticki%20podaci_azil_%202017.pdf

o broju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita po osnovi tražiteljeve ili tražiteljičine spolne orientacije i/ili rodnog identiteta.

Zagreb Pride je asistirao u i nadzirao 4 slučaja zahtjeva za azilom LGBT osoba. **Iako ne postoje posebne mjere koje bi osigurale da se zahtjev za azilom može odbiti zbog toga što tražitelj ili tražiteljica azila može izbjegći progon u zemlji porijekla čuvajući svoju spolnu orientaciju i rodni identitet tajnim, između 2014. i 2017. godine nismo pronašle nikakvih naznaka da takva praksa postoji.** Uz to, raspitale smo se i kod drugih organizacija civilnog društva, kao što je Centar za mirovne studije (CMS), koje također nisu pronašle dokaze da su zahtjevi za azilom LGBT osoba odbijeni na osnovi skrivanja identiteta, međutim, slično kao i Zagreb Pride, dokumentirale su nekoliko slučajeva gdje se tražitelje ili tražiteljice azila pitalo zašto azil nisu zatražile u zemlji bližoj njihovoj zemlji porijekla koju su smatrali sigurnjom za LGBTIQ tražitelje i tražiteljice azila (konkretno Južna Afrika). No, to nije utjecalo na njihov zahtjev za azilom. Praćenjem ova 4 slučaja svjedočile smo da se tijekom intervjua tražiteljima i tražiteljicama azila ne osigurava adekvatno prevođenje. Isto tako uočile smo da policijski službenici i službenice koji_e vode ove postupke nemaju dostatna znanja o spolnoj orientaciji i rodnom identitetu općenito.

Pravne norme obvezuju Republiku Hrvatsku da osigura da se tražitelje i tražiteljice azila ne vraća u zemlju u kojoj bi njihov život ili sloboda bili ugroženi zbog spolne orientacije ili rodnog identiteta (članak 6. Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti u kombinaciji s člankom 22. istog Zakona), **međutim**, 2016. godine Ministar unutarnjih poslova Vlaho Orepić je potpisao ministarsku odluku o Listi sigurnih zemalja podrijetla u postupku odobrenja međunarodne zaštite¹⁵⁸ koja uključuje najmanje tri zemlje koje kriminaliziraju istospolne seksualne aktivnosti.¹⁵⁹ To su: Alžir, Maroko i Tunis. Ostalih 7 zemalja navedenih kao "sigurne zemlje podrijetla" u skladu su s preporukama Europske komisije¹⁶⁰.

Zaključno, iako je pravni okvir koji se tiče prava na traženje azila u ovom trenutku zadovoljavajući imamo malo saznanja o provedbi i općem stanju prava tražitelja i tražiteljica azila i osoba koje žive pod međunarodnom zaštitom u Republici Hrvatskoj. Podaci o broju azila dodijeljenih po osnovi tražiteljeve i tražiteljičine spolne orientacije i/ili rodnog identiteta nisu dostupni, ne znamo ništa o specifičnim potrebama LGBTIQ tražitelja i tražiteljica azila i izbjeglica pod međunarodnom zaštitom, uključujući dostupnost zdravstvene skrbi za trans osobe ili njihovu opću sigurnost.

---

¹⁵⁸ Lista sigurnih zemalja podrijetla u postupku odobrenja međunarodne zaštite (Narodne novine, br. 45/2016)

¹⁵⁹ NA ENGLSKOM: State-Sponsored Homophobia, ILGA – the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association: https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2017_WEB.pdf

¹⁶⁰ NA ENGLSKOM: An EU 'Safe Countries of Origin' List: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_eu_safe_countries_of_origin_en.pdf

2.11. Nacionalna struktura za ljudska prava

Nacionalne strukture za ljudska prava Republike Hrvatske u svojoj nadležnosti imaju bavljenje diskriminacijom po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta. Nacionalne strukture za ljudska prava su Pravobraniteljice koje su neovisna javna tijela koja imenuje Hrvatski sabor kvalificiranom većinom glasova na mandat od 8 godina s mogućnošću reizbora. Pravobraniteljice jednom godišnje podnose izvještaj Hrvatskom saboru.

Prema Ustavu Republike Hrvatske pučki_a pravobranitelj_ica i drugi_e opunomoćenici Hrvatskog sabora ("posebni pravobranitelji_ce) odgovorni_e su za promicanje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i uživaju imunitet kao i zastupnici_e u Hrvatskom saboru (članak 93.). Posebni_e pravobranitelji_ce su: Pravobranitelj_ica za ravnopravnost spolova, Pravobranitelj_ica za djecu i Pravobranitelj_ica za osobe s invaliditetom. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova sve pritužbe za diskriminaciju po osnovi spolnog/rodnog identiteta, obiteljskog ili bračnog statusa, spolne orientacije i trudnoće te materinstva spadaju u nadležnost Pravobranitelja_ice za ravnopravnost spolova (članak 6. i 19.). Sukladno zajedničkom dogovoru s Pučkim_om pravobraniteljem_icom diskriminacija po osnovi rodnog identiteta/izražavanja također spada u nadležnost Pravobranitelja_ice za ravnopravnost spolova i to proizlazi iz njihovih godišnjih izvještaja. **Stoga se pritužbe na diskriminaciju po osnovi spolne orientacije i rodnog identiteta podnesene Pučkom_oj pravobranitelju_ici ili drugim posebnim pravobraniteljima_icama proslijeduju Pravobranitelju_ici za ravnopravnost spolova.**

Pravobranitelj_ica za ravnopravnost spolova u okviru svog rada dužna je (članak 19. do 23.)¹⁶¹

1. Zaprimiti prijave svih fizičkih i pravnih osoba i ispitati pojedinačne pritužbe, primjerice utvrditi slučajeve diskriminacije
2. Pružiti nužne informacije osobama koje su podnijele pritužbu
3. Sudjelovati u sudskim postupcima u svojstvu umješača
4. Upozoriti javnost na slučajeve diskriminacije
5. Provoditi postupak mirenja uz mogućnost sklapanja izvansudske nagodbe, ukoliko je moguće
6. Državnom odvjetništvu podnijeti kaznene prijeve o slučajevima diskriminacije
7. Prikupljati i analizirati statističke podatke o slučajevima diskriminacije
8. Izvještavati Hrvatki sabor o slučajevima diskriminacije jednom godišnje ili češće ukoliko je potrebno
9. Provoditi istraživanja u vezi diskriminacije
10. Davati mišljenja i preporuke, predlagati zakonska i strateška rješenja oštećenoj strani ali i javnim tijelima.

Zaključno, Pravobranitelj_ica za ravnopravnost spolova u najvećoj mjeri koristi svoje ovlasti: sudjelujući u sudskim postupcima kao umješač_ica, često govoreći u prilog prava LGBTIQ osoba i upozoravajući javna ili privatna tijela i fizičke osobe na pojavu diskriminacije te pružajući pravne savjete žrtvama takve diskriminacije. Međutim, određeni politički pritisak na neke pravobranitelje_ice evidentan je od izbora 2015. i nastavlja se i danas. Hrvatski sabor je u srpnju 2017. godine, odlukom bez presedana, razriješio Pravobraniteljicu za djecu tokom druge

---

¹⁶¹ Zakon o ravnopravnosti spolova: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_82_2663.html

godine njenog osmogodišnjeg mandata¹⁶²¹⁶³¹⁶⁴. Osim toga, parlamentarna većina je 2016. godine odbacila godišnje izvještaje Pučkog_e pravobranitelja_ice i Pravobranitelja_ice za djecu, što se u političkom smislu može tumačiti kao izglasavanje nepovjerenja. Ovo već ima značajne posljedice jer neopozivo potkopava neovisnost svih Nacionalnih struktura za ljudska prava. Hrvatsku vladu i vodeće plitičke snage u Hrvatskoj treba upozoriti da ne poduzimaju radnje koje zastrašuju i potkopavaju rad neovisnih tijela za zaštitu ljudskih prava.

---

¹⁶² NA ENGLESKOM: Statement of the Commissioner for Human Rights: Croatian government should reconsider the draft law on the Ombudsman for Children: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/croatian-government-should-reconsider-the-draft-law-on-the-ombudsman-for-children>

¹⁶³ Nužno je osigurati neovisan rad pravobranitelja za djecu: <http://ombudsman.hr/hr/naslovna/novost/1124-nuzno-je-osigurati-neovisan-rad-pravobranitelja-za-djecu>

¹⁶⁴ Kuća ljudskih prava Zagreb – Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja u 2017. godini, vidjeti pod Prava djece #144: <http://www.kucaljudskihprava.hr/2018/03/26/objavljen-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-u-hrvatskoj/>

2.12. Višestruka diskriminacija

Diskriminacija po više osnova ili višestruka diskriminacija definirana je poglavljem "Teži oblici diskriminacije" Zakona o suzbijanju diskriminacije (članak 6.) kao diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po više od jedne od 23 osnove navedene Zakonom, uključujući spol/rod, spolnu orientaciju i rodni identitet/izražavanje. Osim toga, Zakon izričito navodi da se o višestrukoj diskriminaciji, kao i ostalim oblicima diskriminacije navedenima u poglavju "Teži oblici diskriminacije", mora voditi računa kada sud odlučuje o visini naknade neimovinske štete te pri odmjeravanju kazne za prekršaje utvrđene istim Zakonom. Nismo pronašle primjere sudskih postupaka za višestruku diskriminaciju koji uključuju spolnu orientaciju ili rodni identitet.

Postojeće i planirane nacionalne politike za ljudska prava i rodnu ravnopravnost ne navode niti jednu skupinu pogodenu višestrukom diskriminacijom koja bi uključivala spolnu orientaciju i rodni identitet te rodno izražavanje kao jednu od njezinih osnova. Ne postoje posebne mjere koje bi se bavile diskriminacijom protiv LBTIQ žena.

Dostupna istraživanja o LGBTIQ osobama višestruku diskriminaciju navode samo u odnosu na spolnu orientaciju i rodni identitet u kombinaciji sa spolom/rodom. Identificirale smo dva najvažnija pitanja koja bi trebalo istaknuti kao mjere u nacionalnim politikama za ljudska prava i rodnu ravnopravnost.

1. LBTIQ žene doživljavaju statistički značajno više seksualnog nasilja nego GBTIQ muškarci, prema istraživanju koje su 2013. provele Zagreb Pride i partneri_ce¹⁶⁵. Istraživanja o LGBTI tražiteljima i tražiteljicama azila, izbjeglicama, vjerskim manjinama, seksualnim radnicama i radnicima ili osobama s invaliditetom još nisu provedena.
2. Istraživanje o obiteljskom nasilju i nasilju protiv LBT žena koje su 2015. godine¹⁶⁶ proveli Zagreb Pride i partneri_ce pokazalo je da su trans žene pogodene mogućnošću isključivanja iz sigurnih prostora za žene žrtve obiteljskog nasilja kroz neizravnu diskriminaciju. Preciznije, pristup javnim ili javno financiranim skloništima za žene žrtve nasilja uvjetovan je prijavljivanjem nasilja policiji što mnoge trans žene, posebno seksualne radnice, često odbijaju učiniti zbog nepovjerenja prema policiji i opravdanog straha od ponovne transfobije.

---

¹⁶⁵ Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj: <http://www.zagreb-pride.net/hr/brutalna-stvarnost-istrazivanje-o-nasilju-diskriminaciji-i-zlocinu-iz-mrznje-protiv-lgbtiq-osoba-u-republici-hrvatskoj/>

¹⁶⁶ Obiteljsko nasilje i nasilje u vezama protiv LBT žena u EU, 2015.: <http://www.zagreb-pride.net/new/wp-content/uploads/2018/03/Research-book-HR-1.pdf>

LGBTQ seksualni radnici i radnice

Istraživanje o obiteljskom nasilju i nasilju protiv LBT žena iz 2015.¹⁶⁷ koje su provele Zagreb Pride i partneri_ce uključivalo je jednu trans ženu koja je radila kao seksualna radnica. Ona je u intervjuu navela da je bila žrtva nasilja muške osobe o kojoj je bila ekonomski ovisna. Zlostavljač je osim toga prijetio da će je prestati potpomagati, izbaciti je iz kuće, proširiti snimke seksa te ubiti i naškoditi njenoj obitelji ako prestane raditi kao seksualna radnica. Zadržao je njezine dokumente, nije joj dopuštao da ode iz kuće i nije mogla odlučivati o svojim klijentima. Prestao ju je siliti na seksualni rad tek kada mu je rekla da je zaljubljena u njega i kada su započeli vezu na koju je pristala kako bi je se prestalo eksplorativirati kao seksualnu radnicu. Uspjela je pobjeći iz odnosa kada je njezin zlostavljač bio uhićen i osuđen iz drugih razloga. Onemogućen joj je ulazak u više ženskih skloništa budući da "nasilnog partnera" nije prijavila policiji. Zlostavljača je željela prijaviti policije ali se bojala da nema dovoljno dokaza. Ista žena doživjela je zlostavljanje od strane oca, liječnika, poslodavaca_ki, drugog partnera i bila je silovana od nepoznate osobe u noćnom klubu.

Zaključno, radeći izravno s LGBTQ osobama kroz pružanje pravne i psihosocijalne podrške, utvrdile smo da je situacija s osobito ranjivim skupinama LGBTQ osoba izrazito nepovoljna i da je marginalizacija jako visoka.

---

¹⁶⁷ Obiteljsko nasilje i nasilje u vezama protiv LBT žena u EU, 2015. (str. 71): <http://www.zagreb-pride.net/new/wp-content/uploads/2018/03/Research-book-HR-1.pdf>